

9705

მოსახლე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მეცხრე

№ XI

ნოემბერი, 1902

ტფილისი

საქართველოს საზოგადოებრივი განათლების განყოფილება

1902

შინაარსი

ბმ

- I—სამნი.—მ. გორკისა, თარგმანი ივ. შალუძორდგინო-ვისა. (გაგრძელება) 4
- II—ტარას ბულბა.—(მოთხრობა) ნ. გ. გოგოლისა, თარ-გმანი ან-ჯნისა (დასასრული) 41
- III—ვაიჭკუისაზან.—ოთხ-მოქმედებიანი კომედია ა. გრა-ბოუდოვსკისა, თარგმანი კანდეგილისა 73
- IV—არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნა-ნი.—ე. თაყაიშვილისა 1
- V—უცხოეთის მიმოხილვა.—I. ავღანისტანი.—2. ინგლი-სის ლიბერალები.—3. ამერიკის შეერთებულ შტატებს პრე-ზიდენტი რუზველტი და პატრიოტიზმი.—4. დელკასე და პელ-ტანი.—5. გერმანელი კათოლიკე და პოლონელი. 22
- და მ ა ტ ე ბ ა.—საბერძნეთის ძველი ისტორია დასაწყი-სიდან დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე.—ფრან-გულიდან ნათარგმნი ვ. დლ.—სა 273—320

მეცნიერებათა აკადემია

მ მ ა მ ბ ე

8(05)
280

თ ვ ი უ რ ი კ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეცხრე

№ XI

ნოემბერი, 1902

თბილისი

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

1902

Доволено цензурою, Тифлисъ, 20 Ноября 1902 г.

შინაარსი

I—სამნი.—მ. გორკისა, თარგმანი ივ. პოლუქოვოდინოვისა. (გავრძელება)	ბზ 1
II—ტარას ბულბა.—(მოთხრობა) ნ. გ. გოგოლისა, თარგმანი ინ-ანისა (დასასრული)	41
III—ვაი ზკუნისაბან.—ოთხ-მოქმედებიანი კომედია ა. გრიბოედოვისა, თარგმანი განდევგილისა	73
IV—არხეოლოგიური მოგზაურობანი და უენიუვნანი.—ე თაყაიშვილისა	1
V—უცხოეთის მიმოხილვა.—1. ავღანისტანი.—2. ინგლისის ლიბერალები.—3. ამერიკის შეერთებულ შტატების პრეზიდენტი რუზველტი და პატრიოტიზმი.—4. დელკასე და პელტანი.—5. გერმანელი კათოლიკე და პოლონელი	22
და მ ა ტ ე ბ ა.—საბერძნეთის ძველი ისტორია დასაწყისიდან დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე.—ფრანგულიდან ნათარგმნი ვ. დ—სა	273—320

„ს ა მ ნ ი“

მ. გოტკისა

თარგმნილი ივ. პალუმორდვინოვის მიერ

პეტრუხა ფილიმონოვის სახლში დაბრუნების უმაღლესი ილია დარწმუნდა, რომ ამ ორი წლის განმავლობაში მართლაც ძალიან გაზდილიყო. ყველა ყურადღებით ექცეოდა და ცნობის მოყვარეობით უყურებდა. პერფიშკამ ხელიც ჩამოართვა.

— ნოქარს ვახლავარ! რა, გაათავე სამსახური? ვიცი, ვიცი, რაებიც ჩაგიდენია—ხა, ხა! ეჰ, ჩემო ძმაო, იმათ ისეთი ენა უყვართ, რომელიც ფეხის გულეებს ულოკავს მათ, და ის კი, რომელიც სიმართლეს ემსახურება, ის არათრად ეჭაშნიკებათ...

მაშომ დაინახა თუ არა ილია, გახარებულმა შეჰკივლა:

— ოჰო! რამოდენა გამხდარხარ!

იაკობსაც გაუხარდა:

— აი ისევ ერთად ვიცხოვრებთ ეხლა... შე ერთი წიგნი მაქვს „ალბიგოელები“—ისეთი ისტორიაა, რომ ჰა!.. იქ ერთი სიმონ მონფორია გამოყვანილი... ოჰ, აბა ისა ყოფილა საკვირველი კაცი აი—და აჩქარებით დაიწყო წიგნის შინაარსის გადაცემა. იაკობის მაყურებელმა, ილომ სიამოვნებით გაიფიქრა, ჩემი დიდ-თავა ამხანაგი როგორიც იყო. ისევ ისეთი დარჩენილაო. ილიას საქციელში, რომელმაც ყველა, ვინც კი იც-

*) იხ. „მოამბე“ მე-10 №-რი.

ნობდა მას, ალაპარაკა, იაკობმა ღირსშესანიშნავი ვერაფერი დაინახა. მან მოუსმინა ამხანავს ეს ამბავი და უთხრა:

— ეგრე უნდოდა, მაშ!

ცოტა არ იყოს მისმა ამითანა მოპყრობამ აწყყენა ილიას. პეტრუხამაც მოუსმინა ილიას ვაჭართან მომხდარი ამბავი და, როგორც შეეტყო, გაუკვირდა და დაუფარავად უთხრა:

— ყოჩაღათ მოქცეულხარ, ძმაო, ყოჩაღათ! კირილ ივანჩი კი, რასაკვირველია, კარაპს შენში ვერ გასცვლიდა. კარაპმა საქმე იცის და მისი ფასი პატარა არ არის. შენ კი მაგ შემთხვევის შემდეგ ველარ იცხოვრებდი იმასთან... შენ სიმართლის სამსახურში, ცხადათ და აშკარად გამოსულხარ იმის წინააღმდეგ და კიდევ იმიტომ უჯობნია იმას შენტვის...

მეორე დღეს კი ტერენტიმ ჩუმად უთხრა ძმისწულს:

— პეტრუხას ძალიან ნუ გაუსწორებ გულსა... ცოტა ფრთხილად იყავი.. შეგიძულა... სულ გაგინებს... ეჰ, გამოჩენილა მართლის მოყვარეო! ერთი დამიხედეთ იმასაო... მერე რად არის მართლის მოყვარეო? იმიტომ, რომ ჯერ კიდევ ბრიყვიაო! ჰო... აი, რას ამბობს...

ილიამ მოუსმინა ბიძას ლაპარაკი და ჩაიცინა.

— გუშინ კი მაქებდა, — ყოჩაღად მოქცეულხარო. აი, ეგრეა ყველა: პირში გაქებენ და პირს უკან კი გლანძღავენ...

მაგრამ პეტრუხას აზრმა ვერ იქონია ილიაზედ გავლენა და უკანასკნელი მაინც დიდი აზრისა იყო თავის თავზედ. ის ცხადათა ჰგრძნობდა თავისს თავს გმირად და ესმოდა, რომ ვაჭართან ძალიან კარგად მოიქცა, ისე კარგათ, რომსხვა იმის ადგილას ასე არაფერ მოიქცეოდა.

ორი თუ სამი თვის შემდეგ, როცა ბევრი ძებნისა და ხვეწნის შემდეგ დარწმუნდნენ, რომ ახალს ადგილს ძნელად იმოვიდნენ და იქნება სულაც ვერ ემოვნათ, ილიასა და მის ბიძას შემდეგი ლაპარაკი ჩამოუვარდათ:

— ჰო... — ოხვრით ამბობდა კუზიანი: — აღარ არის შენტვის ადგილი... სუყველგან იმას ამბობენ — დიდიაო... მაშ როგორ ვიცხოვროთ, ჩემო კარგო? ჰა?

ილიამ დინჯად და დალაგებით მიუგო:

— მე ხუთმეტი წლისა ვარ... წერა-კითხვა ვერც, სულელი არა ვარ... და თუ თავხედი ვარ, სულ ერთია, სხვა ადგილიც რომ მიშოვნოთ იქიდანაც გამომაგდებენ... ეს ცხადია! ვისთვის რა საჭიროა თავხედი მოსამსახურე?

— მაშ რა ვქნათ? მითხარი! — დეეკითხა შეშინებული ტერენტი და მაგრა დაეყრდნო ლოგინს, რომელზედაც ჩამომჯდარი იყო.

— აი რა: გააკეთებინე ერთი ყუთი და წვრილმანი საქონელი მიყიდე: საპონი, ნემსი, ძაფი, წიგნები... სუყველაფერი... ვივლი და მე ჩემით ვივაჭრებ...

— როგორღაც არ მესმის, ილიკო, მე ვგენი. თავში სულ ჩვენი სამიკიტნო მიკაკუნებს!.. ტუკ, ტუკ, ტუკ... სულ მუდამ... მსჯელობაც დამეკარგა... თვალშიცა და გულშიც სულ ერთი და იგივე... სულ ისა... ფიქრშიც კი ის მიზის...

კუზიანს მართლა რაღაც აზრი შესჩერებოდა თვალეში და გაჰყინოდა, მისი უსიცოცხლო თვალეში ისე გამოიყურებოდნენ, თითქოს რაღასაც სთვლის და ვერას გზით ვერ დაუთვლიაო.

— შენა სცადე, რა გინდა? შენ მე გამიშვი... — ეხვეწებოდა ილია. ახალი აზრით გატაცებული, რომელიც თავისუფლებას ჰპირდებოდა მომავალში.

— ეჰ, კარგი, ღმერთი იყოს შენი შემწე! ვცადოთ...

— აი ეგრე! შენ თითონ დაინახავ, რაც გამოვა — შეჰყვირა გახარებულმა ილიამ.

— ეჰჰ! — ღრმად ამოიოხრა ტერენტიმ და ნაღვლიანად განაგრძო:

— გაიზარდე ბარემ ერთი! ჰეი — შენ რომ ეხლა ცოტა მოზდილი მყავდე!.. წავიდოდი სადმე... ეხლა კი ხომალდის კავსავითა ხარ ჩემთვის... შენი გამოისობით არის, რომ ვდგევარ ამ დამპალ, აყროლებულ ქაობში... და ვიღუპები! წავიდოდი სალოცავად, შევევედრებოდი წმინდანებს: ჩვენო კეთილის მყოფელნო და მფარველნო! შეგცოდეთ მე უბედურმა! სინიღისი

მაწუხებს. მომხედეთ და გამანთავისუფლეთ, თქვენ ფერხთა. მტვერს ვენაცვალები! მწედ და ფარად მეყავით მაცხოვრის წინაშე. განჩინების დღეს მეთქი!

აქ უცბად კუზიანმა ქვითინი ამოუშვა. ილია მიხვდა, რომელ ცოდვაზედაც ლაპარაკობდა ბიძა და თითონაც მოაგონდა ის ცოდვა. შეკრთა, გულის ცემამ უმატა. იმას ებრალებოდა ბიძა, მაგრამ მისი მანუგეშებელი სიტყვა ვერ მოეძებნა და იყო გაჩუმებული. მხოლოდ მაშინ, როცა დაინახა, რომ კუზიანის ჩაცვივნიულ თვალებიდან უფრო უმატა ცრემლთა დენამ, წაილაპარაკა:

— კარგი, ნუ სტირი...—დაიცა, ცოტას მოვიმაგრებ ფეხსა და მაშინ წახვალ...—მერე გაჩუმდა, ჩაფიქრდა და ნუგეშის-ცემით დაუმატა:

— არა უშავს-რა, გაპატიებენ...

— მაპატიებენ კია?—ნელის ხმით დაეკითხა ტერენტი. ყმაწვილმა დაბეჯითებით გაუმეორა:

— გაპატიებენ!.. მაგისტანეებს აპატიებენ ხოლმე?!.. მე განა არ ვიცი!..

ასე დაიწყო ილიამ ვაჭრობა. დილიდან საღამომდის დადიოდა ქუჩა-ქუჩა გულზედ ყუთ ჩამოკიდებული და შავი თვალების ბჟუტვით და ცხვირის მალლა აწევით ღირსებით უყურებდა გამვლელ-გამომვლელს. ჩამოიფხატავდა ქუდს თავზედ და ყმაწვილურის, სუფთა ხმით გაიძახოდა:

— საპონი! ვაქსი! პომადა! შპილკები, ქინძისთავები! ნემსები! წიგნები, კაი წიგნები!

ცხოვრება სჩქედდა, სცემდა მრავალ ცოტად და ფერად ტალღებად მისცურავდა ილიას გვერდით; ილიაც თავისუფლად და მსუბუქად მისცურავდა ამ ტალღათა დენაში და თავს ეგრედვე ადამიანად ჰგრძნობდა, როგორც ყველა. ბაზრებში დაძვრებოდა, სამიკიტნოებში, საჩაიებში შედიოდა, მედიდურად თხოულობდა ჩაის და ღინჯად დიდი ხანი შეექცეოდა მას თეთრი პურის შეტანებით. ცხოვრება მას უბირად და სასიამოთ მიაჩნდა. მისი ოცნებანიც ეგრეთვე უბირ და ნათელ ფორმებს იღებდნენ:

ის ხშირად წარმოიდგენდა ხოლმე თავს რამდენიმე წლის შემდეგ კოპწია, მაგრამ სუფთად მოწყობილ დუქნის პატრონად, სადმე კარგს, მაგრამ დიდი მოძრაობის ქუჩაზედ კი არა. დუქანში—მსუბუქი და სუფთა სასამკაულო ნივთები ელაგა, რომლებაც არც ვაჭარსა სვრიან და არც ტანთსაცმელს აფუჭებენ. თითონაც სუფთა და ჯან-სალი ლამაზად გამოიყურება. — ქუჩაზედ ყველა პატივსა სცემს და ქალები კი არშიყი და ალერსიანი თვალე-ბით შესცქერიან. საღამოთი, როცა დუქანს დაჰკეტავს, ზის იქვე დუქნის გვერდზედ კოპწიად მოწყობილ ოთახში, ჩაის შეექცევა და თან წიგნსა ჰკითხულობს. სისუფთავე ყოველ კეთილ ცხოვრების პირველ და უსაჭიროეს პირობათ მიაჩნდა. ასე ოცნებობდა, როცა ვაჭრობაც კარგათ მიდიოდა და არც არავინ აწყენებდა თავისი უხეში ქცევით. მას შემდეგ, რა დღე-საც ილიამ თავი თავისუფალ კაცად იცნო, ის ველარ იტანდა ცუდათ მოპყრობას და ყველაფერი მალე ეწყინებოდა ხოლმე.

მაგრამ იმისთანა დროს კია, როცა ვერაფერს გაჰყიდდა და დაღალულ-დაქანცული იჯდა რომელსამე დუქანში, ან ქუჩაში, მაშინ კი სიმწარით მოიგონებდა ხოლმე პოლიციელების მუ-ჯღუფუნებს, მუშტრების ეჭვის თვალით ცქერას, თავისთანავე ვაჭრების გინება-დაცინვას და რაღაც უსიამოვნო გრძნობანი გაედვიძებოდნენ ხოლმე გულში. მისი განივრად გაღებული თვალე-ბი ღრმად იყურებოდნენ ცხოვრებაში და შთაბეჭდილე-ბით მდიდარი მუხსიერება მის გონების მეხანიზმს მასალას არ უღევედა. ის ცხადათ და ნათლად ჰგრძნობდა, რომ ყოველი კაცი მასთან ერთად, ერთ და იმავე მიზნისკენ მიილტვის, ერთს და იმავე საგანს ეტრფის და ყველა მათგანი მისებრ თავისუფალი, მაძლარი და სუფთა ცხოვრების მაძიებელი და მონატრეა. ყვე-ლა ისეა გატაცებული თავისი მიზნით, რომ მოურიდებლად და დაურცხვენად იშორებს თავიდან ყველას, ვინცკი გზაზედ გადაეღობება და მის მოქმედებას ხელს უშლის; ყველა გაუმა-ძლარია, შეუბრალებელი, უღმობელი და ხშირად, სრულიად უმიზეზოთ, მხოლოდ ერთი სიამოვნების გულისთვის ამცირებს თავის მოძმეებს და ავიწროებს მათ. ხანდახან სიცილ-ხარხარით

სცდილობს იგი შეჰბლალოს მათში ყოველი ადამიანური ღირსება და ძნელათ თუ ვინმე შეიცოდებს ხოლმე მათ...

ამისთანა ფიქრების ზედ გავლენის ქვეშ ვაჭრობაც მომაბეზრებლად მიაჩნდა ხოლმე და კოპწია, მაგრამ ლამაზი დუქნის ოცნებაც ილევოდა და ჰქრებოდა მასში. ამ დროს გულში სიფუჭეს და ჯანში სიზარმაცეს ჰგრძნობდა, მას ეგონა ამისთანა ვაჭრობით მე მთელ ჩემ სიცოცხლეში იმდენ ფულს ვერ მოვაგროვებ, რომ დუქანი გავიღო და მხრებში ტკივილით და კისერზედ ყუთ გადაგდებული ხეტილით სადმე ქუჩაზედ, ან სიცხე პაპანაქებაში, ან ყინვა-სიცვიეში, სული ამოჰხდება და ასე დავამთავრებ ჩემს უფერულ ცხოვრებასაო. მაგრამ გამარჯვება ვაჭრობაში ისევ გამოაფხიზლებდა და ოცნებებს გაუცხოვლებდა ხოლმე. ერთხელ, როგორღაც, ერთ დიდ ქუჩაზედ პაშკა გრაჩევს მოჰკრა თვალი. მქედლის შვილი როგორღაც უნაღვლოთ და დაუდევრად მიაბოტებდა ფეხებს, ხელები დაგლეჯილ-დაფლეთილ შალვრის ჯიბებში ჩაეწყო, მხრებზედ გრძელი და განიერი ლურჯი ბლუზა ეკიდა, ისიც დაგლეჯილ მოსვრილ მოთხვრილი და ვებერთელა, ფლაცვ წაღებს უცნაური რახა-რუხი გაუდიოდათ ქვაფენილზედ. გატეხილ „კაზიროკიანი“ ქუდი მარცხენა ყურისკენ გადაეწია და მოპარსულ ნახევარ თავს მზე თავისუფლად ახურებდა; ცხვირ პირი და კისერი კი რაღაც ქონისებური ჭუჭყითა ჰქონდა მოსვრილი. იმან შორიდანვე იცნო ილია, მხიარულად დაუქნია თავი და მის მისაგებებლად ფეხი გაიჩქარა.

— გამარჯობა! — უთხრა ილიამ: — როგორ ყოჩაღად გამოიყურები!..

პაშკამ მაგრა მოუჭირა ხელი, გაიცინა. მის გამურულ-მოსვრილ სახეზედ თვალები და კბილები თეთრად, მოცინარად გამოიყურებოდნენ.

— როგორა სცხოვრობ?

— ვცხოვრობთ, როგორც შეგვიძლიან, თუ მაქვს პური — დავხრავ, თუ არა და მოვსთქვამ და ისე დავიძინებთ... ხა, ხა, ხა! ძაან გამეხარდა, მე და ჩემმა ღმერთმა, შენი ნახვა!

— რატო ერთი აღარ შემოიარე?— დაეკითხა ღიმილთი ილია. მასაც უხაროდა, რომ თავისს ძველ მეგობარს ეს მხიარულად და ყოჩაღათა ჰხედავდა. მან ჯერ პაშკას დაგლეჯილ წაღებს გადახედა, მერე— თავის ცხრა შანეთიანებს და ნასიამოვნებმა გაიღიმა.

— მერე რა ვიცი, სადა სცხოვრობ...— უთხრა გრაჩევმა.

— ისევ იქ, ფილიმონოვთან...

— ღმერთმანი? იაშკამ კი მითხრა, სადღაც თევზითა ვაჭრობსო.

მაშინ ამაყათ მოუყვა ილია თავისს თავგადასავალს სტროგანის სავაჭრო ღუქანში.

— ჰხედავ? — შესძახა მოწონებით გრაჩევმა: — არც მე მადგია კაი ღლე, ჩემო ძმაო... სტამბიდან გამომავდეს და მხატვართან შევედი მოსამსახურედ... ღმერთი გამიწყრა და ერთხელ ახალ დახატულ „ვივესკებზედ“ კი დავეჯექი, თურმე ნუ იტყვი ჯერ ისევ სველი ყოფილიყო... მოჰყვენენ, ბატონო, ჩემ ცემას!.. მცემეს, რა მცემეს, ძმაო, რომ ჰა! პატრონმაცა მცემა, ბატონის ცოლმაც, თითონ მხატვარმაც... ასე მეგონა დაიხოცებიან ეს ოხრები ჩემი ცემითა მეთქი... მერე გამავდეს.. ეხლა ერთი ვიღაც მიღების გამყვანია, იმასთანა ვცხოვრობ... ექვსი მანათი მაქვს თვეში... ეხლა სადილად ვიყავ და სამუშაოდ მივდივარ აგერ...

— მერე არ გეჩქარება?

— ეჰ, წავიდეს, ოხერი! რაც გინდა აჩქარდე, სულ, ერთია ვერ გაათავებ რაც ქვეყანაზედ სამუშაოა! ერთი თქვენსა უნდა შემოვიარო როდისმე...

— შემოიარე! — მეგობრულად უთხრა ილომ.

— წიგნებსა ჰკითხულობთ ისევ?

— მაშ! უენა?

— მეცა ვკითხულობ ცოტა-ცოტა.

— ლექსებსაცა სწერ?..

— ლექსებსაცა ვწერ...

პაშკამ ისევ გადიხარხარა მხიარულად.

— შემოიარე! ლექსებიც წამოიღე...

— ღმერთმანი მოვალ... არაყსაც მოვიტან...

— შეექცევი განა?

— ვსრუტავთ... ეჭვ, მშვიდობით...

— მშვიდობით!—უთხრა ილიამ და თავის გზას გაუდგა.

გზაში სულ პაშკაზედ ფიქრობდა. მას ძალიან უკვირდა და ვერ გაეგო, რისგან იყო, რომ იმასთანა დაგლეჯილ-დაფლეთილმა პაშკამ არავითარი ყურადღება არ მიაქცია—არც მის მაგარ და კობტა წაღებს, არც სუფთა ტანთსაცმელს და არამც თუ არ შე-
შურდა, მგონი, არც კი შენიშნა მასში ეს ცვლილებანი. მაშინ კი, როცა უაშბო ილიამ თავისი დამოუკიდებელი ცხოვრება, მას მეტად გაუხარდა. რაღაც გამოურკვეველი და მისთვის უც-
ნობი გულის ცემით გაიფიქრა ილიამ: ნუ თუ გრაჩევს არ უნდა ის, რაც ყველას ენატრება და რასაც ყველა ეტრფის? განა სუფთა, დამოუკიდებელი და მშვიდობიანი ცხოვრების მეტი კაცს შეიძლება სხვა რამე უნდოდეს ქვეყანაზედ?

უფრო ხშირად ეკკლესიაში წასვლის შემდეგ ეწვეოდა ხოლომე ილიას ნაღველი და რიდასიც გამოურკვეველი ში-
ში. იშვიათად თუ მოაკლდებოდა როდისმე ილია წირვას და საღამოს ლოცვას; ეკკლესიაში ის ყოველთვის დიდის სიამოფ-
ნებით დადიოდა მაგრამ კი არ ლოცულობდა, მივიდოდა მხო-
ლოდ, საღამე კუნჭულში გაჩერდებოდა, უყურებდა მლოცველებს და გალობას უგდებდა ყურსა. მლოცველნი უნძრევლივ, ჩუმად იდგნენ ერთ ადგილას და მათ სიჩუმეში რაღაც ერთობა და ერთგულობა იხატებოდა, თითქო ყველა მათგანი ჯიუტად ჰფიქრობს იმასვე, რაზედაც სხვები ჰფიქრობენო. გალობის ტალღანი, საკმევლის ბოლთან ერთად ნაზათ დასცურავდნენ ეკკლესიის ჰაერში და დრო გამოშვებით ილიას ეგონა—
მეც ავყევი მათ ეკკლესიის სივრცეში, დავცურავ მათთან ერთად ამ თბილ და სუნნელოვან ჰაერში და მათში ვიკარგე-
ბიო. იმ დღესასწაულებრივ აღფრთოვანებულ გრძნობაში, რომელიც მღალადებელთა სულსა და გულს ავსებდა, აღმო-
ბიერებდა და ეკკლესიის სივრცეში დასცურავდა, ისეთი რა-

ლაც გამოიქვიტებოდა, რაც სრულიად უცხო იყო ცხოვრების თავპირის მტვრევაში, მის ტალღათა დენაში და მის მისწრაფებათ და ლტოლვილებათ არ უდგებოდა და არ შეჰფეროდა. პირველ ხანებში ეს შთაბეჭდილება სხვა კუნჭულს ჰპოულობდა ილიას გულში და საყოველღეო, საზოგადო შთაბეჭდილებების მოშორებით ჰბუდობდა, არ ერეოდა მათში და, რასაკვირველია, არ აწუხებდა ილიას. მაგრამ მერე კი შენიშნა, რომ მის გულში რაღაცამ დაიბუდა და მის ყოველ ნაბიჯს, ყოველ საქციელს გამუდმებით თვალს ადევნებდა. ცხოვრების ტალღათა ჩქეფა-ღელვაში საღდაც მიმალული და მიყუჩებული, შევიდოდა თუ არა ილია ეკკლესიაში, ის ნელ-ნელა დაიწყებდა მის გულში ზრდას და მის სუფთა და თავისუფალ ცხოვრების ოცნებებს წინააღმდეგობას და ბრძოლას დაუწყებდა ხოლმე. ამისთანა წუთებში მას ყოველთვის განდევილი ანტიპა და სიყვარულით სავსე პაპა ერემეის სიტყვები მოაგონდებოდა ხოლმე.

„ღმერთი ყველაფერს ჰხედავს და ყველაფერს საზღვარს აძლევს! გარნა ღვთისა—არავინაა!“

ილია რაღაც გამოურკვეველი მოუსვენრობის გრძნობით ჰბრუნდებოდა სახლში და ჰხედავდა, რომ მისი ოცნებანი და მომავლის იმედები დაშრტნენ და გახუნდნენ მასში და, თითონ მის გულშივეა რაღაც, რაც გაბოროტებული ეწინააღმდეგება მას და სუფთა სამკაულებით ვაჭრობა არა სურს. მაგრამ ცხოვრების მძლავრი ტალღანი ისევ გაიტაცებდნენ ილიას და ის რაღაც ისევ მიიმალებოდა ხოლმე სულისა და გულის სიღრმეში...

თუმცა ყველაფერზედ ელაპარაკებოდა ილია იაკობს, მაგრამ ამ სულისა და გულის გაყოფას, თავისს ორ ბუნებათ ცხოვრებას არასოდეს არ შეეხებოდა ხოლმე. თითონაც ნება უნებურად თუ დაიწყებდა ამაზედ ფიქრსა, თორემ თავისს ნებით კი თვის აზრთა დენას ამ უცხო და გაუგებელ გრძნობაზედ არასოდეს არ შეაჩერებდა. საღამოებს ილია ძალიან კარგად ატა-

რებდა. დაბრუნდებოდა თუ არა ქალაქიდან, ჩავიდოდა მაშოსთან სარდაფში და ოჯახის პატრონსავით დაეკითხებოდა:

— მაშოკო! სამოვრის საქმე როგორ არის?

სამოვარი კი უკვე მზად იყო და მაგიდაზე ჩუხჩუხი და სტვენა გაჰქონდა. ილია ყოველთვის გემრიელ რამეს მოიტანდა ხოლმე თან: ქადებს, კაკალო პურებს, თაფლა პურებს და ხანდა-ხან მურაბასაც. მოუცუხცუხებდა მაშოკოს. სწორედ და ამიტომ იყო, რომ გოგოს ძალიან უყვარდა მისი გამაძპინძლება. ეხლა მაშოსაცა ჰქონდა პატარა საშოვარი: მატყამ ქალაღდის ვარდების კეთება ასწავლა და მაშოს ძალიან მოსწონდა წმინდა და შრილა ქალღდებიდან გადაშლილ-გადაპენტილ ვარდს რომ გამოიყვანდა. თავის პატარა თითებით ხან და ხან უზალთუნამდის აიღებდა ხოლმე დღეში. მაშოს მამას საოფლე შეხვდა, ორი თვე მეტი საავადმყოფოში იწვა და ჩამომხმარი, წვრილი და მშვენიერი შავი ხუჭუჭა თმით დაბრუნდა შინ. მოიპარსა გაბანჯგული წვერი და მიუხედავად მის ჩაყვითლებულ და ჩაცვივრულ ლოყებისა, გეგონებოდათ ხუთი თუ ექვსი წლით გაყმაწვილებულაო. წინანდებურად ის სამუშაოდ სხვაგან მიდიოდა და დასაძინებლათაც კი იშვიათად ბრუნდებოდა სახლში. ქალი უკერებდა საცვლებს, ტანთსაცმელს და სხვებსავით ისიც პერფიშკას უძახოდა მამას. მეჩექმე, როგორც ეტყობოდა, პატივსა სცემდა თავისს თმა ხუჭუჭა გოგოს, რომელიც ისევე მხიარულად და მშვენიერად ხარხარებდა, როგორც თითონ მეჩექმე.

მაშოსთან გატარებული საღამოები ილიას და იაკობს ჩვეულებად გადაექცნენ. მოუსხდებოდნენ ყაწვილები მაგიდას და ჩაის სმას გააბამდნენ ხოლმე. ჩაისაგან შეხურებულებს სახეზე ხვითქი ჩამოსდიოდათ, მაგრამ მიუხედავად ამისა ყველაფერზე რაც კი მათ ეხებოდა და ასე თუ ისე აინტერესებდა, მუსაიფობდნენ და მსჯელობდნენ. ილია იმას უამბობდა, რაც ქალაქში ენახა; იაკობი, რომელიც მთელი დღეები წიგნებს ჰკითხულობდა, წიგნებზე, დუქანში მომხდარ ჩხუბებზე ჰლაპარაკობდა, ან არა და მამაზე სჩიოდა და ხანდახან—თან-და-თან უფრო ხშირად—რადასაც ისეთს სჩმახავდა, რაც ილიასაც

და მაშოსაც გაუგებრად და სულელობად მიაჩნდათ ხოლმე. მაშო დილიდან საღამომდის თავისს ოთახში იჯდა, მუშაობდა და ზედ დამღეროდა, საღამოობით კი ვაჟების ლაპარაკს უგდებდა ყურს, თითონ ნაკლებს ლაპარაკობდა და თუ იყო რამე სასაცილო, იცინოდა. ჩაი მეტად გემრიელი იყო ხოლმე და ჟანგისაგან სულ მთლად გამწვანებული სამოვარი ალერსიანად გამოიყურებოდა და ეშმაკურად უცინოდა ყმაწვილებს. თითქმის ყოველთვის, შევიდოდნენ თუ არა ყმაწვილები ჩაის სმის გემოში, სამოვარი გულ-კეთილი ეშმაკობით გუგუნს და ბუზლუნს მოჰყვებოდა; ეს იმას ნიშნავდა—„უკაცრავად, წყალს ველარ მოგართმევთო!“ მაშინ წამოხტებოდა მაშო, გააცუხცუხებდა სამოვარს და წყალს დაუმატებდა. იშვიათად მოხდებოდა ისეთი საღამო, რომ რამდენჯერმე არ დაემატებინა წყალი.

თუ მთვარე ამოვიდოდა, მისი სხივიც ჩაერეოდა ხოლმე ბავშვების გუნდში, მაგრამ რაც უნდა ჩახჩახა მთვარე ყოფილიყო, ყოველთვის მხოლოდ ვიწრო ზოლად თუ ჩაიხედავდა, რადგან პატარა სარკმელი მეტს სინათლეს დღისითაც კი არ გაატარებდა ხოლმე.

ამ პატარა, დამპალი კედლებით შეზღუდულ და მძიმე დაბალ ქერიან საროში—ჰაერის, სინათლის, წყლის, პურის, შაქრის და კიდევ ბევრი სხ. რამის უქონლობას და ნაკლებობას ჰგრძნობდნენ, მაგრამ მასში ყოველთვის სიმხიარულე იყო და ყოველ საღამოს ბევრი კაი გრძნობა და სპეტაკი, უხინჯო აზრი იბადებოდა.

ხან-და-ხან ყმაწვილების ჩაის სმის პერფიშკაც დაესწრობოდა. ჩვეულებრივ, ის ბნელ კუნჭულში მიჯდებოდა; მიწაში ჩამძვრალ და ცოტა გადახრილ ფეჩის მახლობლად, ან არა და თითონ ფეჩზედ შეძვრებოდა, გადმოჰყოფდა იქიდან თავსა და სარდაფის სიბნელეში მისი თეთრი და წვრილი კბილები თეთრად გამოსჭვიოდნენ. ქალი ჩაისა, შაქრის წატეხსა და პურს მიუტანდა, მამა გამოართმევდა და თითქმის ყოველთვის ეტყოდა:

— დიდათა გმადლობთ, მარია პერფილეენა, ჩაქცეული ვარ თქვენი პატივის-ცემით და კეთილის გულით...

ხანდა--ხან კი ამოიოხრებდა შურით და შესძახებდა.

— კარგად კი სცხოვრობთ, თქვე სახელძაღღებო! თითქო ნამდვილი ადამიანები არიანო...

და მერე ოხვრით და ღიმილით მოჰყვებოდა:

— ცხოვრება თან-და-თან უკეთესდება! რაც ხანი და ჟამი გადის, უფრო კარგად ცხოვრობს ადამიანი. თქვენ ხანში მე ერთ მათრახს თუ ვემუხსაიფებოდი ხოლმე. დამიწყებდა ზურგზე ცა-ცუნს და მე კი მეტის-მეტი სიამოვნებისაგან ვღრიალებდი რაც ძალი და ღონე მქონდა. დამანებებდა თავსა და ზურგს ეწყინებოდა, ცხვირს ჩამოუშვებდა, ჰკენესოდა და ძვირფასი მეგობრის მოშორებას ნაღვლობდა. მაღლობა ღმერთს, დიდი ლოდინი არ დასჭირდებოდა ხოლმე. ოჰ, მშვენიერი, მგრძობიერი რამ იყო ეს მათრახი! დიად, ეს ერთად-ერთი სიამოვნება მქონდა მე ცხოვრებაში, ღმერთმანი! აი, წამოიზღებით ესლა თქვენა და მოიგონებთ... თქვენს ლაპარაკს, სხვა-და-სხვა შემთხვევებს და მთლად თქვენს ტკბილ ცხოვრებას. მე კი აგერ დავბერდი, — ოც-და-მეთექვსმეტე წელში გადავდექი, — და მოსაგონი კი არა მაქვს-რა. არც ერთი ნაპერწკალი! სრულიად არაფერი მაქვს მოსაგონი. თითქოს თქვენ ხანში ბრმა და ყრუ ვყოფილიყო. ერთი ის მახსოვს მხოლოდ, რომ სიმშობისაგან კბილები მიკაწკაწებდნენ მუდამ და სიცივისაგან ცხვირ-პირი მილურჯდებოდა... — ის კი, როგორ შემრჩნენ კიდევ ძვლები, ყურები და თმები — მე დღესაც ვერ გამიგია. ერთი ეს იყო ფეხით არა მცემდნენ ხოლმე, თორემ ფეხზე კი იმდენს მინარცებდნენ თავსა, რამდენიც თქვენ სულოსა და გულის უნდა! დიად, სკდილობდნენ, მასწავლიდნენ და თოკსავით მგრეხდნენ, და თუმცა მცემდნენ, ტყავს მაძრობდნენ, ჩემ სისხლსა სწოვდნენ და ძირს მანარცებდნენ — გამძლეა მაინც რუსი! გინდა ავანდასტში წაყე, ის მაინც იპოვის თავისს ადგილს და ფეხზედ წამოდგება! კარგი, მაგარი ადამიანია... აი მე: კიდევცა მფქვეს, კიდევცა მნაყეს, მაგრამ ვცხოვრობ მაინც, ოფოფსავით დუქნიდან დუქანში ვფრინავ და კმაყოფილი ვარ მთელი ქვეყნით!

ღმერთსაც ვუყვარვარ. — შემომხედა ერთხელ, გაიცინა და მითხრა, — აი, შე ასეთ ისეთოვო. — და მიმანება თავი...

ყმაწვილები ყურს უღდებდნენ მის მწყობრ ლაპარაკს და იცინოდნენ. ილიაც იცინოდა, მაგრამ იმავე დროს მისი ლაპარაკი ერთს და იმავე მომაბეზრებელ აზრს უღვიძებდა თავში. ერთხელ მოინდომა მისი გამორკვევა და სიცილით დაეკითხა მეჩექმეს:

— მაშ ეგრე, პერფიშკა, შენ არაფერი გინდა ცხოვრებაში, ჰა?

— მაგას ვინ ამბობს? მე, მაგალითად, გადაკვრა ყოველთვის მინდა ხოლმე.

— არა, მართალი მითხარი; ხომ გინდა რამე ცხოვრებაში? — გაუმეორა ილიამ კითხვა.

— მართალი გითხრა? მაშ... მაშ ერთ კაი „ბუზიკას“ ვინატრებდი... ესე ოც ოც-და ხუთ მანათიანსა!.. ჰეე, მაშინ გაჩვენებდით მე თქვენ სეირსა!.

აქ ჩაფიქრდა და ნელა, სიამოვნებით ჩაიციინა, მაგრამ იმ წუთშივე რალაც მოისახრა და დაბეჯითებით უთხრა ილიას:

— ეჰ, არა, ძმაო, „ბუზიკაც“ არ არის ჩემთვის საჭირო... ჯერ ერთი — ძვირფას „ბუზიკას“ დავაგირავებდი ან გავყიდდი, ეს ერთი! მეორეც — ერთიც ვნახოთ ჩემ „ბუზიკაზედ“ ცუდი გამომდგარიყო? — ორი! ეხლა ჩემ „ბუზიკას“ ფასი არა აქვს!.. მასში სულია ჩემი დაბუდებული! იმას ზედ-მიწევნით აქვს ჩემი ხასიათი შესწავლილი: მე გავიფიქრებ თუ არა თითის დადებას, ის მღერის კიდევ!.. ეჰ, ჩემი ბუზიკისთანა სხვა, ჩემო ძმაო, ძნელად თუ სადმე მოიძებნება, — ვინ იცის, იქნება ამისთანა სხვა არც კი არის ქვეყანაზედა და... ბუზიკა — როგორც ცოლი... მე ცოლიც ისეთი მყავდა, რომ ანგელოზი იყო; ადამიანი კი არა! ეხლა ჩემი ჯვრის დაწერა ვის გაუგონია? იმისთანას სხვას, სულ ერთია, ვერ ვიშოვნე... ახალს ცოლს, უეჭველია, ძველი საზომით გავზომავ, ის ვერ გამოდგება კარგი... რასაკვირველია, კარგი არ მოგვივა არც მე, არც იმას! ასე, ჩემო ძმაო... ის ხომ არ არის კარგი, რაც კარგია, ის არის კარგი, რაც საყვარელია!

ბუზიკის ქება-დიდებაში ილია ეთანხმებოდა მეჩქემეს. პერფიშკას „ბუზიკა“ თავისი წკრიალა ხმით და გრძნობით ყველას აკვირვებდა და ყველა განცვიფრებაში მოჰყავდა. მაგრამ იმას კი, რომ მეჩქემეს ვითომ არაფერი ნდომოდეს და არაფერს ესწრაფებოდეს ცხოვრებაში, ის არას გზით არ დაიჯერებდა. ამ შემთხვევაში მას ნათელი და აშკარა კითხვა ებადებოდა: ნუ თუ შეიძლება ადამიანმა მთელი თავისი სიცოცხლე ქუჩაში იცხოვროს, ძონძებში დადიოდეს, არაყსა სვამდეს, მარტო ბუზიკაზედ უკრავდეს და სხვა კეთილი აღარა უნდოდეს-რა და უკეთესს არ ეტრფოდეს? ეს აზრი ნებას აძლევდა ილიას, რომ პერფიშკასთვის, როგორც სულელისთვის ისე ეცქირნა, მაგრამ იმავე დროს, კარგათ რომ ჩაუკვირდებოდა იმის დაუდევარ ცხოვრებას, ცხადათა ჰგრძნობდა, რომ მეჩქემე ამ სახლში სულით და გულით ყველაზედ უკეთესი იყო, თუმცა ერთ თავად ლოთობასა დაქეიფებში კი ატარებდა დროს.

ხანდახან ყმაწვილები იმ დიად და ღრმა კითხვებს მიუახლოვდებოდნენ ხოლმე, რომელნიც გაიხსნებიან რა ადამიანის თვალ წინ უძირო უფსკრულსავით, მის ფხიზელ გოქებას და გულს უძლევლად იზიდავენ თავის საიდუმლოებითი სიბნელისკენ. ამ კითხვებს იაკობი აღძრავდა ხოლმე. მას საკვირველი ჩვეულება დასჩემდა: ის სუყველაფერს ეკროდა, თითქოს ჰგრძნობს თავისს ფეხის სისუსტეს და თავს არ ენდობაო. თუ იჯდა ან მახლობლად მდგარ საგანს მიეყრდნობოდა, ან მაგრა დააბჯენდა ხელებსა. ქუჩაში როცა მიდიოდა ჩქარის ნაბიჯით, კედლებს და ბოძებს ჰკიდებდა ხელებს, თითქოს სთვლის მათ, ან მათი სიმაგრის გაგება უნდაო. მაშოსთან ჩაის სმის დროს იაკობი ფანჯარასთან მიჯდებოდა, ისე რომ ზურგით კედელს მიჰყუდებოდა და მისი გრძელი თითები თითქმის ყოველთვის ან სკამის ზურგს, ან მაგიდას ებლაუჭებოდნენ ხოლმე. რბილ და სწორე თმთან დიდ თავს ის სულ მუდამ გვერდზედ გადაჰქინდრავდა და ისე უყურებდა თვის მობაასეს და მისი მსხვილი ცისფერი თვალები ხან იბყუტებოდნენ და ხან განივრად გაიღებოდნენ. მას წინანდებურად თავისი სიზრმების გადაცემა

ძლიერ უყვარდა და წაკითხული წიგნის გადაცემას ისე ვერ მოახერხებდა, რომ რამე საოცარი და გაუგებარი არა ჩაემატებინა. რა თავის მხრით. ილია დაიჭერდა ხოლმე ამ გადამეტებაში, მაგრამ იაკობი დინჯაბი და თავისუფლად ეტყოდა:

— ისე სჯობიან როგორც მე ვიამბეთ, მარტო სამლორჯულის გადაკეთება და შენებურად ახსნა არ შეიძლება, თორემ უბრალო წიგნები, რამდენიც გინდა!.. კაცის დაწერილი არ არის, და მეც ხომ ადამიანი ვარ? მე შემიძლიან შევასწორო, თუ არ მომწონს.. ეგ არაფერი, შენ ერთი ეს მითხარი—როცა გძინავს, საღ არის ხოლმე შენი სული?

— მე რა ვიცი?—მიუგო ილიამ, რომელსაც ამისთანა კითხვები ბევრად არ ეჭაშნიკებოდნენ, რადგან სულ მთლად გადარევდნენ და ცუდს გუნებაზედ დააყენებდნენ ხოლმე.

— მე მგონია და ესეც უნდა იყოს, რომ ამ დროს სული გაჰფრინდება ხოლმე,—გამოაცხადა იაკობმა.

— რასაკვირველია, რომ გაჰფრინდება ხოლმე!—წარმოსთქვა დარწმუნებულმა მაშომ.

— მერე რა იცი?—მკაცრად დაეკითხა ილია.

— ისე.. მე ვგრე მგონია.

— გაჰფრინდება მაშ, —ჩაფიქრებული, ღიმილით იტყოდა ხოლმე იაკობი:—იმასაც უნდა დასვენება... აქედამ სიზრმებიც აისხნებიან...

ილიამ არ იცოდა, რა ეთქვა ამის პასუხად, თუმცა ყოველთვის დიდი სურვილი ჰქონდა არ დასთანხმებოდა ამხანაგს და საწინააღმდეგო რამე ეთქვა. რამდენიმე ხნით ყველანი გაჩუმდნენ, ხშირად ეს სიჩუმე რამდენსამე წუთსაც გასტანდა ხოლმე. იმისთანა დროს ბნელს ორმოში თითქოს უფრო ბნელდებოდა. სანათი ხრჩოლავდა, სამოვრის ნახშირის სუნი იდგა და ზევიდან გამოურკვეველი, ყრუ ხმაურობა ისმოდა. ზეით ჰლმუოდა და ღრიალებდა სამიკიტნო. ამ ხმაურობას, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, სიჩუმეს ისევ იაკობის ნელი ხმა თუ დაარღვევდა ხოლმე.

— ხმაურობს ხალხი... მუშაობს, დაძრწის... ამბობენ ცხოვრებენო. მერე უცბათ ერთი ამოიოხრა და მოკვდა კაცი! რასა ნიშნავს ესა? შენ როგორა გგონია, ილია, ჰა?

— მე არაფერიც არა მგონია... დაბერდება ადამიანი და უნდა მოჰკვდეს, მარა!..

— არა... ხშირად ჯეელებიც იხოცებიან, ბავშვებიცა... ჯანსაღებიც იხოცებიან.

— ალბათ, ჯანსაღები არ არიან, რომ იხოცებიან..

— რილასთვის სცხოვრობს ადამიანი?

— ეჰ! დაიწყო!—დაცინვით წამოიძახებდა ხოლმე ილია როცა იგრძნობდა, რომ პასუხს ვერ მისცემდა კითხვაზედ:— იმიტომ სცხოვრობენ, რომ იცხოვრონ. მუშაობენ, თავიანთ ხვედრს იუმჯობესებენ. ყველას უნდა, რომ კარგი ცხოვრება ჰქონდეს და სცდილობს კაცად გამოვიდეს. ყველა იმ შემთხვევას ეძებს, რომ გამდიდრდეს და კაი სუფთა ცხოვრება დაიწყოს!..

— ეგ ღარიბები. მდიდრები-ლა? იმათ ყველაფერი აქვთ და არც არა აკლიათ-რა, რასაკვირველია... ისინი რაღას ეძებენ?

— ჰე!—სთქვა რუქამ არაკი! შე, სულელო, თუ მდიდრები არ იქნებიან!—მაშ ღარიბებმა ვილასთვის იმუშაონ?

იაკობი დაფიქრდა და ჰკითხა:

— მაშ, შენი აზრით, ყველა იმიტომა სცხოვრობს, რომ იმუშაოს, ჰა?

— ჰო და რა... ესე იგი, ყველა კი არა.. ერთნი მუშაობენ და მეორენი—ისე სცხოვრებენ. იმათ წინათ უმუშავნიანთ, გამდიდრებულან და... ეხლა ისე სცხოვრებენ...

— რისთვისა მერე?

— ეშმაკმა იცის იმათი თავი და კისერი! უნდათ თუ არა ცხოვრება, მითხარი? შენც ზომ გინდა სიცოცხლე?—ჰყვიროდა ამხანაგზედ გაჯავრებული ილია. რათა ჯავრობდა?—იმად რომ მაგისთანა კითხვებს რად იძლევიო, თუ ცუდათ იძლევი და მე არ მესმისო? ის ცხადათა ჰგრძნობდა, რომ იაკობის კით-

ხვები რალასაც ეხებიან მასში, მაგრამ ვერ შეუძრავთ ადგილი-დან და მხოლოდ ცუდ გუნებაზედ აყენებს მას.

— შენ თითონ რისთვისა სცხოვრობ, ერთი ეს მითხარი? — უყვიროდა ის ამხანაგს.

— მეც მაგას არ გეუბნები, რომ არ ვიცი მეთქი? — მორჩილად ეუბნებოდა იაკობი: — მე სიამოვნებით მოვკვდებოდი... თუმცა მეშინიან, მაგრამ საინტერესოა მაინც..

და უცბათ ნიშნის მოგებითი და ალერსიანი კილოთი დაიწყებდა:

— შენ კი ცხარობ, მაგრამ ტყუილად, ძმაო. აბა, დაფიქრდი: ხალხი სამუშაოთ სცხოვრობს, მუშაობა იმათთვის არის.. და თითონ? გამოვიდა რალაც დაუსრულებელი და დაუბოლოვებელი... ტრიალებს, ტრიალებს და სულ ერთ ადგილას კი ჯდვას. გამოუტყვეველია, რისთვის? ან სად არის ღმერთი? აი ეს ღმერთია ღერძი! ადამსა და ევას უთხრა მან: იმრავლეთ და დაასახლეთ ქვეყანა — რისთვისა მერე?

აქნელის, საიდუმლო ჩურჩულით და შიშით, რომელიც ცისფერ თვალეში გამოიხატებოდა, უთხრა ამხანაგს:

— იცი? ესეც იყო ნათქვამი — ეს „რისთვის? და ვიღამაც გასძარცვა ღმერთი... მოჰპარა და დამალა ამის ასხნა... ამას რასაკვირველია, ეშმაკი იზამდა? მაშ სხვა ვინ მოისურვებდა ამას? — ეშმაკი! აი ამიტომაა, რომ არავინ არ იცის — რისთვის?

ილია მის უკავშირო, დაბნეულ ლაპარაკს ყურს უგდებდა გაჩუმებული და ჰგრძნობდა, რომ იგი მთლად იცვავდა მის სულსა და გულს.

იაკობი კი თან-და-თან უფრო აჩქარებულად და ხმის მოკლებით ლაპარაკობდა; თვალეები გადმოუბრუნდებოდნენ, მის ფერმკრთალ სახეზედ შიში ჰკრთოდა და ვერაფერს ვერ გაიგებდა კაცო მისი ლაპარაკიდან.

— რა უნდა შენგნით ღმერთსა, იცი? ჰაა?! უცბათ მკაფიოდ გაისმოდა გამარჯვებულის კილოთი წამოძახილი-ჰაა! და ისევ წამოვიდოდა მის ბაგეთაგან ნელი და უკავშირო ლაპარაკი. მაშო გაკვირვებული და პირ-დაღებული შეჰყურებდა

თვის მეგობარს და მფარველს. ილია გაჯავრებული წარბებს იკრავდა. იმას ის სწყინდა, მე რატომ არ მესმის ესენიო. ილია იაკობზედ ქკვიანად ისახავდა თავსა და ის კი არა, უკანასკნელს თავისი საკვირველი მეხსიერებით და სხ. და-სხ. საგნებზე ლაპარაკით განცვიფრებაში მოჰყავდა იგი. როცა დაიღლებოდა და სმენით, სიჩუმე მოსწყინდებოდა და იგრძნობდა თავი რაღაც მძიმე ნისლმა მომიცვაო, ის ველარ მოითმენდა და გაჯავრებული შესწყვეტავდა ორატორის აზრთა და სიტყვათა დენას.

— ეჰ, თავი დამანებე ერთი!.. რაებსა სჩამახავ? ბევრი კითხვისგან შენც აღარა გესმის რა...

— მეც მაგას არ გეუბნები, რომ არაფერი მესმის მეთქი?— განცვიფრებული და ნაწყენი წამოიძახებდა ხოლმე იაკობი.

— ეგრე სთქვი რაღა: არ მესმისთქო! თორემ მოგიმართავს სტვირი, გიყსავით მოჰყოლიხარ და ჰყვირი... მეც, სულელი, ყურს გიგდებ!...

— არა დაიცა!—არ ნებდებოდა იაკობი. ვერც გაიგებდა!.. მაგალითად... ავიღოთ ეს სანთელი... ცეცხლი საიდან არის ახლა? ამ წუთას არის, მეორე წუთს აღარა! გაჰკრავ წუმწუმას და გაჩნდება ცეცხლი... როგორც სჩანს, მაშ ყოველთვის, ყოველ წუთს არსებობს.. ჰაერში დაჰფრინავს უხილავად, თუ როგორ არის?..

ამ კითხვამ ისევ გაიტაცა ილია. სახეზედ მედიდურობის გამომეტყველება გაუქრა, სანათს შეხედა და სთქვა:

— ჰაერში, რომ იყოს—ყოველთვის ეთბილებოდა, წუმწუმას კი ყინვაშიც კარგათ გაჰკრავთ ხოლმე... მაშასადამე, ჰაერში არა ყოფილა...

— მაშ სად არის?—იმედით მიხედა იაკობმა ამხანაგს და დაეკითხა.

— წუმწუმაში,—ჩაერია ლაპარაკში მაშო. მაგრამ ამხანაგთა ამ გვარ სჯა-ბაასის დროს მაშოს სიტყვები ყოველთვის უბასუხოთ რჩებოდნენ. ის დიდხი ხანია მიეჩვია ამას და აღარა სწყინდა.

— სადა? — ჰყვიროდა ისევ გაშმაგებული ილია: — მე არ ვიცი და არც მინდა, რომ ვიცოდე! ვიცი მხოლოდ, რომ ხელი არ უნდა ჩაჰყო ცეცხლში და თუ გათბობა გინდა, ახლო უნდა მიხვიდე! მორჩა და გათავდა.

— ჰე, კარგია, მე და ჩემმა ღმერთმა! — აღფრთოვანებული მაგრამ ნაწყენი ეუბნებოდა იაკობი: — არც მინდა, რომ ვიცოდეო! ემაგას მეც ვიტყვი და ყოველი სულელიცა... ეგ კი არ არის საქმე, შენ ამიხსენი — საიდანა ჩნდება ცეცხლი? ჰურზედ არ დავგეკითხები, რადგან ეს ცხადია: — მარცვლიდან ფქვილი გამოდის, ფქვილიდან ცომი და გათავდა! მაგრამ ადამიანი როგორ იბადება?

ილია შურით და გაკვირვებით უყურებდა ამხანაგის დიდ თავს. ხანდა-ხან მისი კითხვებით და ლაპარაკით ჩაქოლილი ილია, წამოხტებოდა და მკაცრ, მკიცხავ სიტყვებს ეტყოდა ხოლმე ამხანაგს. ჩასხმული და განიერ მხარ-ბეჭიანი ილია, ამისთანა შემთხვევებში რილასთვისაც ფეხს მიეყრდნობოდა და ხუჭუჭა თმთან თავის ქნევით მკაფიოდ და ფიცხად დაიწყებდა ხოლმე ლაპარაკს:

— მამღვრევე მე შენ მაგისთანა ლაპარაკით, შე სულელიო. ეგ აზრები სულ ჟუსაქმურობით მოგდის თავში, რასა ჰგავს შენი ცხოვრება? დახლთან დგომას დიდი რამე არ უნდა. ეგრე ერთ ადგილას დგომით გაათავებ შენს სიცოცხლეს. აბა ეხეტიალე ჩემსავით დილიდან საღამომდის მოყოლებული და შენ თითონ ეძებე შენი ბედი, მაშინ აღარ მოგივოდოდა თავში ეგ სულელური აზრები... და უფრო იმაზედ იფიქრებდი — რა ვქნა და როგორ ვიქცე კაცად და როგორ მოვაწყო ჩემი ცხოვრებაო. კიდევ იმიტომა გაქვს მაგოდენა თავი, რომ ფუქი აზრებითა გაქვს გამოტენილი. საქმიანი და ჭკვიანი აზრები კი პატარები არიან, ისინი თავს ვერ გაუბერავენ ადამიანსა..

იაკობი, წელში მოხრილი და უსათუოდ რამეზედ დაბჯენილი, იჯდა ერთ ადგილას და გაჩუმებული ყურს უგდებდა. ხანდა-ხან ტუჩები უხმაუროდ აუცმაცუნდებოდნენ და თვალები ხამხამს უმატებდნენ. მაშინ კი, როცა ილია გაათავებ-

და ლაპარაკს და მაგიდას მიუჯდებოდა, იაკობი ისევ შესტოპავდა ფილოსოფიაში.

— ამბობენ, წიგნი არის ისეთი, — მისნობა ჰქვიანო და იქ სუყველაფერი ახსნილიაო... როგორ, რადა და რისთვის... ეჰ, ერთი ის წიგნი მაშოვნინა და წამაკითხა.. წაკითხავდი შენ იმისთანა წიგნსა? უსათუოდ, საშიში უნდა იყოს...

მათი ლაპარაკის და ბაასის დროს მაშო ადგებოდა, ლოგინზედ გადაჯდებოდა და თავისი შავი თვალებით ხან ერთს და ხან მეორე მოლაპარაკეს უყურებდა. მერე მთქნარებას, ქანაობას უმატებდა, სანამ ბალიშზედ არ დავარდებოდა და არ დაიძინებდა.

— კარგი, ძილის დროა, — იტყოდა ხოლმე ილია.

— წავიდეთ! მოიცა, მაშოს მივხურავ რასმეს და სანთელს გავაქრობ მხოლოდ.

მაგრამ შენიშნავდა თუ არა, ილიამ ხელი გააწოდა და კარების გაღებას აპირებსო, იაკობი შიშით შეევედრებოდა:

— დაიცა! მარტოკა მეშინიან... ბნელა.

— ეჰ! — ამპარტაენათ შესძახებდა ლუნევი — თექვსმეტი წლის ვაჟკაცი ხარ და მაინც ბავშვი ხარ. რატო მე არ მეშინიან, ჰა? ეშმაკსაც, რომ შევხვდე — არ შეგვკრთები! შენ კი... იტყოდა და ხელს ჩაიქნევდა.

იაკობი გაჩუმებული ფუსფუსებდა მაშოსთან და მერმე აჩქარებული ჩაუბერავდა სანათს. ცეცხლი შეცახცახდებოდა, ჰქრებოდა და ოთახში ყოველი მხრიდან სიბნელე შემოიჭრებოდა. ხანდახან, მხოლოდ სარკმლიდან ნაზად და აღერსიანად ჩამოეშვებოდა ხოლმე იატაკზედ მთვარის ცის-ფერი შუქი.

ერთხელ, ერთ უქმე დღეს ლუნევი, გადაფითრებული და კრიკა-მოჭერილი, დაბრუნდა და გაუხდელი მიეგდო ლოგინზედ. მას ბრაზი მოსწოლოდა გულზედ და ყელში ებჯინებოდა, კისერს სტეხდა და ეგონა მთელი ტანი მიკვნესის მიღებული შეურაცხებისაგანაო.

ამ დღესას პოლიციელს ერთი ნაჭერი ყვითელი საპონი და ექვსი წყვილი ღუგმა მისცა, რომ ცირკის კარებთან ვაჭრობის ნება-რთვა აეღო. იმ დღეს დილის წარმოდგენა იყო დანიშნული და გაარჩია თუ არა ლუნევა საქმე, თავისუფლად მოეწყო შესავალ კარებთან. მაგრამ ბოქაულის თანაშემწე მოვიდა — წაპკრა ლუნევს კისერში, ყუთს წამოუკრა ჭიტლაყი და სულ, რაც კი ებადა ილიას გადაუბნია. ლუნევა ზოგი დაპკარვა, ზოგი გაუფუქდა. გაბრაზებულმა ილიამ საქონლის კრეფის დროს ბოქაულის თანაშემწეს უთხრა:

— ეს უკანონობა გახლავთ, ბატონო..

— როგორა?.. — ქერა უღვაშების გრეხით დაეკითხა პოლიციელი.

— ცემა-ტყევა დაშლილი გახლავთ კანონით...

— ჰოო? მიგუნოვო! აბა, წააბრძანე ეს ყმაწვილი პოლიციის ნაწილში! — ბრძანა დამშვიდებულმა პოლიციელმა.

და იმავე პოლიციელმა, რომელმაც წელან ცირკთან ვაჭრობის ნება დართო ილიას, ეხლა პოლიციაში წაიყვანა და სალამომდინ იქ დაიჭირა.

პოლიციასთან წინათაც ბევრჯერ მოჰხდომია შეტაკება, მაგრამ დაჭერით კი პირველად დაიჭირეს ეხლა და პირველად გამოსცადა ამოდენა ბრაზისა და ვარამის გულზედ მოწოლა.

თავის ოთახში, ქვეშაგებზედ წამოწოლილი ილია, სულ მთლად მიეცა სულისა და გულის ნაღველს და გულზედ მოწოლილ ბოღმას ვედარ ინელებდა. კედლის მეორე მხარეს, სამიკიტნოში ისეთი ღრიანცელი და ყრუ ხმაურობა იდგა, თითქოს გაზაფხულის წვიმიანი დღეა და მღვრიე, ჩანჩქარა მდინარეები მოჩხრიალებენ და მოჰქუხან მთიდანაო. ჩხრიალებდა რკინა, წკრიალებდა ქურქელი და დრო გამოშვებით საერთო ხმიდან გამოჭრილი მაღალი ხმა ან არაყს, ან ჩაის და ან ლუდს ითხოვდა... მოსამსახურენი ჰყვიროდნენ:

— ამ საათში!... მომაქვს..

უცბათ, თითქოს ეს საერთო ხმაურობა და შხუილი ფო-

ლადის მთრთოლოვარე ძაფმა გასკრაო,—მაღალი, გულის სიღრმი-
დან ამოძახილი ნაღვლიანი ხმა გაისმა:

„სიჭაბუკე ჩემი სრულად გავრვიოე“,

მეორე ხმა, მაგარის ბანით სუსტათ, მაგრამ ლამაზად მის-
ძახოდა და დრო-გამოშვებით საერთო ხმაურობაში იკარგებოდა:

„ტკბილ ცხოვრების ანჯა მიგეშობია“,

მერე ორივე ხმა ერთს სუფთა, ნაღვლიან ლამაზ ნაკადუ-
ლად შეერთდა და თავისი ჩივილით რამდენიმე წუთით დაჭ-
ფარა საერთო ხმაურობა:

„სინჯრული ჩემთვის უცხო ხილთა,

„მარტობა—მხლელ ეს მრგუნებია“.

ვიღამაც ისე შეჭრილა, თითქოს ხის ყაყრანტო ჰქონო-
დეს და სიფიცხით დახეთქოდეს.

— მიჰქარავ! ნათქვამია: „რამეთუ დაიცავ სიტყვა მოთმი-
ნებისა ჩემისა, მეცა დაგიცავ ჟამსა მის განსაცდელისასა...“

— შენ თითონ მიჰქარავ! — გარკვევით და გატაცებით უბა-
სუხებდა მეორე: — იმიტომ, რომ იქვე ნათქვამია: „რამეთუ
თბილ ხარ და არცა ცივ, არცა ცხელ, აღმოგანთხევ მე პირი-
საგან ჩემისა!“ რა, მოგხვდა?...

გაისმა ხმა-მაღალი ხარხარი, რომელსაც ჩქარი ლაპარაკი
მოჰყვა.

— მე ავდექი და ვუთავაზე — ერთი თუ ორი, ერთი თუ
ორი!.

— ხა, ხა, ხა! მერე?

მყვირალა ხმა ისევ განაგრძობდა:

— მერე, ძირს მოსძვრა ბრაგვანი! შე სახეში მივაყოლე,
ყურში, კბილებში! მეუპირველმა გაკოცე და მევე დაგასახი-
რებ-მეთქი...

— კი გაიძახი სულს ვემსახურებო! — დაუყვირა ვიღამაც
დაცინვით.

— რატომ? გავცხარდები... გაჯავრება ადამიანს შეჭფე-
რის!

— „მიყვარხარ მე, გკიცხავ და გსაჯავ...“ დაგავიწყდა?.. და კიდევ: „ნუ განსჯი, რათა არა განისაჯო...“ მეფე დავითის სიტყვები დაგავიწყდა?

ილიამ დიდი ხანი უგდო ყური კამათს, სიმღერას, სიცილს და ხარხარს, მაგრამ ყველა ეს სცილდებოდა მას და სადღაც შორს ვარდებოდა და აზრს ვერ უღვიძებდა. მის თვალ-წინ სიბნელეში პოლიციელის გამხდარი სახე დასცურავდა, რომელ-შიაც მომწვანო ბრაზით სავსე თვალები მოკრთოდნენ და ქერა უღვაშები მოძრაობდნენ. ილია უყურებდა ამ სახეს და უფრო ძლიერ უჭერდა კრიჭას. მაგრამ კედლის იქით სიმღერა იზრდებოდა, მომღერალნი თან-და-თან ქეიფში შედიოდნენ და მათი ხმები უფრო მკაფიოდ და რიხიანად ისმოდნენ. თბილმა და ბედზე ჩივილით სავსე ხმებმა გზა გაიკეთეს ილიას გულისკენ და იქ, ცივ ლოდვით მდებარე ბრაზსა და წყენას შეეხნენ.

„ცემბერი მთელად ფეხ-და-ფეხ დავიარე“,

მღეროდა მაღალი ხმა.

„ბევრი ფულაზე მშიერ კუჭზედ მის წყაღი“,

ეუბნებოდა მეორეს ამხანაგი. მერე ორივე ხმა ისევ ერთ საჩივარში შეერთდნენ.

„რა წვალება იქ არ გამოვიარე

„სამშობლსკენ გზას რომ ვძებნდი საწყაღი“.

ილიამ ამოიოხრა და ამ ნაღვლიან სიტყვებს ყური წაუგდო. დუქნის ხშირ ხმაურობაში ისინი ისე ბრჭყვინავდნენ, როგორც ღრუბელში პატარა ვარსკვლავნი. ღრუბლები მისცურავენ, მიიჩქარიან და ვარსკვლავნი კი ზან გამობრწყინდებიან, ხან გაჰქრებიან...

„შემშილთა ეს ენა მადეჭია,

„სიცივისგან მარად მტუხენ ძვალები“,

ამბობდა მგრძნობიარედ სიმღერა.

— დაიწვეს შენი დამწველი! — დაუყვირა ვიღამაც მხიარულად...

ილიამ გაიფიქრა: აი, ადამიანნი მღერიან და ისე კარგათაღ მღერიან, რომ გამგონს სულს უხუთავს. მათი სიმღერა. მერე დათვრებიან და იქნება ჩხუბიღ ასტეხონ... თუ აქვს კაცს რამე სიკეთე, დიდი ხნით მაინღ ვერა ჰყოფნის ცხოვრებაში.

„და შენ, ბეღო ჩემო, რამ არ მჰოვდები“,

სჩიოდა მალალი ხმა. ბანი რიხით მიემხრო:

„მწარე ხვედრო, შენ დაგიღკეს თვალები“.

მეხსიერებამ რიღასთვისაღ წასჩხირა ილიას ჰაჰა ერემეის სურათი. მოხუცი, თავის ქანღურით და ლოყებზეღ ცრემლის წურწურით ამბობღა:

— მე ვეძიე, ვეძიე, მაგრამ სიმართლე კი ვერსად ვნახე...

ილიამ გაიფიქრა, აი, ჰაჰა ერემეის ღმერთი უყვარღა, მაგრამ ფულს კი აგროვებღა ჩემად. ბიღა ტერენტის ღვთის კრძალვაღა აქვს, მაგრამ ფული კი მოიპარა. და ყველაღ ვგრე ორ ბუნებათ სცხოვრობს. თითქოს გულში სასწორი ჰქონღეთ და ცუღისა და კეთილის აწონის დროს ხან აქეთ იხრებოღდეს მათი ბუნება და ხან იქით.

— აჰა! — დაიღრიაღა ვიღაცამ ღუქანში და ისეთის ძალით დაეცა რაღაც იატაკზეღ, რომ ილიას საწოლიღ კი შეინძრა.

— მიშველეთ!..

— დაიქი, დაიქი!..

ხმაურობა უცბათ გაძღიერღა, ამოჩუხჩუხღა, მრავალი ახალი ხმა დაიბაღა—ისინი ყველანი დაპროწიღლდნენ, ბოროტ და მშიერ ძაღღებიღვით გადახღართულნი ერთი მეორეში შეფერთხიღლდნენ ჰაერში და შეღმუვღეს. ცალკე ხმები ამ საერთო ჩოჩქოღლში და ხმაურობაში ჩაინთქნენ და გაქრნენ.

ილიამ ამ ვაი ვაგღახს სიამოვნებით წაუგღო ყური. ილიას მკტად გაეხარღა, რომ ასე მალე აუსრულღა ადამიანთა შესახებ წაფიქრი აზრი. გაღაბრუნღა, მკლავები თავ ქვეშ გაღიყარა და კვღავ ფიქრთა ძაღას მიეცა.

„უსათუოდ დიდი ცოდვა უნდა ჰქონოდა ჩადენილი პაპა ანტიპას, რომ რვა წელიწადი ინანიებდა... ხალხმაც აპატია სუყველაფერი და წმინდანათაც კი დასახა... მაგრამ შვილები კი მაინც დაუღუპეს. ერთი იყო და ციმბირში უკრეს თავი, მეორე სოფლიდან გააძევეს...“

„აქ სხვა ანგარიშია საჭირო! — მოაგონდა ილიას სტროგანის სიტყვები: — თუ ერთია პატიოსანი და ცხრა უსინიდისო, მოგებაში აქ არავის არის, მხოლოდ კაცი დაიღუპება... რა მხარესაც ბევრნი არიან, სიმართლევც იმათ მხარეს არის...“

ილიამ ჩაიცინა. გულში ცივ გველივით შეენძრა ხალხისადმი ბოროტი გრძნობა. ხსოვნა კი არ აკლებდა წარსულის სურათებს და ერთს მეორეზედ უცოცხლებდა და ასულდგმულებდა მის თვალწინ: ვეებერთელა და უხეში მატიცა ეხოში შიგ შუა წუმპებში ეგდო და ჰკენესოდა.

— ეჰ, დედავ, დედავ, რომ იცოდე, სადაა ეხლა შენი შვილი!..

მთვრალი პერფიშკა მიუახლოვდა ფართატით და თავ ჩაქინდრულმა ნიშნის მოგებით უთხრა:

— რა, გასკდი ღორივითა?...

ზეიდან კი ჯანსაღი, ლოყა-წითური პეტრუხა ზიზღის გამომხატველი ღიმილით იყურებოდა.

ილია უყურებდა ყველა ამას და სულ შეხუთულს გული უფრო უქვავდებოდა და უკაჟდებოდა...

დუქანში ჩხუბი გათავდა. სამი ხმა — ორი ქალისა და ერთი ვაჟისა — სიმღერის დაწყებას სცდილობდნენ, მაგრამ ვერ ახერხებდნენ. ვიღამაც მუზიკა მოიტანა, ცოტა დაუკრა უხეიროთ, უგულოთ და ისევ მიჩუმდა. იმ კედლის ძირში, სადაც ილია იწვა, ვიღაცეები ნელის ხმით და ოხვრით ლაპარაკობდნენ. ილიამ რაღაც მტრულის გრძნობით წაუგდო ყური.

— ხარ ესე... მუშაობ... წლებზედ ფეხს იდგამ და სანუგეშოს კი ერთ ბეწოს ვერაფერსა ჰხედავ... ცოტას რომ დაჰფიქრდები, დაინახავ, რომ... ფეხზედ კი არა ვსდგევართ, მუცლებზედ დაეხოხავთ...

— ჰოო...

— და მომავალშიაც ვერაფერსა ჰხედავ... ერთსა ჰგრძნობ მხოლოდ შენი ზურგით, რომ სიმართლით და პატიოსანი მუშაკობით სახლებს კი ვერ წამოსჭიმავ... და წელში კი გადასწყდები და სადმე ჩაძაღღდები...

— ეჰჰ! მაგას რაღა ლაპარაკი უნდა...

— უმართებულო საქმისთვის კი არც გაბედულება მოგდევს და არც სიმარჯვე. გამოდის რომ— „უყვარს ჯოჯოს კაკალი, მაგრამ კბილი არა აქვს იმის სამტვრევი!“..

— ეჰ, ღმერთო, ღმერთო!

ილიამაც უნებურათ ამოიოხრა. დუქანში პერფიშკას წკრი-
ალა ხმა გაისმა. მეჩექმე სხაპა სხუპით სიმღერასავით ამბობდა:

„ეეჰ, დაასხი, ლიტრავ, ჩამოასხი ლიტრავ, ნუ გშურს, შე
ურჩო, პატრონის სარჩო! ღვინო დავლიოთ, ქალებსა ვსდიოთ,
ქვეყნად ვიაროთ და ვიგლახაკოთ! ძაფს არ დაიშურებენ თუ
კი, დარბზს მოუვა თოკი! ეს თოკია მისი მკობა, თუ გაჰბედა
ჩამოხრჩობა...“

დუქანში მხიარული სიცილი და ყვირილი გაისმა... კე-
დელთან ისევე განაგრძეს:

— აგერ, ბავშვობიდან მოყოლებული ვმუყაითობ, ვმუშა-
ობ... საცაა ორმოცის წლისა შევესრულდები და პურიც კი არა
მაქვს ხოლმე საკმარისი. კუჭი ყოველ დღე ცარიელი გაქვს
და საზრდო კი მეტად ცოტა... ოჯახში ვარამი.. ბავშვები
ღმუიან, ცოლი ჰკენესის... თვალით ვეღარ უყურებ—წახვალ,
ვეღარ მოითმენ, მოიშვებ ყველა ქანჩებს და გაუსვამ... გამო-
ფხიზლდები და ჰხედავ, რომ სანამ შენ ჰქეიფობდი და დროს
ატარებდი, გაჭირვებას კბილები გაუალმასებია და უფრო მაგ-
რად ჩაუჭერია შენთვის ბრჭყალები...

— ეგ ყოველთვის ეგრეა...

— შეევედრები ღმერთს: ღმერთო, კეთილმყოფელო და
გაჭირვებულთა საფარო! რისთვის ვიტანჯვი ასე უსაზღვროთ?...
არ ესმის, ალბათ, იმ დალოცვილს...

— ჰოო... არ ესმის, როგორც ეტყობა...

ამ ყრუ ხმის უიმედო ზუზუნმა და მეორის უფრო უიმედო ოხვრამ და გმინვამ ილიას სული შეუხუთეს. ის გადაბრუნდა ლოგინზედ და ძალათ წაჰკრა კედელს იდაყვი. ლაპარაკი შესწყდა.

მაგრამ ნაღველ და ვარამ შემოწოლილმა ილიამ ვეღარ გასძლო ლოგინზედ, ფიცხლავ წამოხტა, კარში გავიდა და შეჩერდა. მას უსაზღვრო სურვილი ჰქონდა სადმე წასულიყო, მაგრამ საით მიემართნა ფერხნი, სად წასულიყო, არ იცოდა. კარგი ხანი იყო გასული! მაშოს ეძინა; იაკობი შეუძლოთ იყო და შინ იწვა, სადაც ილიას სწარული არ უყვარდა, რადგან პეტრუხა დაინახავდა თუ არა უსიამოვნოთ შეიკრავდა ხოლმე წარბებს. შემოდგომის ცივი ქარი ჰბერავდა. ხშირ სიბნელეს მთლად მოეცვა არე-მარე და ზეცა აღარ მოსჩანდა. შენობები ქარისგან მიყრილ-მიჩქოლილ სიბნელეს ჰგავდნენ. ნესტიან ჰაერში რაღაც ხმები დასცურავდნენ, რაღაცა შრიალეზდა და ჩუმი, საოცარი ჩურჩული ისმოდა. ყველა ეს ხალხის ჩივილს და მათ ცხოვრებაზედ მოთქმა-გოდებას აგონებდა ილიას. ქარი ეჭიდებოდა ილიას, თავისი ცივი სუნთქვით უბერავდა სახეში, კისერში... ილიას გააჟრიალა, მაგრამ კი არ დაიძრა ადგილიდან—ის იმას ჰფიქრობდა, რომ ასე ცხოვრება შეუძლებელია, შეუძლებელი! უნდა მოვშორდე ამ ქუჩიან, მყრალ ცხოვრებას და მარტოდ, სუფთად და მშვიდათ ვიცხოვრო...

— ვინა ხარ ემანდა?—გაისმა უცბათ ყრუ ხმა.

— მე.. შენ ვინღა ხარ?

— მე... მატია...

— საიდან ლაპარაკობ?

— შეშებზედ ვზივარ...

— რად გამოსულხარ?

— ისე...

ორივენი გაჩუმდნენ.

— დღეს დელიჩემის სიკვდილის დღეა, — აუწყა მატია მ სიბნელიდან.

— დიდი ხანია მოკვდა?— ჰკითხა ილიამ, რომ ჩუმად არა ყოფილიყო.

— დიდი ხანია... ხუთმეტი წელიწადი იქნება... იქნება მეტიც იყოს. დედა შენი ცოცხალია?

— არა, ისიც მოკვდა... შენ რამდენი წლისა ხარ? მატია გაჩუმდა ცოტა ხნით და მიუგო:

— ოც-და-ათისა... დავებრდი... ფეხი მტკივა ეხლა... გამისივდა ნესვივით და კვნესის... ვიზილე, ვიზილე, მაგრამ ვერაფერმა მიშველა..

— რატომ საავადმყოფოში არ წახვალ?..

— შორს არის... ვერ მივალ...

— ეტლში ჩაჯექი!...

— ფული სადა მაქვს, მერე?...

ვიღამაც დუქნის კარი გამოაღო, საიდანაც ხმების ტალღა გამოვარდა და ეზოს მოედო. ქარი მიეგება და გაჭფანტა არე მარეში.

— მანდ რას გაჩერებულხარ?— დაეკითხა მატია.

— ისე... მომწყინდა..

— ჩემსავით... ჩემ ოთახში რომ ზიხარ, გგონია კუბოში ვწევარო...

ილიამ ოხვრა გაიგონა. ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, მატია ცამ უთხრა:

— წამო ჩემთან?!..

ილიამ გაიხედა იქითკენ, საიდანაც ქალის ხმა მოისმოდა, და ცივად უბასუხა:

— წავიდეთ...

კიბეზედ პირველი მატია მიდიოდა. ის ჯერ მარჯვენა ფეხს შესდგამდა ხოლმე საფეხურზედ და მერე ოხვრით და კვნესით მარცხენასაც რის ვაი ვაგლახით ააცოცებდა. ილია უაზროთ მისდებდა უკან და ისიც არ ეჩქარებოდა, თითქოს გულზედ შემოწოლილი ბოლმა მასაც უშლიდა კიბეზედ ასვლას, როგორც მატიას ფეხის ტკივილი.

ქალის ოთახი ვიწრო და გრძელი იყო და ჰერი მართლა კუბოს თავს წააგავდა. კარებთან ფეხი იდგა, კედლის ძირში, ფეხზედ განიერი საწოლი იყო მიდგმული, საწოლის გასწვრივ მაგიდა იდგა, რომელსაც ორთავე მხრით ორი სკამი ჰქონდა მიდგმული. ერთი სკამი კიდევ ფანჯარასთან იდგა და ნაცრის ფერ კედელზედ შავ ლაქასავით მოსჩანდა. ქარის ღმუილი და კვნესა აქ, ზევით სართულში, უფრო ძლიერად ისმოდა. ილია ფანჯარასთან მდგარ სკამზედ ჩამოჯდა და მიიხედ-მოიხედა, კუნ-ქულში პატარა ხატი შენიშნა და ჰკითხა:

— ეს რა ხატია?

— წმ. ანნასი... — მოწიწებით და მდაბალის ხმით მიუგო მათიცამ.

— შენ რაღა გქვიან?

— ანნა.. არ იცოდი?

— არა...

— არავინ იცის, — სთქვა მათიცამ და ვიშვიშით ჩამოჯდა საწოლზედ.. ილია უყურებდა და ლაპარაკის სურვილი არა ჰქონდა. ქალიც ჩუმად იჯდა. ასე გაჩუმებულნი, თითქოს ერთ-მანერთს ვერ ჰხედავენო, თითქმის სამ წუთს ისხდნენ. ბოლოს მათიცამ დაარღვია სიჩუმე და ჰკითხხა:

— ახლა, რა უნდა გავაკეთოთ?

— რა ვიცი... — მიუგო განცვიფრებულმა ილიამ.

— მითომც! — სიკლით და დაუჯერებლათ უთხრა ქალმა.

— რა არის, არ ვიცი?..

— ახლა დამპატიე, მიყიდე ორი ბოთლი ლუდი... არა, იცი რა გითხრა — საქმელი მიყიდე რამე... სხვა არაფერია სა-ქირო, მხოლოდ მაჭამე რამე...

ქალს ხმა ჩაუწყდა, დაახველა და განაგრძო:

— იმ დღის უკან, რაც ფეხი ამტკივდა, აღარაფერი მი-შოენია... აღარ გავდივარ... და რაც მეზადა, სულ შევჭამე კიდევცა... მარა — მეხუთე დღეა აგერ რაც მოკალათებული ვზი-ვარ შინა... გუშინ არაფერი მიჭამია თითქმის და დღეს კი სულ არაფერი ჩამიდვია პირში... ღმერთმანი, არ გეხუმრები!

ილიას ეხლა მოაგონდა მხოლოდ, რომ მატაცა მოქეიფე ქალი იყო. ის იმის დიდ პირისახეს დააშტერდა და შენიშნა, რომ შავი თვალები ცოტას უცინოდნენ და ტუჩები ისე უცმაცუნებდნენ, თითქოს რაღასაც სწოვენო... ილიამ უცბათ რაღაც დარცხვენა იგრძნო და ქალისადმი რაღაც გამოურკვეველი ინტერესი დაებადა გულში.

— ამ წუთას მოგიტან... ლუდსაც მოგიტან...

ილია წამოხტა ფიცხლავ, აჩქარებით ჩაეშვა კიბებზედ და ერთ წამს სამხარეულოს კარებთან გაჩნდა. აქ უცბათ გაუელვა თავში—მოდრი აღარ დავბრუნდებო. მაგრამ ამ ფიქრმა ნაპერწყალივით გაუელვა ნისლით მოცულ თავში და იმ წამსვე ჩაჰქრა: ის შევიდა სამხარეულოში და ორი შაურის მინარჩენ-მონარჩენი—ხორცის ნაჭრები, პურის ნახორხლები და კიდევ რაღაც საჭმელი იყიდა. მხარეულმა ყველა ეს გაქონილ ცხრილში ჩაულაგა და მისცა. ილიამ ჩაავლო ორივე ხელი, გამოიტანა კარში, მაგრამ უცბათ შეჩერდა და დაფიქრდა—ლუდს როგორღა ვიშოვნოვო? თითონ შესულიყო დუქანში და ეყიდნა—ტერენტი დაეკითხებოდა, რად გინდაო? მაშინ გამოუძახხა სამხარეულოდან პატარა ბიჭს და იმას სთხოვა ლუდი მიყიდეო. ბიჭმა მოურბეინა ბოთლები, ხელში მიაჩეჩა და სამხარეულოს კარებს წაავლო ხელი.

— დაიცა!—უთხრა ილიამ: — ეს ჩემთვის კი არ მინდა... ამხანაგი მომივიდა და მინდა დავპატიყო.

— რა?—დაეკითხა ბიჭი.

— ამხანაგი მინდა დავპატიყო მეთქი..

— კარგი... მერე მე რა?

ილიამ იგრძნო, რომ ტყუილი საჭირო არ იყოვო და შერცხვა. კიბებზედ აუჩქარებლივ მიდიოდა და ყოველ ხმაურობას ყურს უგდებდა, თითქო მოელის, რომ ვიღაც დაუძახებს და შეაჩერებსო. მაგრამ ქარის ზუზუნის მეტი არაფერი ისმოდა, ყმაწვილი არავინ შეაჩერა და მან მისთვისვე ცხადი გულისთქმით შესდგა ფეხი ქალის ოთახში, თუმცა კი ეს გრძნობა გაუბედავი და შეკავებული იყო.

მატიცამ ცხრილი მუხლებზედ დაიდვა და ჯამა დაიწყო: ვეებერთელა თითებით იღებდა საჭმელს, იღებდა განივრად დაღებულ პირში და შლაპაშ-ლუპით სჭამდა. კბილები ბასრი და დიდრონი ჰქონდა. პირში ჩადებამდინ ყოველს ნაჭერს გულდადებით ათვალთვრებდა, თითქოს საუკეთესო და გამრიგლ მხარეებს უძებნისო.

ილია გაფაციცებით შესცქეროდა ქალსა და იმას ჰფიქრობდა, თუ ეხლა როგორ მოეხვევ ხელს და კოცნას როგორ დაეუწყებო, მაგრამ ეშინოდა, ვაი, თუ ვერ მოვახერხო ყველა ეს და მატიცამ დამცინისო. ეს ფიქრი მას კიდევ აციებდა და კიდევ აცხელებდა.

სახურავზე ქარს რახა-რუხი გაუდიოდა. ფანჯრებიდან შემოჭრილი ქარი ეცემოდა თუ არა კრეის და შეაძიძგიებდა, ილია შეკრთებოდა და გაფაციცებით კარებს მიაჩერდებოდა—
ეგონა აი, ამ საათში შემოვა ვინმე და მომასწრობს აქაო...

— კარებს დავკეტავ?—სთქვა ილიამ.

მატიცამ ხმა ამოუღებლივ დაუქნია თავი, მერე გადასდვა ცხრილი, პირჯვარი გადისახა და სთქვა:

— გმადლობ შენ, უფალო, რათა განმძღვე მე! ეჰ, რა ცოტაა ადამიანისათვის საჭირო!

ილიამ არაფერი უთხრა. ქალმა შეხედა მას, ამოიოხრა და დასძინა:

— და ვინც ბევრს მოინდომებს, მასაც ბევრი მოეთხოვება...

— ვინ მოსთხოვს?—დაეკითხა ილია.

— ღმერთი! მაშ არ იცოდა შენ ესა?

ილიამ ეხლაც არაფერი უთხრა. მისი პირიდან გაგონილმა ღვთის სახელმა რაღაც გაუგებარი, ბასრი გრძნობა დაჰბადა მასში, რომელიც მის აწმყო სურვილებს ეწინააღმდეგებოდა. მატიცა ხელებით ლოგინს დაებჯინა და თავისი დიდი ტანი კედლისკენ მისწია. მერე რაღაც ცივი, მშრალი ხმიით დაიწყო.

— ვჭამდი და სულ ჰერთიშკას ქალზედ ვფიქრობდი... დიდიხანა მე იმაზედ ვფიქრობ... საწყალი შენთან და იაკობ-

ილიას ეხლა მოაგონდა მხოლოდ, რომ მატყა მოქეიფე ქალი იყო. ის იმის დიდ პირისახეს დააშტერდა და შენიშნა, რომ შავი თვალები ცოტასუცინოდნენ და ტუჩები ისე უცმაცუნებდნენ, თითქოს რაღასაც სწოვენო... ილიამ უცბათ რაღაც დარცხვენა იგრძნო და ქალისადმი რაღაც გამოურკვეველი ინტერესი დაებადა გულში.

— ამ წუთას მოგიტან... ლუდსაც მოგიტან...

ილია წამოხტა ფიცხლავ, აჩქარებით ჩაეშვა კიბებზედ და ერთ წამს სამზარეულოს კარებთან გაჩნდა. აქ უცბათ გაუელვა თავში—მოდრი აღარ დაგბრუნდებოდა. მაგრამ ამ ფიქრმა ნაპერწყალივით გაუელვა ნისლით მოცულ თავში და იმ წამსვე ჩაჰქრა. ის შევიდა სამზარეულოში და ორი შაურის მინარჩენ-მონარჩენი—ხორცის ნაჭრები, პურის ნახორხლები და კიდევ რაღაც საჭმელი იყიდა. მზარეულმა ყველა ეს გაქონილ ცხრილში ჩაულაგა და მისცა. ილიამ ჩაავლო ორივე ხელი, გამოიტანა კარში, მაგრამ უცბათ შეჩერდა და დაფიქრდა—ლუდი როგორღა ვიშოვნოვო? თითონ შესულიყო დუქანში და ეყიდნა—ტერენტი დაეკითხებოდა, რად გინდაო? მაშინ გამოუძახა სამზარეულოდან პატარა ბიჭს და იმას სთხოვა ლუდი მიყიდეო. ბიჭმა მოურბენა ბოთლები, ხელში მიაჩეჩა და სამზარეულოს კარებს წაავლო ხელი.

— დაიცა!—უთხრა ილიამ: — ეს ჩემთვის კი არ მინდა... ამხანაგი მომივიდა და მინდა დავპატიყო.

— რა?—დაეკითხა ბიჭი.

— ამხანაგი მინდა დავპატიო მეთქი...

— კარგი... მერე მე რა?

ილიამ იგრძნო, რომ ტყუილი საჭირო არ იყოფო და შერცხვა. კიბებზედ აუჩქარებლივ მიდიოდა და ყოველ ხმაურობას ყურს უგდებდა, თითქო მოელის, რომ ვიღაც დაუძახებს და შეაჩერებსო. მაგრამ ქარის ზუზუნის მეტი არაფერი ისმოდა, ყმაწვილი არავინ შეაჩერა და მან მისთვისვე ცხადი გულისთქმით შესდგა ფეხი ქალის ოთახში, თუმცა კი ეს გრძნობა გაუბედავი და შეკავებული იყო.

— შენს თავს უწმინდურს ეძახი და თან კი ღმერთო, ღმერთოს გაიძახი! თუ გგონია, რომ ღმერთი ძალიან საჭიროებს შენგნით მაგ ძახილსა და წამ და - უწუმ მისი სახელის ხსენებას?

მატიცამ შეხედა, იყო ცოტა ხანს გაჩუმებული და მერე თავი გაუქნია.

— არ მესმის შენი ლაპარაკი...

— გაუგებარი აქ არაფერია!—განაგრძო ილიამ და ფეხზე წამოდგა:—ეგვთები ბრძანდებით სუყველანი! მრუშობთ, მრუშობთ და მერე კი ღმერთო, ღმერთოს გაიძახით! თუ ღმერთი გინდათ, ნულარა მრუშობთ...

— ვაი ჩვენი ბრალიცა!—წამოიძახა შეწუხებულმა ქალმა:—რას ამბობ? მაშ ვილას უნდა ახსოვდეს ღმერთი, თუ არ ცოდვილსა? მაშ ვისა?

— მე არ ვიცი ეგენი,—სთქვა ილიამ და იგრძნო, რომ მას ამ ჟამად მეთად სურდა მატიცას და მთელი ხალხის წყენა და შეურაცხება:—ვიცი მხოლოდ, რომ თქვენ არ უნდა ახსენებდეთ იმის სახელს, დიად! თქვენ არა! იმის სახელით თქვენ მხოლოდ ემაღებით ერთმანეთს და თქვენ ცოდვებს ჰფარავთ... მე ვხედავ სუყველაფერს. პატარა აღარ გახლავარ და მესმის ყველაფერი. სუყველანი წუწუნებენ, სჩივიან... მერე ბოროტებას რაღათ სჩადიან? ერთმანეთს რაღად ატყუებენ, რად სძარცვავენ და ერთმანეთს პირიდან რაღა ჰგლეჯენ ლუკმას? ჰოო? შევცოდო, მივჯდე კუნჭულში და ღმერთო შემეწყალე გავიძახო?... მესმის... თქვე ცბიერებო, თქვენა! თქვენ თავსაც ატყუილებთ და ღმერთსაც...

მატიცას კისერი წამოეწია, პირი დაეღო და გაჩუმებული ყურს უგდებდა, თვალეში გაკვირვება ეხატებოდა. ილიამ მიუახლოვდა კარებს, მოჰგლიჯა კოჭაკი, გაირახუნა კარები და კარში გავარდა. ის ეხლა ცხადათა ჰგრძნობდა, რომ მატიცას აწყენინა, მაგრამ ეს გრძნობა არა თუ არ აწუხებდა, პირიქით, სიამოვნებასაც კი ჰგვრიდა—გულზე რაღაც მოეშვა და გონება გაუნათლდა. კიბეზედ რომ ჩამოდიოდა, კბილებ

მოჭერილი სისინებდა და ყელში მობჯენილი ბრაზი უფრო საწყენ და ქვასავით მაგარ, უკმეხ სიტყვებს და ლანძღვას აგონებდა. მას ეგონა, ეს ნალვერდალივით დაღვიებული სიტყვები, გულში მოგროვილ ნისლს მიჰვენებენო. ის ეხლა მარტო მატყვას აღარ აგინებდა — გულის სიღრმეიდგან ამონახეთქი საწყენი სიტყვები ტერენტის, პეტრუხას, სტროგანის და საზოგადოთ ყველა ხალხს შეეხებოდნენ.

— „ეგრე გინდათ! — ჰფიქრობდა ეზოში გამოსული ილია: — თქვენ სხვა რამის ღირსნი არა ხართ... საძაგლები!“.

ეზოში ქარი დაფართაშებდა, ღმუოდა და ჰგმინავდა, რილასიც რახა-რუხი ისმოდა, რაც თავისის ხშირი ხმაურობით ცივს და უკმეხ სიცილს მოგაგონებდათ...

დიდ ხანს აღარ გაუვლია ამ ამბის შემდეგ, რომ ილიამ ქალებთან სიარული დაიწყო. პირველად ეს ასე მოხდა: ერთხელ, შინ რომ მოდიოდა ბინდისას, ზიდაც ქალი წაეხახუნა და უთხრა:

— წამო ჩემთან!..

ილიამ ქალს გადახედა და ხმა ამოუღებლივ გაჰყვა, მაგრამ თავ-ჩაღუნული სულ აქეთ-იქით იყურებოდა, ნაცნობი ვინმე არ შემხვდეს და არ მიცნოსო. რამდენიმე ნაბიჯის გადადგმის შემდეგ ქალი ისევ დაეღაპარაკა.

— მანათი, იცოდე, აი!

— კარგი! — უთხრა ილიამ: — ჩქარა წავიდეთ...

და ქალის სახლამდინ ორივენი გაჩუმებულნი და გატრუნულნი მიდიოდნენ. მეტი არაფერი...

მაგრამ ქალების გაცნობამ და მათთან სიარულმა, ხარჯიც მოუმატა და რაც ჟამი და დრო გადიოდა, თან-და-თან უფრო ხშირად ჰფიქრობდა, ჩემი ვაჭრობა ტყუილი დროს დაკარგვა და იგი არასოდეს არ მომცემს ცხოვრების კარგად და სუფთად მოწყობის შემთხვევასაო. ერთი ხანი სხვა მეწვრილმანეების წაბაძვით მასაც უნდოდა ლოტერეია გაემართა და ხალხი ეტყუებინა. მაგრამ დაფიქრების შემდეგ გადასწყვიტა, რომ ეს ხე-

ლობა მეტად წვრილმანი და ძნელი არისო. ამისთვის მას უეჭველად მალვა და ფარვა დასჭირდებოდა, ან არა და მოსყიდვა პოლიციელებისა და ყველა ეს კი მეტად ეზიზღებოდა ილიას. იმას უყვარდა, როცა ყველას გაბედვით და პირდაპირ უყურებდა სახეში და მეტად ბედნიერად ჰგრჰნობდა თავს, როცა მოიგონებდა, რომ ყველაზედ სუფთათ აცვია, არაყს არა სვამს და სხვა მეწვრილმანეებსავე არ ეშმაკობს და არ თვალთმაქცობს. ქუჩებში აუჩქარებლად, დინჯად და დაფიქრებული დადიოდა; ლაპარაკის დროს შავ თვალებს ბეჭუტავდა და ცოტას, მაგრამ დაფიქრებულად ლაპარაკობდა. ის ხშირად ოცნებობდა—რა კარგი იქნება, ეხლა ათასი მანათი მაპოვნინაო. ქურდობის ამბები მეტად აინტერესებდნენ: იყიდდა გაზეთებს და დაწვრილებით, გულ-დადებით ჰკითხულობდა ყველა ქურდობის ამბავსა და მერე დიდი ხანი აღევნებდა თვალს—დაიჭირეს ქურდი თუ ვერაო? თუ იპოვნინდნენ, ილია გაჯავრდებოდა და ეტყოდა ხოლმე იაკობს:

— დაუჭერიათ ის ბრიყვები!.. ნუ მოჰკიდებენ მაინც მაგისთანა საქმეს ხელსა, თუ შნო და გონება არ მიუცია მათთვის ღმერთსა...

ერთხელ როგორღაც, იაკობი და ის ილიას ოთახში რომ ისხდნენ, მან უთხრა:

— მაინც, რაც გინდა იყვეს, გაიძვერა კაცი კი უფრო კარგათა სცხოვრობს ამ ქვეყნად, ვიდრე პატიოსანი...

იაკობს სახე დაეჭიმა, თვალები მოებეჭუტა და იმ დაბალის და საიდუმლოებითი ხმით, რომლითაც დიდს და ბრძნულ კითხვებს შეეხებოდა ხოლმე, სთქვა:

— ამას წინათ ბიძაშენი ტერენტი ერთ ვიღაც ბებერ კაცთან ჩაისა სვამდა დუქანში... იმ მოხუცმა უთხრა, ვითომც დაბადებაში წერებულისკონს „მშვიდ აჩიან სხსლნი მტაცებლისანი და უზრუნველყოფილნი განმანსხებულთა ღვთისა, რაჟეთუ ღმერთი დაჰყავთ მათ ხეჯით თვისით“...

— თუ ძმა ხარ?!—დაეკითხა გაკვირვებული ილია რომელიც ამხანაგს გულ-დადებით უგდებდა ყურსა.

— ჩემი მოგონილი არ არის ესა... — ხელების გაპარკუცივით განაგრძო იაკობმა: — მეც არა მჯერა, რომ ეს სიტყვები დაბადებაში ეწეროს... იქნება თითონ მოიგონა.. ორჯელ-სამჯერ გავამეორებინე, მაგრამ სიტყვა-სიტყვით გაიმეორა... უნდა მოვსძებნო ერთი ეს სიტყვები დაბადებაში...

იაკობმა ილიასკენ წაიწია და ნელის ხმით უთხრა:

— მაგალითად, თუ გინდა, მამა ჩემი ავიღოთ... არის თავისთვის მშვიდათ... ღმერთს კი აჯავრებს...

— მერე როგორ?! — შესძახა ილიამ.

— ხომ ხმოსნათაც ამოირჩიეს მამა ჩემი...

იაკობმა თავი ჩაჰლუნა, ამოიოხრა და დაუმატა:

— აღამიანის ყოველი საქმე, ყოველი ნაბიჯი კვერცხივით მრგვალი და აშკარა უნდა იყოს სინიღისის წინაშე, მაგრამ ეჭ!.. შემზიზღდა ცხოვრება... აღარაფერი მესმის... ცხოვრების უნარი მე არა მაქვს, სამიკიტნოში დგომა და ვაჭრობა მეზიზღება... მამა ჩემი კი სულ ჩამჩინებს, გეყოფა სისულელე, დროა გონს მოხვიდეო... საქმეს მოჰკიდე ხელიო... რა საქმეს? როცა ტერენტი არ არის დუქანში, აკი ვდგევარ დახლოთან და ვვაჭრობ; თუმცა მძაგს მე ეს ხელობა, მაგრამ ხომ მაინც ვითმენ?... ჩემით კი არაფრის გაკეთება არ შემეძლიან...

— უნდა ისწავლო! — დინჯათ უთხრა ილიამ.

— ეჭ, ძნელია ცხოვრება... — სთქვა ნელის ხმით იაკობმა.

— ძნელია? ვისთვის, შენთვის? სტყუი! — წამოხტა ილია საწოლიდან, მოუახლოვდა ამხანაგს და შესძახა. — ჩემთვის ძნელია, მართალია! შენ კი რა? მამა დაგიბერდება — ბატონ-პატრონი შენ შეიქმნები... მერე მოკვდება.. მე-ლა? მივდივარ ქუჩაში, დუქნის ფანჯრებში შალვრებს, ჟილეტკებს, საათებს და ათას სხვა რამეებს ვხედავ და ვფიქრობ: ეჭ, მე ამისთანა შალვარს ვინ მალირსებს... ამისთანა საათს ვინ მომაკუხებს?... გესმის?... მე კი მინდა... ყველაზედ ძლიერ კიდევ ის მინდა, რომ პატივსა მცემდნენ... რითი ვარ სხვებზედ უვარგისი? მე უკეთესი ვარ! რა, გაიძვერა ან ქურდი ხომ არა ვარ?... გაიძვერებს და ქურდებს კი თავი მოაქვთ ჩემთან... აგერ იმათ ხმოსნებათაც

ირჩევენ! იმათ სახლები აქვთ.. სამიკიტნოები... გაიძვერა და ქურდი რად უნდა იყოს ბედნიერი და არა მე? მეც მინდა.. კეთილი... და განცხრომით ცხოვრება!..

იაკობმა შეხედა ამხანაგს და უცბათ ნელის ხმით, მაგრამ მკაფიოდ, უთხრა:

— ღმერთმა ნუ მოგცეს შენ გამარჯვება!

— რაო? რადა?— შეჰყვირა ილიამ, შეჩერდა შუა ოთახში და აღელვებულმა იაკობს დაუწყო ყურება.

— გაუმძღარი ხარ... შენ ვერაფრით ვერ დაგაკმაყოფილებს კაცი..— აუხსნა ამხანაგმა.

ილიამ უგემურად და ბოროტად ჩაიცინა.

— ვერ დამაკმაყოფილებს? წადი, მამა შენს უთხარი, იმის ნახევარი მაინც მომცეს, რაც იმანა და ტერენტიმ პაპა ერემის მოჰპარეს და დაინახავ— გაუმძღარი ვარ თუ არა, გაუმძღარი!.. მერე მამაშენი...

აქ ილიამ შენიშნა, რომ იაკობი წამოდგა და თავ ჩაქინდრულმა კარებისკენ გასწია. ილიამ გაადევნა თვალი და დაინახა, რომ იაკობს მხრები უცახცახებდნენ და კისერი ისე მოჰკაკვოდა, თითქოს რაღაც ჩაურტყავთ და ეხლაც ვეღარ გაუსწორებიაო.

— დაიცა!— დარცხვენით უთხრა ილიამ და მოჰკიდა ამხანაგს ხელი:— სად მიდიხარ?

— გამიშვი, ძმაო!— თითქმის ჩურჩულით უთხრა იაკობმა, შეჩერდა და შეხედა ილიას. სახე გაჰფითრებოდა, ტუჩები მოეკუმშა და ისე მოშვებულყო, თითქოს რაღაც სიმძიმეს გაუსრესიაო.

— კარგი... პრა გიშავს-რა, დაიცადე, — დამნაშავის კილოთი უთხრა ილიამ, ფრთხილად მიიყვანა კედელთან და ისევ სკამზედ ჩამოსვა:— ნუ გამიჯავრდები... რა ირის, რად გეწყინა?.. შენც თათონ იცი, რომ მართალია...

— ვიცი!— უთხრა იაკობმა.

— იცი?

— ჰო!

— ვინ გითხრა?

— სუყველა ლაპარაკობს...

— ჰოო!.. მაგრამ ვინც ლაპარაკობენ, ისინიც ხომ ქურდები არიან!

იაკობმა საცოდავით შეხედა ამხანაგს და ამოიოხრა.

— არა მჯეროდა... მე მეგონა, შური აღაპარაკებთ-მეთქი. მერე ეჭვში შევედი... და ახლა თუ შენც ამბობ, მაშ...

ჩაიქნია ხელი, მიბრუნდა და თავ-ჩაქინდრული, სკამის საჯდომზედ ხელებ-დაბჯენილი გაშრა და გაშეშდა უნძრევლივ. ილია მოშორდა, იაკობსავით ჩამოჯდა ლოგინზედ და გაჩუმდა, რადგან არა იცოდა-რა ეთქვა და რითი ენუგეშებინა ამხანაგი.

კედელს იქით ჰყვიროდნენ და ღრიალებდნენ; ისმოდა ქურჭლის წკარა-წკური და მთვრალი ქალის წვრილი ხმა გაისმოდა:

„არც მეძინება, ვერცა საწოლსა,
დავკარებივარ გულნაღვლიანი...“

— აბა, შოდი და გასძელ ამ ცხოვრებაში, — წაილაპარაკა ნახევარი ხმით იაკობმა.

— ჰოო, — გამოხმობასავით გაიმეორა ილიამ იმავე ხმით: — მე განა არ მესმის, ძმაო... არც შენი ცხოვრებაა ია-ვარდით მოფენილი... ერთია სანუგეშო — სუყველანი ეგრეთები არიან, რომ დააცქერდე... სუყველანი ერთი ყალიბისანი არიან და ერთი ფასი ადევთ...

— შენ ნამდვილად იცი ისა? — გაუბედავად დაეკითხა იაკობი და არც კი შეჰხედა ამხანაგს.

— მე? ჩემის თვალითა ვნახე... გახსოვს რომ გავიქეცი? ქუჭრუტანიდან დავინახე, ბალიში გაერღვიათ, ფული ამოვლოთ და გარღვეულ ადგილს ჰკერავდნენ... მოხუცი კი ჯერ ისევ ხრიალებდა...

იაკობმა მხრები შეიშმუშნა და არა უთხრა-რა ამხანაგს. ისინი ღიღი ხანი ისხდნენ გაჩუმებულნი — ერთი სკამზე და მეორე ლოგინზე. მერე წამოდგა იაკობი, კარებისკენ წავიდა და უთხრა ილიას:

— მშვიდობით...

— მშვიდობით, ძმაო... ძალიან კი ნუ დაღონდები... რას იზამ?

— მე რად დავღონდები...— უპასუხა იაკობმა და გამოალო კარი.

ილიამ ამხანაგი თვალებით გააცილა და მძიმედ დაეშვა ლოგინზე. მას შეეცოდა იაკობი და ხელმეორედ მოუვიდა ბრაზი ბიძაზე, პეტრუხაზე და ყველა ხალხზე. ის ჰხედავდა, ჰგრძობდა, რომ იაკობისთანა სუსტი ადამიანი მათ შორის ვერ იცხოვრებდა— იაკობი კი კაი კაცი იყო, ჩუმი, კეთილი და სუფთა. ილიამ ხალხზე დაიწყო ფიქრი და ათასი შემთხვევა, ათასი გარემოება მოაგონდა, სადაც ხალხი ბოროტად, უღმობლად, შეუბრალებლად და ცრულ იხატებოდნენ. ამისთანა ხალხს ის ბევრს იცნობდა და ძალიან ადვილად მოსვრიდა მათ თავის მოგონებათა ნაღველით და ქუჩყით. რაც უფრო მეტს ქუჩყსა ჰხედავდა, მით უფრო უძნელდებოდა მას სუნთქვა, რაღაც უცნობი და საუცხოვო გრძობანი გულს უხუთავდნენ და ცივ ოფლსა ჰგვრიდნენ; ამ გრძობაში ნაღველიც გამოიხატებოდა, ღვარძლიანი სიხარულიც და ამ შავს, უფერულს ცხოვრებაში განმარტოებითი ცხოვრების შიშიც...

ბოლოს, სულ მთლად რომ დაჰკარგა მოთმინება და პატარა ოთახში, სადაც დუქნის მღვრიე და მყრალი ხმები ისმოდნენ, წოლა ველარ მოახერხა, ადგა და სასეირნოდ წავიდა. დიდხანი იარა იმ ღამეს ქუჩა-ქუჩა და თან თავ-მომბებრებელი მძიმე ფიქრები მოსვენებას არ აძლევდნენ. დადიოდა მარტომარტო სიბნელეში და ჰფიქრობდა— ეს რა ამბავია ჩემს თავს? თითქო უკან მუდამ ვიღაც მტერი მდევს და იქით მაგდებს, სადაც ცუდია ცხოვრება, მძიმე და ძნელი; მაჩვენებს მხოლოდ იმას, რაც სულსა და გულს მიხუთავს და გულში გესლსა და შხამს მითესავს. ხომ არის ქვეყნად კარგი ხალხი, შემთხვევები და სიმხიარულე, რატო იმათ არა ვხედავ და რისგანაა, რომ ყოველთვის მხოლოდ ბოროტს და საძაგელს ვეხეჩები? ვინ არის, რომ სუყველაფერს შავს, ქუჩყიანს და ბოროტს მაჩვენებს ცხოვრებაში?

ამ ფიქრებით გართული მიდიოდა მინდვრათ, ქალაქს გარედ აშენებულ მონასტრის გალავნის ძირში და წინ იყურებოდა. მის შესახვედრად კუმეტი სივრციდან მძიმედ და ღინჯად ღრუბლები მოსცურავდნენ. აქა-იქ, ღრუბელთ შორის ნათელი ცის ნაგლეჯნი გამოჰყოფდნენ თავს და მათზედ ნახად მოკამკამე პატარა ვარსკვლავნი ეჩვენებოდნენ ქვეყანას. ღამის სიჩუმეში ხან-და-ხან თუ შემოსცურდებოდნენ მონასტერში ღამის დარაჯისაგან ჩამორეკილი ზარის წკრიალა ხმები ბესენი თუ შეახმაურებდნენ და შეარხევდნენ მკვდარ სიჩუმეს, რომელსაც დედამიწა ჩაეკრა გულში და არე-მარე მოეცვა. ქალაქიდანაც კი, რომელიც შავად მოსჩანდა ილიას ზურგს იქიდან, არავითარი ხმა აღარ ისმოდა, თუმცა ჯერ ისე გვიან არ იყო. ჰყინავდა; ილია მიდიოდა და ფეხები გაყინულ ტლაპოსა და ქვებს ედებოდა. მარტოობისა და ფიქრებით დაბადებულმა შიშმა უცბად შეაჩერა ილია. ის ზურგით მონასტრის გალავნის ცივ კედელს მიეყრდნო და ისევ ჰფიქრობდა—ვინ მატარებს ცხოვრებაში და ვინ არის, რომ მარტო ტანჯვასა და მძიმე ცხოვრებას მაგემებსო?

ცივმა ოფლმა დაასხა, ჟრუანტელმა დაურბინა მთლად სხეულში და, რაღაც საზარელის წინაგრძნობით აღსავესე, კედელს ჩამოშორდა და აჩქარებულის ფეხით ქალაქისაკენ გასწია; განაბული, ხშირი ბორძიკით მირბოდა და უკან მოხედვისა ეშინოდა...

(შემდეგი იქნება)

ტარას ბუღა

მოთხრობა

ნ. ვ. გოგოლისა.

(დასასრული)

✖ *)

„დიდ ხანსა მძინებია!“ წარმოსთქვა ტარასმა, მოწყვეტილმა და მოშვებულმა რომ თვალთ გაახილა, გონება შემოიკრიბა და თავისს გარშემო საგნებს ცნობა და გარჩევა დათწყო. ყოველი ასო მოწყვეტილი და დასუსტებული ჰქონდა საშინლად. უცნობ ქოხის კედლებსა და კუნჭულებს მთლად რატ-რატო გაჰქონდათ. ბოლოს შენიშნა, რომ გვერდით ტოვკაჩი უჯდა და, როგორც ეტყობოდა, ყოველსავე მის სულთქმას ყურს უგდებდა.

„დიახ“, იფიქრა თავისთვის ტოვკაჩმა: „იქნება სამუდამოდაც ჩაგეძინა!“ მაგრამ არა უთხრა-რა. მხოლოდ თითი დაუქნია და ანიშნა ჩუმად ყოფილიყო.

„მითხარი ერთი, სადა ვარ ეხლა?“ ჩაეკითხა ისევ ტარასი და თან დაიწყო მოგონება, სად რა გადაჰხდა თავსა.

„გაჩუმდი-მეთქი!“ სასტიკად შეუყვირა ამხანაგმა: „რაო, რა გინდა გაიგო? ვერ ჰხედავ, განა, მთლად დაჩეხილი ხარ? აგერ ორი კვირაა უსვენებლივ მოვაქროლებთ ცხენს და შენ კიდევ სიცხეში, ვინ იცის, რა სისულელეს არა ჰბოდავ. აგერ

*) იხ. „მოამბე“ მე-6, მე-7, მე-8, მე-9 და მე-10 №-რი.

მხოლოდ ეხლა-ღა ჩაგეძინა ცოტა მოსვენებით. გიჯობს, გაჩუმდე, თუ შენის თავისათვის სიკეთე გინდა.“

მაგრამ ტარასი მაინც სცდილობდა ფიქრები შემოეკრიბა და წარსული მოეგონებინა. „მართლა-და, ხომ სულ მთლად გარს შემომერტყნენ და თითქმის დამიჭირეს ღიახეობა? არაფრითარი საშუალება აღარა მქონდა მებრძოლთა ბრბოსაგან თავი დამედღწია?“

„გეუბნებიან, გაჩუმდიო, ეშმაკის შვილო!“ შეუყვირა ხელ-ახლად გაჯავრებულმა ტოვკაჩმა, როგორც მოთმინებიდამ გამოყვანილი და გაბრაზებული აღმზრდელი ქალი დასტუქსავს ხოლმე მოუსვენარს ბავშვსა. „მითხარ, რა მოგემატება, თუნდაც გაიგო, როგორ დააღწიევი თავი? ისიცა კმარა, რომ თავი იხსენი. აღმოჩნდა ისეთი ხალხი, რომ მტერს არ დაგანებეს და მორჩა გათავდა! ჯერ კიდევ ბევრი ღამეები გავა, ვიდრე ჩვენ გზაში ვიქნებით. გგონია უბრალო ყაზახად ჩაგთვალეს? არა, ორ ათას ოქროთ იყო შენი თავი დაფასებული“.

„ოსტაპი?“ შეჰყვირა ტარასმა და წამოწევა მონდომა, მაგრამ უცბად მოაგონდა—ოსტაპი როგორ დაიჭირეს მის თვალ-წინ, როგორ შეჰკრეს,—მოაგონდა, რომ ოსტაპი ეხლა ღიახეობის ხელშია და მისი მოხუცი თავი ისევ მწუხარებამ შეიპყრო. მოიგლიჯა და გადაყარა მთლად კრილობათა შესახვევლები, თან უნდოდა ხმა-მალლა რაღაცა ეთქვა, მაგრამ სისულელე წამოროშა. სიცხემ უმატა და დაიწყო ისევ უაზროდ უთაებოლოდ ბოდვა. ერთგული ამხანაგი-კი ისევ თავს დასტრიალებდა, ლანძღავდა და უსაყვედურებდა, რომ ასე წინდაუხედავად იქცეოდა. ბოლოს დაუჭირა ხელ-ფეხი, ბავშვივით ხელ-ახლად შეჰხვია, გაუსწორა კრილობის შესაკვრელები, ხარის ტყავში გაჰხვია, შეჰკრა ლაფნებით, მიიბა თოკით უნაგირზე და ხელ-ახლად გაუდგა ცხენით გზას.

„მკვდარს მაინც მიგიტან! არ მივცემ ნებას, რომ შენი ყაზახის ბუნება ღიახეობა შეაგინონ,—რომ ნაჭერ-ნაჭერ დაგჭრან და წყალში გადაგყარონ. დეე, თუ მაინც და მაინც

ამოგთხრის მაგ თვალებს არწივი, ისევ ჩვენმა, მინდვრის არწივმა ამოგჩიქნოს და არა იმან, პოლონელთა მიწა-წყლიდგან რომ მოფრინდება ხოლმე. მკვდარს მაინც-და უთუოდ მიგიტან უკრაინაში.“

ეუბნებოდა ტარასს მისი ერთგული ამხანაგი ტოვკაჩი. ასე აქენა დღე და ღამ ცხენი და ბოლოს უგრძნობი ტარასი სერში მიიყვანა. აქ ტოვკაჩი ერთგულად შეუდგა ბალახებითა და სხვა-და-სხვა საცხებლებით ტარასის წამლობასა, იპოვნა ვიღაცა ურჩის ექიმი დედაკაცი, რომელმაც მთელს თვეს რაღაცა წამლები ასვა და ბოლოს, როგორც იყო, უკეთ შეიქნა ტარასი. წამალი გაუხდა მიზეზათ, თუ ისევ თავისი რკინის ბუნება და ძალღონე დაეხმარა, თვე-ნახევრის შემდეგ ტარასი ფეხზე ადგა. კრილობანი მოურჩენ და მხოლოდ ნაქრილობარნი-ღა უჩვენებდნენ, რომ ამ ადგილას ტარასს ღრმა კრილობები ჰქონდა. სამაგიეროთ საშინლად მოიღრუბლა, მოიწყინა. სამი ღრმა ნაოჭი მძიმედ გადაეჭდო შუბლზე და მას შემდეგ აღარ მოსცილებია. მიიხედა, მოიხედა და ნახა, რომ სეჩი მთლად გაახლებულიყო, ძველი მეგობრები და ამხანაგები ყველანი დახოცილიყვნენ. აღარც ერთი იმათგანი არა სჩანდა, ვინც სიმართლისა, სარწმუნოებისა და ძმობისათვის იბრძოდა. ისენიც არსადა სჩანდნენ, კოშევიოსთან ერთად რომ თათრებს გამოეკიდნენ: ყველას თავი გაეწირა, ყველა დაღუპულიყო, — ზოგი ბრძოლის დროს, ზოგი შიმშილისა და უწყლობისაგან ყირიმის ვეძებში, ზოგიც ტყვეობაში — რაკი შერცხვენა ვერ აეტანათ; თვითონ ძველი კოშევიიც დიდი ხანია ცოცხალი აღარ იყო, აღარც თუ ვინ ძველ მეგობარ-ამხანაგათგანი. — დიდი ხანია ყაზახთა ძალ-ღონეს ხავსი მოჰკიდებოდა: კარ-მიდამო აჰბალახებოდათ. გაიგო მხოლოდ ტარასმა, რომ დიდი მეჯლიში ჰქონოდათ: ჭურჭელი მთლად დაემშხვრიათ, ცვარი ღვინო აღარსად დარჩენოდათ, ძვირფასი ფიალები და კულები, აგრეთვე დანარჩენი ჭურჭელი მთლად სტუმრებსა და მსახურთ დაეტაცნათ. მამა სახლისა ნაღვლიანადა ფიქრობს თურმე ახლა: „სჯობდა, სულაც არა მქონოდა ასეთი მეჯლიშიო“. ტყუილად

სცდილობდნენ გაერთოთ, გაემხიარულებინათ ტარასი; ტყუილად მოდიოდნენ ჭალარა წვერიანი მეფანდურენი და ორ-ორნი, სამ-სამნი უქებდნენ ვაჟკაცობასა და გმირობასა; გულცივადა და მკაცრად გადაავლებდა ხოლმე თვალს, უძრავს სახეზე დაუშრეტელი მწუხარება და ნალველი აღებეჭდებოდა და თავჩაკიდული ჩუმად გაიძახოდა ხოლმე: „შვილო, ოსტაპ, შვილო!“

ზაპოროჟელები საზღვაო ლაშქრობისათვის ემზადებოდნენ. ორასი ნავი ჩაუშვეს დნებრში და მცირე აზიას მოედნენ თავ-გაპარსული ჩუბიანი ყაზახები, მთელს მისს აჰყვავებულს ნაპირებს აოხრებდნენ, ცეცხლისა და მახვილის მსხვერპლად ხდიდნენ. მაჰმადიანთა დოღბანდები სისხლით მორწყულს ნაპირებზედ სისხლის მორევში დასცურავდნენ ათასფერად გაფრიალებულ გაფანტულნი. მრაველი ნახა მცირე აზიამ ფისით გათხუნულ ზაპოროჟელების შარვლები და შავ-მათრახიანი, სქელკუნთებიანი მარჯვენა. მთლად შესჭამეს და დაამტვრიეს ყურძენი და ვაზის ძირები ზაპოროჟელებმა; ჯამეებში კიდევ ნეხვის ზვინები დასტოვეს. ძვირფასს სპარსულს შალებს ფეხის მჩვრებათა და გათხუნულ კაბებზე შემოსახვევად ღმარობდნენ. მას შემდეგ კიდევ დიდ-ხანსა პოულობდნენ ხოლმე იმ ადგილებში ზაპოროჟელთა მოკლე ჩიბუხებსა. მხიარულად მოდიოდნენ უკან ზაპოროჟელნი, წამოეწია უკანიდან ათ-ხარბაზნიანი ოსმალთა ხომალდი, დაუშინა ყველა ერთადა და ჩიტებივით გაფანტა მათი ნაფები. ერთი მესამედი ნაფებისა ზღვამ იმსხვერპლა; მაგრამ დანარჩენები ისევ შეერთდნენ და დნებრის შესართავში თორმეტი ცეხინებით გატენილი ბოჰკა მოიტანეს. მაგრამ ტარასს აღარა ანუგეშებდა-რა, მისს ყურადღებას არა იზიდავდა-რა. დადიოდა ხან მინდვრად, ხან ჭალებში, ვითომ-და სანადიროდ, მაგრამ თოფი არასოდეს არ დაუცლია. დაიდებდა მოწყენილი თოფს გვერდით და იჯდა დაღონებულ დაძმარებული ზღვის პირადა. დიდხან იჯდა ხოლმე ასე თავჩაკიდული და განუწყვეტლივ იმეორებდა: „ოჰ, ოსტაპ, შვილო, ჩემო ოსტაპ!“ შავ ზღვას-კი საამურად გაჰქონ-

და ხოლმე ლაპ-ლაპი; შორს, ჩალებში, დედამთვრალა ჩიტი გაჰკიოდა ხოლმე. იჯდა ხოლმე ტარასი ახე გულ ჩათუთქული და ქალარა, თეთრს უღვაშზე ცრემლი ლაპა-ლუპით ჩამოსდიოდა.

ველარ მოითმინა ტარასმა: „რაც იქნება, იქნება, წავალ, შევიტყობ: ცოცხალია თუ არა? სამარეშია? თუ სამარეშია ცალარ არის? გავიგებ, რაც უნდა მომივიდესო!“ ერთის კვირის შემდეგ უკვე ქალაქს უმანში იყო შეიარაღებულ-ამხედრებულნი ხმლით, შუბითა და უნაგირზე დაკრულ სამგზავრო ბაკლაგითა (პატარა პრტყელი ბოქკაა) და სალაშქრო შორვის ქოთნითა; თანვე ჰქონდა ტყვია-წამალი, ცხენისათვის ნალები და სხვა საჭირო იარაღი. ტარასი პირდაპირ ერთს ჭუჭყიანსა და გათხუპნულს სახლს მიადგა, რომლის პაწია ფანჯრებსაც ძლივს ძლივობით გაარჩევდა ადამიანი, ისე იყო რილათიც გამურული. ბუხრის ხვრელში ჩულები ჰქონდა დაცმული, აქა-იქ დახვრეტილ-დამტვრეული ჩარდახი მთლად ჩიტებით იყო სავსე. ხვითონ კარებ-წინ მთელი გროვა ნაგავი იყო მიხვეტილი. ფანჯარაში თავი გამოეყო ვილაცა ჩეფჩიკიან ურიის ქალს, რომელსაც მარგალიტები მთლად ჩაჰშავებოდა.

„ქმარი შინ არის?“ ჩაეკითხა ბუღბა, გადმოხტა ცხენიდან და კარებთან დაყოლილ რკინის კაპზე მიაბა.

„შინ არის“, მიუგო დედაკაცმა და მაშინვე ხის პინით ცხენისათვის ქერი და რაინდისათვის კიდევ ლუდი გამოარბენინა.

„შენი ურია სადღაა?“

„მეორე ოთახში გახლავით, ლოცულობს“, უპასუხა ურიის დედაკაცმა და თან მდებლად თავი დაუკრა, მშვიდობა უსურვთ იმ დროს სწორედ, ბუღბამ რომ ლუდი პირთან მიიტანა.

„დარჩი აქ, ცხენს აქამე, წყალი დააღვინე, მე კი შევალ, მოველაპარაკები, საქმე მაქვს“.

სახლის პატრონი ჩვენი უკვე ცნობილი იანკელა ურია იყო. იანკელა ახლა იჯარებს იღებდა, ღვინოებს ჰყიდდა აქა-გამოსწოვა, თუ რამ გააჩნდათ, და ხელთ დაიჭირა ყველა მა-

ხლობელი ჰანები და შლიანტიჩები; მთელს ამ მხარეს თავისი ჯრიული ბეჭედი დაასვა. სამის მილის მანძილზე ოთხივ მხრივ ერთი ქოხი რა არის, ერთი ქოხი აღარ მოიძებნებოდა რიგბანი: ყველა დასცა, გააღარბა; ყველაფერი შესჭამეს, დარჩათ-ღა მხოლოდ სიღარიბე და ნაფლეთი მჩვრები. თითქოს ცეცხლს გადაუწვავს, დიდს ჭირს მოუოხრებიაო, ისე იყო ყველაფერი მიდამოში განიავექრებული, განადგურებული. ათი წელიწადი რომ კიდევ დარჩენილიყო, მაშინ-კი უთუოდ მთელს სამოურავოს გააოხრებდა.

ტარასი სახლში შევიდა. ურრას თავისი ძალზე ტურტლიანი სუდარა წამოესხა და ლოცულობდა. იმ დროს შევიდა ტარასი სწორედ, როცა იანკელამ, სარწმუნოებრივ ჩვეულები-სამებრ, უკანასკნელად შემოიბრუნა პირი, რომ გაეფურთხებინა. და ჰა, დაინახა, რომ მის უკან ბულბა იდგა. უპირველესად ყოვლისა ურიას თვალებში ორი ათასი ოქრო აეჩხირა, როგორც იყო დაფაებული ბულბას თავი; მაგრამ შერცხვა ურიას თავის ვერცხლ მოყვარეობისა და ეცადა ეს ჩრჩილივით მუდამ მღრღნელი ოქროს სიყვარული და ფიქრი დაეძლია.

„ყური დამიგდე, იანკელა!“ გამოელაპარაკა ტარასი ურიასა, რომელიც მოწიწებით თავს უკრავდა და სიტრთხილდო მხურავდა კარებს, არავინ დაგვინახოსო, „გახსოვს, სიკვდილს გადაგარჩინე, თორემ ზაპოროჟელნი ძალღივით გაგგლეჯდნენ; ახლა შენი ჯერია სამსახური გამიწიო!“

ურიას ცოტა არ იყოს პირისახე როგორღაც დაეღრიჯა.

„რა სამსახური? თუ კი ისეთი სამსახური იქნება, რომ შეიძლება, რატომ არა?“

„აღარა თქვა-რა. ვარშავაში წამიყვანე“

„ვარშავაში? როგორ თუ ვარშავაში?“ გაბმეორა იანკელამ და განცვიფრებისაგან მხრები და წარბები მთლად მალლა მალლა წაუვიდა.

„აღარა მითხრა-რა. წამიყვა. რაც უნდა იყოს, ერთხელ კიდევ მაინც მინდა ვნახო. ერთი სიტყვა მაინც ვუთხრა“.

„ვის უნდა უთხრა სიტყვა.“

„იმას, ჩემს შვილს ოსტაპსა“.

„ნუ თუ არა გსმენია-რა, რომ უკვე“...

„ვიცი, ყველაფერი ვიცი; ჩემს თავში ორი ათასი ოქრო აქვთ აღთქმული, იციან, მაშ ფასი რას დასდონ. მე შენ ხუთი ათასს მოგცემ. აი ეს ორი ათასი ახლა მიიღე (და ბუღბამ ტყავის აბგიდან ორი ათასი ოქრო გადმოუყარა),—დანარჩენს რომ დაებრუნდები, მაშინ მიიღებ“.

ურიამ მაშინვე პირსახოცს სტაცა ხელი და ოქროებს გადააფარა.

„ოჰ, რა კაი ფულია! ოჰ, რა მშვენიერია!“ იძახოდა ურია და თან ერთს ოქროს ხელში ატრიალებდა, კბილით სინჯავდა. „შგონია, ვისაც ეს ოქრო წაართვი, ბატონო, ერთს საათსაც აღარ იცოცხლა, მაშინვე წყალში გადავარდა და დიხრჩო“.

„შენ არ გთხოვდი და იქნება მეც კარგად მიმეგნო, ვარ-შავის გზა საით არის, მაგრამ ვაი თუ გამიგონ წყეულმა ლიახებმა და დამიჭირონ; მე გამოგონება არაფრისა არ შემეძლიან. თქვენ კი, ურიები, ამისთვისა ხართ შექმნილნი: თუნდაც თვითონ ეშმაკს მოატყუებთ, ყველაფერი მოგეხერხებათ; აი, ამიტომ მოვედი შენთან! ვარშავაშიაც მე ვინ რას მაჩვენებდა? შეაბი ეხლავე ურემი და წამიყვანე!“

„მერე, ჰანსა ჰგონია, რაკი ცხენს შევაბამ, ეგ არის: „ეი, გასწიე ცხენო!“ და წავედით?! ჰგონია, რომ ეგრე დაუმალავად შეიძლება მისი წაყვანა?“

„დამმალე, მაშ, დამმალე, როგორც იცოდე; ცალიერს ბოჭკაში ხომ არ გინდა ჩამსვა?“

„აი, აი, აი! ბატონს ჰგონია, რომ ბოჭკაში შეიძლება მისი დამალვა! არ იცით, განა, ბატონო, რომ ყველას მაშინვე არაყი ეგონება?“

„დღე, ეგონოსთ, მერე რა არი?“

„როგორ? ეგონოსთ რომ არაყიაო?“ გაიოცა ურიამა, ორივე ხელი კიკინებში იტაცა და მალლა ასწია.

„რაო, რატომ აგრე გაშტერდი?“

„მერე, განა, არ იცი, ბატონო, რომ არაყი ღმერთმა იმიტომ გააჩინა—ყველამ იგემოსო? იქ ყველა მსუნაგია; ხუთს ვერსს ირბენს შლიახტიჩი ბოჭკის უკან, ბოლოს გაჰხვრეტავს და რა ნახავს, არა გამოვა-რა, მაშინვე იტყვის: „უთუოდ არის რამე ბოჭკაში, თორემ ურია ტყუილად არ ათრევსო: დაიჭით ურია, შეჰკარით, ფული წაართვით, ციხეში ჩასვით ურიაო!“ იმიტომ, რომ ყველაფერს ცუდს ურიას მოახვევენ ხოლმე თავზედა; იმიტომ, რომ ურია ყველას ძაღლად მიაჩნია; იმიტომ, რომ ჰგონიათ, რაკი ურიაა, კაცი აღარ არისო!“

„თევზის ურემში ჩამდევნი, მაშა!“

„არ შეიძლება, ბატონო; უფლის მადლმა არ შეიძლება. მთელს პოლონეთში ხალხი ძაღლივით დამშეულია ახლა: თევზსაც მოიტაცებენ, ბატონსაც დაიჭერენ.“

„მაშ, თუ აგრეა, თუნდა ეშმაკზე შემსვი და ისე წამიყვანე, ოღონდ წამიყვანე-კი!“

„ყური დამიდდე, მაშ, ბატონო, ყური!“ შესძახა ურიამა, ორივე სახელოები გაიხ-გამოიხახუნა და ხელებ-გაფარჩხული მიუახლოვდა. „აი, რასა ვიქთ. ახლა ყველგან ციხე-სიმაგრეებს აშენებენ; ნემეცების ქვეყნიდან ფრანგი ინჟენერები არიან მოსულნი, გზებზე ყველგან მრავალი ქვა და აგური მიაქვთ. ჩაწექით, ბატონო, ურმის ძირში და მე ზევიდან აგურს დავაღაგებ. გარეგნობით ჯანსაღი და მაგარი ხართ. არა უშავს-რა, თუ ცოტა გემძიმებათ. მე კედევ ქვემოდან ურემს ნახვრეტს გავუკეთებ, რომ საქმელი მოგაწოდოთ ხოლმე“.

„როგორც გინდოდეს, ისე გააკეთე, ოღონდ წამიყვანე!“

ერთი საათის შემდეგ აგური დატვირთული ურემი, რომელშიაც ორი ჯაგლაგი ცხენი ება, უკვე მიდიოდა უმანიდანა. ერთს ამათვანზე თვითონ იანკელა ურია იჯდა და არახჩინ ქვეშ ჩამოშვებულს გრძელს, ხუჭუქს კიკინებს მიაფრთხლებდა, რამდენიც-კი ცხენის ჩაკ-ჩაკზე შეხტებოდა. ხოლმე, ვერსების მაჩვენებელ გზის ბოძივით მალლა-მალლა აწოწილი.

X1

იმ დროს, როცა ეს ამბავი მოხდა, საზღვრებზე ჯერ არც მებაჟე მოხელეები იყვნენ და არც ცხენოსანი დარაჯები, ეს გამბედავ, საქმიან ხალხის საშინელი საფრთხობელა, ასე რომ ყველას შეეძლო, სურვილისამებრ, რაც უნდოდა გაეტანა-შემოეტანა. თუ რომ მაინცარ დაიშლიდნენ და გასჩხრეკდა ვინმე, განატან-შემონატანს რევიზიას უზამდა, ეს მხოლოდ საკუთარ სარგებლობისათვის და სხვა არასფერი, მით უმეტეს, თუ ურემზე თვალწამტაცი რამ იქმნებოდა. აგურმა არავისი ყურადღება არ მიიზიდა და დაუბრკოლებლივ შევიდა ურემი ქალაქის გალანის უმთავრესს კარებში. თავისს ვიწრო გალიიდგან ბუღბას მხოლოდ ხმაურობისა და მეეტლეების ძახილის გაგონება შეეძლო. ჩაკ-ჩაკით შევიდა თავის გამტვრიანებულ ჯაგლაგით იანკელა ურია ქალაქში, რამდენჯერმე მიუხვივ-მოუხვია და ბოლოს ურემი ერთის ვიწრო ქუჩისაკენ გააბრუნა, რომელსაც სახელად ურიების ტალახის ქუჩა ერქვა. მართლაც და მთელის ვარშავის ურიები სულ ამ ქუჩაზე სცხოვრობდნენ. მთელი ქუჩა კარმიდამოების უკანა ჭუჭყიან-ტურტლიანს და გადმობრუნებულს შიგნეულობასა ჰგავდა. როგორც ეტყობოდა, მზე არასოდეს აქ არ შეაშუქებდა. მთლად გამურულ-ჩაშავებული ხის სახლები და ფანჯრებიდგან გადმოკიდული ლატნები ხომ უარესად აბნელებდნენ იქაურობას. ადგილ-ადგილ მოჩანდა მხოლოდ წითელი აგურის კედლები, მაგრამ ისინიც ზოგიერთგან მთლად ჩაშავებულები იყვნენ. მხოლოდ ათასში ერთგან მოსჩანდა ხოლმე მზისაგან გაელვარებული, თეთრად გალესული კედლის ნაჭერი და თვალს საშინლადა სტკენდა მაყურებელსა. აქ ყველაფერი უკიდურესად ოხრად და ჭუჭყიანად იყო: თუნუქები და თუნუქის მილები, მჩვრები, ჩალაბულა და ათას-ნაირი ნარჩევ-ნაჭუჭები, აგრეთვე დამტვრეული ხის გეჯა-კასრები, ყველაფერი ქუჩაში ეყარა. თუ-კი ვისმე რამ გააჩნდა გამოუსადეგარი და მეტი, ყველაფერს ქუჩაში

ჰყრიდნენ და ამ მურდლობით უტკობდნენ გრძობათ გამვლელებს. ცხენოსანი პირდაპირ ხელს მიაწვდენდა ფანჯრებიდგან გადმოკიდულსა და ხშირად ერთი სახლიდგან მეორემდის მალლა გადებულს ხარხებსა და ლატნებს, რომლებზედაც ეკიდა ხოლმე ურიების ტურტლიანი ჩულქები, მოკლე ნიფხვები და იქვე სადმე ბატის ჩაჩხი. ხან-და-ხან ფანჯარაში გამოჩნდებოდა რომელიმე მარილიანი ურიის ქალი, რომელსაც ყელზე ჩაშავებული თაღლითი ეყარა ხოლმე. მთელი ხროვა ტურტლიან და ჭუჭყიან, დაფლეთილ, ხუჭუჭ თმიან ურიის ბავშვებისა იქვე ქუჩის ტალახში გორაობდა და გაჰყვიროდა. ვიღაცა წითელ-წვერა ჭორფლიანმა ურიამ, რომელსაც სახე ბელურა ჩიტის კვერცხს მიუგავდა, ისე ჰქონდა ჭორფლისაგან აჭრელებული, ფანჯრიდან გადმოიხედა და მაშინვე თავანთებურ, წაღმა-უკულმა ენაზე დაუწყო იანკელას ლაპარაკი. იანკელამაც მაშინვე ურემი ერთს რომელსადაც ეზოში შეაბრუნა. ქუჩაში ამ დროს მეორე ურია მოდიოდა. ისიც შედგა და დაუწყო იანკელას ლაპარაკი; როდესაც ბუღბა აგურებ ქვეშიდან გამოძვრა, ურიები უკვე სამნი გამხდარიყვნენ და ცხარე ლაპარაკში იყვნენ.

მიუბრუნდა იანკელა ბუღბასა და უთხრა, რომ ყველაფერი გაკეთდება,—რომ ოსტაპი ახლა ქალაქის საპატიმროში ზის, რომ თუმცა დარაჯთა დაყოლიება ძნელია, მაინც იმედი აქვს აჩვენებს როგორმე ოსტაპსა.

ბუღბა და ურიები ოთახში შევიდნენ.

ურიებმა ისევ თავისს გაუგებარს ენაზე დაიწყეს ლაპარაკი. თვითოეულს მათგანს ყურადღებით შესცქეროდა ბუღბა. ეტყობოდა რაღაცამ ძლიერად აადელვა იგი: მისს მოუხეშავსა და გაციებულს სახეზე რაღაცა შემმუსვრელმა იმედის აღმა შეითამაშა,—იმ იმედისა, რომელიც ხან-და-ხან უკიდურეს სასოწარკვეთილების დროს ეწვევა ხოლმე ადამიანსა; მოხუცმა გულმაც ძლიერად დაუწყო ცემა, თითქოს ახალგაზრდააო.

„გამიგონეთ, ურიებო!“ გამოელაპარაკა ბუღბა და მისს ხმაში რაღაცა აღტაცებულობა გამოიხატა: „ქვეყანაზე თქვენი

გაუკეთებელი არა არის-რა, ყველაფერი შეგიძლიანთ. რომ მოინდომოთ, თუნდაც ზღვის ძირიდან ამოიყვანოთ ადამიანსა. ტყუილად კი არ ამბობს ანდაზა: ურიამ რომ მოინდომოს, თავის თავს მოიპარავსო. გამინთავისუფლეთ ჩემი ოსტაპი! მიეცით საშუალება ამ წყეულების ხელიდან გაქცევისა. აი, ამ კაცსაც დავპირდი თორმეტ ათასს ოქროსა და თქვენცა გპირდებით კიდევ თორმეტ ათასს სხვას. რაც კი რამ ძვირფასი ფილები და ოქრო მაქვს დაფლული მიწაში, ქოხსა და ტანისამოსსაც კი გავყიდი და შეგეკვრებით პირობით, რომ რასაც კი ჩემს სიცოცხლეში ომში ვიშოვნე, ყველაფერს შუა გაგიყოფთ“.

„ოი, არ შეიძლება, საყვარელო ბატონო, არ შეიძლება!“ წარმოსთქვა ამოხხერით იანკელამ.

„არა, არ შეიძლება!“ გაიმეორა მეორე ურიამაც.

სამთავე ურიამ ერთმანერთს გადაჰხედეს.

„რო ვცადოთ“, სთქვა მესამე ურიამა და თან შეშინებულმა გადაჰხედა ამხანაგებს „იქნება ღმერთმა ინებოს და...“

სამთავე ურიამ ნემეცურად დაიწყეს ლაპარაკი. სმენად გადაიქცა ბუნება, მაგრამ გაგებით ვერა გაიგო-რა; გაიგო მხოლოდ, რომ მარდოხას სახელს ახსენებდნენ ხშირად და სხვა არასფერი.

„იცი, რა არის, ბატონო!“ უთხრა იანკელამ, „უნდა მოველაპარაკოთ ერთს ისეთს კაცსა, რომლისა მზგავსიც დედამიწის ზურგზედ ჯერ არა ყოფილა. უ, უ! რა ბრძენი რამ არის, ნამდვილი სოლომონ ბრძენია: თუ ის ვერასფერს გააკეთებს, მაშინ სხვა უფრო ვერას გახდება. იჯექი აქ; აი, გასაღები, მაგრამ არავინ შემოუშვა!“ ურიები ქუჩაში გამოვიდნენ.

დაიკეტა კარები ტარასმა და დაუწყო პაწია ფანჯრიდან ურიების ტალახიანს პროსპექტს ყურება. დადგნენ ეს სამი ურია შუა ქუჩაში და დაიწყეს ისევ ისევ ცხარედ ჯაყჯაყი; მალე მეოთხეც მიემატათ, მერე მეხუთეც. ტარასის სულ ერთ თავად ისევ „მარდოხა, მარდოხა“ ესმოდა, სხვა არასფერი. ურიები

ერთთავად ქუჩის ერთ მხარეს იცქირებოდნენ: ბოლოს, ქუჩის ბოლოში გამოჩნდა ერთ უხვირო-სახლიდგან ურიის ბაშმაკია-ნი ფეხი და კაბის კალთებიც გამოფრიალდა. „აგერა, მარდოხა! მარდოხა!“ შეჰყვირეს ხუთთავე ურიამ ერთად. ცოტა იანკელაზე მოკლე და გამხმარი იყო მარდოხა ურია, მაგრამ შედარებით მეტად ჰქონდა სახე დანაოქებული და ზემო-ტუჩი გასიებული. მივიდა თუ არა მარდოხა, მაშინვე ყველამ ერთად დაუწყეს ლაპარაკი და მარდოხამაც რამდენჯერმე გაჰხედა პატარა ფანჯარას, სადაც ტარასი იყო გამომწყვდეული. მიჰხედა ტარასი, რომ ურიებს ლაპარაკი იმაზე ჰქონდათ. მარდოხაც ისმენდა ამ ლაპარაკს, ხელებსა ჰშლიდა, აწყვეტინებდა ლაპარაკსა, გვერდზე ხშირად აფურთხებდა, კაბის კალთებს იწევდა, ხელებს ჯიბეში იწყობდა, იღებდა რაღაცა საჩხარუნებლებსა და საძაგლად გატურტლულს ნიფხავს იჩენდა. ისეთი ყვირილი ასტეხეს ბოლოს ურიებმა, რომ შორი-ახლოს მდგომი მოღარაჯე ურია იძულებული შეიქმნა ენიშნებინა გაჩუმებულიყვენენ. ტარასს უკვე შიში შეეპარა, ვაი-თუ უბედურობა რამ შეგვემთხვასო, მაგრამ მოაგონდა, რომ ურიებს, თუ არ ქუჩაში, ისე ლაპარაკი არ შეუძლიანთ და რომ იმათს ენას თვითონ ეშმაკიც ვერ გაიგებს და დამშვიდდა.

ორი წამის შემდეგ ყველანი ტარასის ოთახში შევიდნენ. მივიდა მარდოხა ურია ტარასთან, მხარზე ხელი დაჰკრა და უთხრა: „როცა ჩვენ და ღმერთი რისამე გაკეთებას მოვინდომებთ, საქმე ისე იქნება, როგორც სასურველია.“

შეჰხედა ტარასმა ამ სოლომონს, რომლის ბადალიც დედამიწას ჯერ არ ენახა და იმედი მიეცა. მართლაც-და გარეგნობა ნდობის ჩამნერგველი ჰქონდა: მისი ზედა ტუჩი სწორედ რომ საზარლობა იყო; ექვი არ არის, რაღაცა გარეშე მიზეზების გამო ჰქონდა ისე გასიებული. წვერის ადგილას სულ თხუთმეტი ბალანი-ლა ჰქონდა შერჩენილი, ისაც მხოლოდ მარცხენა მხარეს; სახეზე კიდევ იმდენი ნიშნები ჰქონდა კაიკაცობისათვის ცემისა, რომ ექვი არ არის, თვითონაც აღარ ახ-

სოვლა ამ სოლომონს მათი რიცხვი და ბოლოს და ბოლოს ხალხებთან მიაჩნდა.

წავიდა ბოლოს მარდოხა და მასთან ამხანაგებიც, რომლებიც მისის სიბრძნით უზომოდ იყვნენ განცვიფრებულნი. ბუღბა ისევ მარტოკა დარჩა. როგორღაც უცნაურს, არა ჩვეულებრივს მდგომარეობაში იყო იგი: მთელს სიცოცხლეში ეს პირველი იყო, რომ ასეთი მოუსვენრობა ეგრძნო. რაღაც ციებ-ცხელებასა ჰგრძნობდა. ტარასი ახლა წინანდებრ მხნე, შეურყვევლი და მუხსავით მაგარი აღარ იყო; ჰგრძნობდა, რომ სულმოკლეობდა, სუსტობდა, თვითოეული შრიალი აკრთობდა, აღელვებდა თვითოეული ურიის სახე, რომელიც კი ქუჩის ბოლოში გამოჩნდებოდა. მთელი დღე ასე გაატარა ტარასმა. არა უსვამ-უჭამია-რა და პატარა თანჯრისათვის თვალი არ მოუშორებია. ბოლოს საღამო ჟამს მარდოხა და იანკელა მოვიდნენ. გულის-ცემა თითქმის მთლად შეუდგა ტარასსა.

„რაო? საქმე გაარიგეთ?“ დაეკითხა მოუთმენლად ბუღბა. მაგრამ ვიდრე ურიები ძალას შემოიკრებდნენ და ტარასს პასუხს მისცემდნენ, შეჰნიშნა უკვე, რომ მაროდხა ურიას უკანასკნელი კულული აღარსად უჩნდა, რომელიც, თუმცა უსუფთაოდ, მაგრამ მაინც არახჩინს ქვეშ ხუჭუჭად ჰქონდა ჩამოშვებული. ეტყობოდა რაღაცის თქმა უნდოდა მარდოხასა, მაგრამ ისეთი სისულელე დაროშა, რომ ტარასმა სრულიად ვერა გაიგო-რა. თითონ იანკელაც ხელს ხშირ-ხშირად პირზე იფარებდა, თითქოს გაციებულაო.

„ოჰ, საყვარელო ბატონო!“ მიუგო იანკელამ: „ახლა სრულიად შეუძლებელია! ღმერთმანი, შეუძლებელია! ისეთი ცუდი ხალხია, რომ თავზე უნდა დააფურთხო და სხვა არასფერი. აი, მარდახაც გეტყვის. მარდახამ ისეთი რამა ქნა, რაც ჯერ არც ერთს ადამიანს არ უქნია დედამიწის ზურგზე; მაგრამ ღმერთმა არ ინება, რომ საქმე მოწყობილიყო. სამი ათასი ჯარისკაცი დგას, ხვალ ყველას სიკვდილით დასჯიან“.

შეჰხედა ტარასმა ურიებს თვალებში, მაგრამ ამ ჟამად რისხვით აღარა, მოთმინებით.

„ხოლო თუ პანს ნახვა უნდა, ხვალ დილით, ადრინაღ შეიძლება, ისე რომ ჯერ მზე არ ამოსულიყოს. დარაჯები თანახმანი არიან. ერთი ლენტევერიც დაგვპირდა. მაგრამ ხეირიმც არ უნახავთ იმათ საიქიოსა. ოჰ, ვეი, რა ქვეყანაა! რა ვერცხლის მოყვარე ხალხია! ჩვენშიაც კი არ არიან იმისთანები: თითოას ორმოც-ორმოც-და ათი ოქრო მივეცი და ლენტევერს კიდევ...“

„კარგი წამიყვა იმასთან!“ წარმოსთქვა გადაწყვეტით ტარასმა და მთელი სიმტკიცე სულისა კვლავ დაუბრუნდა. დასთანხმდა ტარასი იანკელას, რომ ნემეცების ქვეყნიდან მოსულ უცხოელ გრაფის ტანისამოსი ჩაეცვა, რომელიც შორს გამჭვრეტს ურიას კიდევაც ეშოფა. დაღამდა კიდევ. სახლის პატარონმა, ცნობილმა ქორფლონამა ქერა ურიამ, თხელი რაღაც სქელ ტილო გადაკრული ლეიბი გამოაძრო და ბუღბას გაუშალა ტახტზე. იანკელა ძირს, იატაკზე დაწვა ასეთსავე ლეიბზე. ქერა ურიამ პატარა ფიალით რაღაცა ტკბილი სასმელი დალია, გაიხადა კაბა და ჩულქ-ბაშმაკიანმა, — წიწილის მსგავსმა, — თავისს ცოლით რაღაც პატარა, შკაფის მზგავს კუნჭულისაკენ გასწია. ორმა ურიის პაწია ბიჭმა კიდევ იქვე ამ შკაფის გვერდით მიდეს თავი იატაკზე, თითქოს პატარა, შინაური გოშიები არიანო და მიიძინეს. მაგრამ არ სძინებია ტარასსა; იჯდა უძრავად და თითებს ოდნავ აკაკუნებდა სტოლზე, — თან პატარა ჩიბუხი ედო პირში და აბოლებდა. აცემინა ცხვირს თამბაქოს ბოლმა ურიასა და ბოლოს საბანში წააყოფინა თავი. ის-ის იყო ოდნავ გაცისკროვანდა თუ არა ცა და ტარასმაც იანკელა ურიას წაჰკრა ფეხი, გააღვიძა: „ადე, ურიავ, ე შენი გრაფის ტანისამოსი მომეცი!“

ერთს წამას უკვე ჩაცმული იყო ტარასი; შეიღება შავად უღვაშები და წარბები და თავზედაც პატარა შავი ქუდი დაიხურა; — ახლა თვით მახლობელი ყაზახებიც კი ველარ იცნობდნენ, თუ ის ტარასი იყო. შეხედულობით ოც და თხუთმეტის წლისაზე მეტი არ უნდა ყოფილიყო, ლოყები წითლად უღვიოდა და ქრილობების ნაკდევებიც რაღაცა მბრძანებლობის გა-

მომეტყველებასა ჰმატებდნენ. ოქრომკედით შორთული ტანი-სამოსი ხომ სულა ჰხატავდა.

ყველას ეძინა, ქუჩებში ჯერ ჩამი-ჩუმი არსად იყო. არც ერთი ვაჭარი არ მოსჩანდა ჯერ კარობკით ხელში. ბუღბა და იანკელა ურია მივიდნენ შენობასთან, რომელიც დამჯდარ წეროს ძალიანა ჰგავდა. შენობა ძირს დაბალი და განიერი, ვეებერთელა რამ იყო, მთლად ჩაშავებული და მხოლოდ ერთს მხარეს ჰქონდა წამოდგმული ყარყატის კისერივით მალა აწო-წილი კოშკი, რომელსაც ზემოდან პატარა ჩარდახი ჰქონდა წამოფარებული. ბევრგვარი დანიშნულება ჰქონდა ამ შენობას: აქ იყო მოთავსებული ყაზარმები, საპატიმრო და თითქმის სასისხლო საქმეთა სასამართლოც კი. გავლეს ჩვენმა თანამგზავრებმა კარი-ბჭე და ფართე დარბაზსა ანუ დახურულს ეზოში შევიდნენ. ათასამდე კაცს აქ ერთად ეძინა. ეზოს პირდაპირ დაბალი კარები მოჩანდა, რომლის წინაც ორი დარაჯი იჯდა და ერთმანერთს ეთამაშებოდნენ: ერთი მეორეს ხელის გულზე ორი ბოთითა სცემდნენ. მოსულებს დარაჯებმა ყურადღება თითქმის სულაც არ მიაქციეს და მაშინ-ღა შემოიხედეს, როცა იანკელამ დაუძახა: „ჩვენა ვართ; გესმით, პანე! ეს ჩვენა ვართ.“

„გაიარეთ!“ უთხრა ერთმა დარაჯთაგანმა და ცალი ხელით კარი გაუღო; მეორე-კი ამხანაგს გაუწოდა, რომ თითები დაეკრა.

გავლეს ვიწრო და ბნელი დახურული დერეფანი და ისევ ასეთსავე დარბაზში შევიდნენ, რომელსაც ზემოდან პატარა-პატარა ფანჯრები ჰქონდა დაყოლებული. „ვინ მოდის?“ შეპყვირა ერთად რამდენმამემ და დაინახა ტარასმა, რომ აქ-კი შეიარაღებული ჯარის-კაცები იყვნენ ბლომად. — „ნაბრძანები გვაქვს არავინ გავუშვათ.“

„ეს ჩვენა ვართ!“ ჰყვიროდა იანკელა: „ღმერთმანი, ჩვენა ვართ, ბრწყინვალე პანოვე?“ მაგრამ იანკელას ყურს არავინ უგდებდა, საბედნიეროდ, ამ დროს ვილაცა გასიებული

კაცი მოვიდა, რომელიც უთუოდ უფროსი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ყველაზე მეტს ისა ღრიალებდა და ილანძღებოდა.

„ბატონო, ჩვენა ვართ, ჩვენა: თქვენ ხომ კიდევაც გვიცნობთ, და ბატონი ვრათიც მადლობას გადაგიხდით კიდევ.“

„გაუშვით, გაიარონ, ეშმაკსამც წაუღია მაგათი თავი! მაგრამ სხვა აღარავინ გაატაროთ. ხმლები არავის დაეუნახო შემოსხნილი და იატაკზე არავინ ვნახო წამოგდებული...“

მქვერმეტყვილოურ ბრძანების გაგრძელება, სამწუხაროდ, ჩვენმა მგზავრებმა ველარ მოისმინეს. „ეს ჩვენა ვართ, მე ვარ, შინაურები ვართ!“ ეუბნებოდა ყველას იანკელა, ვინც-კი წინ შეეფეთებოდათ.

„რაო, შეიძლება ახლა?“ დაეკითხა იანკელა ერთს დარაჯთაგანს, დახურული დერეფანი რომ სულ ბოლომდის გაიარეს.

„შეიძლება; მაგრამ არ ვიცი, თვითონ საპატიმროში შეგიშვებენ თუ არა. იანი აღარ არის, იმის მაგივრად ახლა სხვებს დგას,“ მიუგო დარაჯმა.

„აი, აი, აი,“ ჩაილაპარაკა ჩუმად ურიამ: „ეს-კი ვერ არის კარგი, ძვირფასო ბატონო!“

„წამიყვა!“ შეჰყვირა ახირებით ტარასმა. ურიაც დაემორჩილა.

თხრილის კარებთან, რომელიც ზემოდ და ზემოდ შევიწროვებული იყო, აღაწოდა დარაჯი იდგა, რომელსაც უღვაშები სამ-სართულად გადმოჰშლოდა. ზემო სართული უკან ჰქონდა გადატანილი, შუა წინ გადმოჰფარებოდა, მესამე კიდევ, ქვეითი, პირზე ჩამოჰშლოდა, თითქოს კატააო.

მოიკაკვა, მოიბუზა ურია და დარაჯს გვერდ-გვერდ მიუახლოვდა. „თქვენო ბრწყინვალედ წარჩინებულობავ! ბრწყინვალედ წარჩინებულო ჰანე!“

„მე მეუბნები, ურიავე, ამას?“

„თქვენ, ბრწყინვალედ წარჩინებულო ბატონო“.

„ჰმ... მე კი მხოლოდ გაიდუკი ვარ!“ (ალაწოდა, აყლაყულა, უბრალო ჯარის-კაცი) უპასუხა სიხარულისაგან თვალეზგაბრწყინებულმა სამ-სართულ-ულვაშიანმა დარაჯმა.

„მე კი, ღმერთმანი, მეგონა თვითონ მოურავს ველაპარაკები-მეთქი. აი, აი, აი!..“ და ურიამ კისერი მოიგრინა, თითები გაფარჩხა. „ოი, რა დიდებული შეხედულობა გაქვს! ღმერთმანი, მთლად პოლკოვნიკსა ჰგევხარ, პოლკოვნიკს! ერთი თითის დადება რომ კიდევ მოგმატებოდა, მაშინ ხომ პირდაპირ პოლკოვნიკი იქმნებოდი! უნდა შემჯდარიყავი მაშინ ულაცუნენზე, რომ ბუზისავით სწრაფი და მალი ყოფილიყო და რაზმები გეწვრთნა!“

დარაჯმა ულვაშების ქვედა სართული გაისწორა; უფრო გამხიარულდა.

„რა ხალხია ეს სამხედრო ხალხი!“ განაგრძობდა ურია: „ოხ, ვეი, მართლაც-და, კაი ხალხია! ყაითნები, ღიღები... ყველაფერი მზესავით უბრწყინავთ; გოგოები კიდევ ხომ, საცაკი თვალს დაჰკრავენ... აი, აი, აი!..“ ურიამ კისერი ისევ მოიგრინა.

დარაჯმა ახლა ულვაშის ზემო სართული გადიგრინა და კბილებს შუა ცხენისავით როგორღაც ჩაიხვიხვინა.

„ვთხოვ პანსა დაგვეხმაროს!“ დაიწყო ისევ ურიამ: „აი, ეს თავადი უცხო ქვეყნიდან არის მოსული და უნდა ყაზახები ნახოს. ჯერ არსად უნახავს, რა ხალხია ე ყაზახები.“

უცხოელ გრაფებისა და ბარონების პოლონეთში მოსვლა საკმაოდ ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, რადგანაც ცნობის მოყვარეობით ხშირად მოდიოდნენ ხოლმე, რომ ეს ნახევრად ველური ევროპის კუთხე თავიანთის თვალით ენახათ. მოსკოვის მხარესა და უკრაინას ხომ პირდაპირ აზიათა სთვლიდნენ. დარაჯმა ამისათვის თავი მდაბლად დაუკრა და ზრდილობის გულისათვის რამდენიმე სიტყვა თავისს მხრივაც დასძინა:

„არ ვიცი სწორედ, თქვენო ბრწყინვალედ წარჩინებულე-ბავ“, ეუბნებოდა იგი, „რად მოკისურვებით. მათი ნახვა. ძა-

ლლები არიან და არა ხალხი. სარწმუნოებაც ისეთი აქვთ, რომ არაფერს პატივს არა სცემს.“

„სტყუი, ეშმაკის შვილო!“ შესძახა ბუღბამ: „თვითონა ხარ ძაღლი! როგორა ჰბედავ და ამბობ, რომ ჩვენს სარწმუნოებას პატივს არ სცემენ? ეგ თქვენს უკულმართს, მწვალებლობის სარწმუნოებას არ სცემენ პატივს!“

„ეჰე, ჰე!“ შეჰყვირა დარაჯმა: „ახლა-კი ვიცი, მეგობარო, ვინცა ხარ: შენ თვითონ იმათგანი ხარ, აქ რომ გვისხედან. მოიცა დავუძახო ჩვენებსა.“

ნახა ტარასმა, რომ დიდი გაუფრთხილებლობა მოუვიდა, მაგრამ ჯიუტობისა და სიბრაზის გამო ველარასფერი მოიფიქრა, როგორ გაესწორებინა და ჩაეფუჩებინა. საბედნიეროდ იანკელამ დროზე მოასწრო გამოლაპარაკება.

„ბრწყინვალედ-წარჩინებულო ბატონო! როგორ შეიძლება, რომ გრაფი ყაზახი იყოს? და თუნდაც მართლა ყაზახი ყოფილიყო, ან ამ ტანისამოსს ვინ მისცემდა, ან ასეთს გრაფის შეხედულობას?“

„ილაპარაკე შენა!...“ და დარაჯმა ის-ის იყო უშველებელი პირი დაალო, რომ დაეყვირა.

„თქვენო უდიდებულესობავ! ჩუმად! ჩუ, ღვთის გულისათვის!“ შეჰყვირა იანკელამ. „გაჩუმდით! და ფულს მოგცემთ იმდენს, რომ თვალითაც-კი არ გენახოთ ჯერ: ორს ოქროს გაჩუქებთ.“

„ეჰე! ორს ოქროსაო! ორი ოქრო ჩემთვის რა არი: დალაქს ვაჩუქებ ხოლმე ნახევარ წვერის გაპარსვაში. მოიტა, ურიავ, ასი!“ და დარაჯმა ზეითა უღვაშები გადაიგრიხა. „არ მომცემ და ახლავ დავიყვირებ!“

„მერე, მაგდენი რათ გინდა?“ წარმოსთქვა ნაღვლიანად გადაფითრებულმა ურიამა და ტყავის პარკუჭანას დაუწყო ხსნა. ბედნიერი იყო იანკელა, რომ პარკუჭანაში მეტი ფული აღარა ჰქონდა და დარაჯმაც ასს იქით თვლა არ იცოდა.

„ბატონო, ბატონო! წავიდეთ ჩქარა! ხომ ჰხედავთ რა ხალხია აქა!“ დაუწყო ნვეწნა ურიამა, რო შენდუნა, როგორ

ითვლიდა დარაჯი ოქროებსა და როგორ ნანობდა, რომ მეტი არა სთხოვა.

„რაო, ეშმაკის კერძო,“ შესძახა ბუღბამ: „ფულები წაიღე და ჩვენებას-კი არ აპირებ? არა, უნდა გვაჩვენო. ფული რომ მიიღე, ახლა უფლება აღარა გაქვს უარი გვითხრა.“

„წადით, წადით, ეშმაკმა-კი წაიღო თქვენი თავი! თორემ ამავ წამს დავიყვირებ და აქვე... გეუბნებით, ჩქარა წაეთერთ-მეთქი!“

„ბატონო, ბატონო! წავიდეთ, ღმერთმანი წავიდეთ! ფუ, მაგათ! დეე, ისეთი რამ მოეზმანოთ, რომ სუ ფურთხების ღირსი იყოს“, ყვიროდა იანკელა ურია.

მძიმედ მობრუნდა თავ-დაღუნული ბუღბა და გასწია უკან. იანკელა-კი, რომელსაც ტყულად დაკარგულ ოქროების ბოღმა აღრჩობდა, მისდევდა და თან უსაყვედურებდა:

„არა, რა საჭირო იყო, რომ გამოელაპარაკე! დეე, რამდენიც უნდოდა, იმდენი ელანძლა ი ძაღლსა! ისეთი ხალხია, რომ არ შეუძლიან არ გაილანძლოს! ოხ, ვეი, მართლაც, რა ბედსა სწევს ხოლმე ხან-და-ხან ღმერთი კაცსა! ასი ოქრო მიიღო იმაში მხოლოდ, რომ გამოგვრეკა! ჩვენ კი: კიკინებსაც დაგვაგლეჯენ, პირისახესაც ისე დაგვილურჯებენ, რომ შესახედად შესაზარია და ასს ოქროს მაინც არავინ მოგვცემს ხოლმე. ღმერთო ჩემო! ღმერთო მოწყალეო!“

მაგრამ საქმის ასე დაბოლოვებამ ბუღბაზე უფრო მეტი გავლენა იქონია: თვალები ცვეცხლივით აენთო, მზა იყო კაცი შეეჭამა.

„წავიდეთ!“ შესძახა ბოლოს უცბად, თითქოს შეიბერტყა, გამოფხიზლდაო: „მოედანზე წავიდეთ. მინდა ვნახო, როგორ დასტანჯვენ.“

„ოი, პანე! რა საჭიროა? ამითი ხომ ველარას ვუშველით.“

„წავიდეთ, წავიდეთ!“ გაიმეორა ბუღბამ ჯიუტად და დაჟინებით და ურიაც უკან გაჰყვა ოხვრით, თითქოს აღმზრდელი ღედაკაციო.

ძნელი არ იყო საპოვნელად ის მოედანი, სადაც პატი-
მარნი უნდა დაესაჯათ: ყველა მხრიდან აუარებელი ხალხი
მიისწრაფვოდა იქით. მაშინდელს ველურს დროში კაცის დასჯა
საუკეთესო სანახაობას წარმოადგენდა არა მხოლოდ დაბალ
ხალხისათვის, მაღალი წრის ხალხისათვისაც-კი. არც ერთი
ღვთის მოყვარე მოხუცი დედაკაცი და არც ერთი მშიშარა გა-
სათხოვარი ქალი და ახალგაზრდა დედაკაცი არ დასტოვებდნენ
ხოლმე ამგვარს შემთხვევასა და საცქერლად უთუოდ წავიდოდ-
ნენ, თუნდაც შემდეგ მოკლულის შიშით მთელს ღამეს მოსვენ-
ება არა ჰქონოდათ და მთვრალი გუსარივით ხმა მაღლა ეყვი-
რათ. „ოჰ, რა ტანჯვა!“ ჰყვიროდნენ ხოლმე ზოგიერთნი მათ-
განნი ისტერიულად და თან თვალებზე ხელს იფარებდნენ,
პირს იბრუნებდნენ, მაგრამ დგომით კი მაინც უსაზღვროდ დიდ-
ხანს იდგნენ ხოლმე ასე და იცდიდნენ. ზოგი კი პირ-დაღებუ-
ლი და ხელებ გაწვდილი აჯდებოდა ხოლმე თითქმის სხვებს
თავზე, რომ უკეთ დაენახა, არა გამოჰპარვოდა-რა. ჩვეულებ-
რივ, წვრილ თავებიან ბრბოში, სხვათა შორის, შეჰნიშნავდით,
როგორ გამოეყო გასიებული თავი რომელსამე ყასაბსა და
მცოდნის სახით ადევნებდა თვალს სასჯელს; თან ერთ-მარცვ-
ლოვან, მოკლე-მოკლე სიტყვებით როგორ ელაპარაკებოდა
რომელსამე ხელოსანს მეთოფეს, რომელსაც ნათლიად იხსენ-
იებდა ხოლმე მხოლოდ იმიტომ, რომ კვირა-უქმე დღეებ-
ში სადმე ღვინის ღუქანში ერთად იბრუებოდნენ ხოლმე.
სხვები გაცხარებით მსჯელობდნენ, ზოგნი კიდევ სანაძლე-
ვოსა სდებდნენ ხოლმე, მაგრამ უმეტესობას-კი ისეთნი შეადი-
გენდნენ, რომლებსაც ქვეყნიერობა საზოგადოდ არაფრად
მიაჩნიათ, ქვეყნად არიან, მაგრამ ქვეყნიერობისა არა გაეგე-
ბათ-რა. სულ წინ, ქალაქის გრძელ უღვაშებიან გვარდილე-
ბის გვერდით, დაინახავდით ვინმე ახალგაზრდა შლიახტიჩს,
ან-და მხოლოდ მოჩვენებულს შლიახტიჩს, სამხედრო ტანისა-
მოსით გამოწყობილს, რომელსაც ყოველივე, რაც-კი სულს
იქით მოეპოვებოდა, ზედ აესხა და შინ მხოლოდ-ღა დაგლე-
ჯილი ჰერანგი და ძველი წაღები დარჩენოდა. ყელზედ, ერთი

მეორეზე ორ-ორი ძეწკვი ჰქონდა ჩამოკიდული რაღაცა ოქროთი. გვერდით ედგა თავისი სატრფო იუზისა და განუწყვეტლივ უკან იცქირებოდა, რომ აბრეშუმის კაბა არაფისგაეთხუნა. დაწვრილებით უხსნიდა ყოველისფერს შლიახტიჩი, ასე რომ შევსება და დამატება ასეთის ახსნისა შემდეგ შეუძლებელი-და იყო ხოლმე: „აი, ეს, ჩემო სულიკო იუზისა“, ეუბნებოდა იგი: „ხალხი, რასაც არ ჰხედავ, სულ იმისთვის არის მოსული, რომ დამნაშავეთა დასჯა ნახონ, აის-კი, ჩემო სულიკო, ხელში რომ ნაჯახი და სხვა მოწყობილობა უქირავს, ჯალათია, იმან უნდა დასაჯოს. თავის მოჭრასა და ტანჯვას რომ დაუწყებს, დამნაშავე ჯერ კიდევ ცოცხალი იქნება; მაგრამ, როგორც-კი თავს მოსჭრის, მაშინვე მოკვდება, ჩემო სულიკო. ჯერ ყვირილსა და ფართხალს დაიწყებს, მაგრამ თავს რომ მოსჭრიან, მერე ველარც დაიყვირებს, ველარც სჭამს, ველარც ჰსევამს. იმიტომ, ჩემო სულიკო, რომ თავი აღარ ებმება“. და იუზისაც ყოველსავე ამას შიშითა და ცნობის მოყვარეობით ისმენდა. სახლის ბანები ყველგან ხალხით იყო სავსე. სასულე ფანჯრებიდან კიდევ რაღაცა უცნაურს უღვაშებიანსა და ჩეფიკიანს ხალხს გამოეყო აქა-იქ თავები. არისტოკრატები (დიდკაცობა) კიდევ აივნებზე ისხდნენ საჩრდილობლებს ქვეშ. თოვლივით გასპეტაკებულს მომღიმარე ქალს კიდევ ლამაზი ხელი ჩაეჭიდნა მოაჯირისათვის და ისე იცქირებოდა. საკმაოდ ჩასუქებული, ბრწყინვალე წარჩინებული პანები კიდევ მედიდურად იყურებოდნენ. ბრწყინვალედ მორთული, უკან სახლებ-გადაგდებული მონა-მსახური კიდევ სასმელ-საჭმელსა სთავაზობდა ბატონებსა. დასტაცებდა ხოლმე ხშირად რომელიმე ცელქი, შავ-თვალა გოგონა თავისს ბროლივით თეთრს ხელს ხილს და შაქარლამებს და ხალხისაკენ ისროდა. მშიერ რაინდთა ბრბო ერთმანერთს აღარ აცლიდა ქულების შეშვერას, ან-და რომელიმე გახუნებულ კუნტუმიანი (ძველებური კაბა) მაღალ-მაღალი შლიახტიჩი აიშვერდა ყველაზე მაღლა ხელსა, რადგანაც მთელის თავით სხევებზე მაღალი იყო, დაიჭერდა, ჩაჰკოცნიდა, ჩაიკრავდა გულში და მერე პირი-

საკენ გააქანებდა. აივანს ქვეშ ოქროს გალიით ჩამოკიდული შავარდენიც ასრევე აღევნებდა თვალს: ნისკარტი გვერდზე მოექცია, ცალი ფეხი აეწია და ხალხს ყურადღებით სინჯავდა. ბრბო უცბად ახმაურდა, ყველა მხრივ ძახილი გაისმა: „მოჰყავთ, მოჰყავთ! ყაზახები მოჰყავთ!“

გრძელ ჩუბებიანი, წვერ - მოშვებული ყაზახები თავში-შველები მოდიოდნენ. მოდიოდნენ უშიშრად, არ დაღვრემილნი, რაღაცა ჩუმის სიამაყით. ძვირფასი მოუდის ტანისამოსი გასცვეთოდათ, დაჰგლეჯოდათ. მოდიოდნენ ჩუმად, ხალხს არ უცქეროდნენ, სალამს არ აძლევდნენ. ყველაზე წინ ოსტაპი მოდიოდა.

რა იგრძნო მოხუცმა ტარასმა, თავისი შვილი ოსტაპი რომ დაინახა? გულში რა გაიფლო?... უცქეროდა ბრბოდამა და არც ერთი მისი მოძრაობა, მიმოხვრა არ გამოჰპარვია. საწამებელს ადგილსაც მიუახლოვდნენ. ოსტაპი შედგა. პირველად ოსტაპს უნდა გაეშვირა თავი ჯალათისათვის. გაჰხედა თავისებს, აიშვირა ხელი და ხმა-მალლა წარმოსთქვა: „შეგვაძლებინე, ღმერთო, რომ რაც აქ უწმიდური მწვალებლები არა დგანან, არც ერთმა ამათგანმა არ გაიგონოს, როგორ იტანჯვის ქრისტიანი! რომ არც ერთმა ჩვენგანმა არ ამოიღოს ხმა!“ სთქვა ესა და სარჩობელას მიუახლოვდა.

„აგრე, შვილო, აგრე!“ სთქვა ჩუმად ბულბამა და მოხუცი თავი ძირს ჩაჰკიდა.

ჯალათმა პლანკვები გააძრო; გაუკრეს ხელ-ფეხი საგანგებოდ მომზადებულს ხეებში, და.... მაგრამ რა საჭიროა, ნუ შეეზარავთ მკითხველებს იმ ჯოჯოხეთურის ტანჯვის დასურათებით, რომლის გამოც ყველას თმა ყალხზე დაუდგება. ეს იყო ნაყოფი იმ სასტიკ და ველურ დროისა, როცა კაცი ჯერ ისევ სისხლსა ჰღვრიდა ერთ თავად და ისე იყო გაწრთენილ-გამოსული ამ სისხლის სმაში, რომ ადამიანობის ნიშან-წყალი აღარ ემჩნეოდა. ტყუილად იყვნენ ხოლმე ზოგიერთნი იშვიათნი ამ ველურ და მხეცურ საშუალებათა წინააღმდეგნი. ტყუილად სცდილობდნენ მეფე და ზოგიერთი გონებით განათლებული

პრინციები დაემტკიცებინათ, რომ ასეთი სასტიკობა და უდიერი სასჯელი უფრო უარესად ამწვავებდა და აღელვებდა ყაზახებს, მეტს შურისძიებას უნერგავდა. უფლება მეფისა და გონიერთა რჩევა სულ ფუჭი იყო იმ უწესოებისა და სახელმწიფოს მაგნატების (დიდებულთა) თავხედ თვით-ნებობის წინაშე, რომლებმაც თვისის მოუფიქრებლობით, მიუწეთომელ შორს-გაუმჭვრეტელობით, ბავშვურის თვითმოყვარეობით და უბრალო ამაცობით სეიმი მართვა-გამგებლობის სატირათ (დაცინვათ) გარდაჰქმნეს. წარბ შეუხრელად აიტანა ყოველგვარი ტანჯვა და გვემა ოსტაპმა. კრინტი რა არის, კრინტი არ დაუძრავს, არც ერთხელ არ ამოუოხრია თვითონ მაშინაც-კი, ხელ-ფეხი რომ დაამტვრინეს. გაისმა საზარელი ღრჭიალი ძვლებისა ამ სამარისებურს დუმილში და ამ ხმამ ყველა შეჰზარა, ძიძებმა საცოდავობით პირები მიიბრუნეს, რომ თვალი მოერიდებინათ, მაგრამ ოსტაპს ხმა არ ამოუღია, სახე არ შეუცვლია. ტარასიც იდგა თავ-ჩაკიდული ამ ბრბოში, თვალები ამაყად შეემალლებინა და მოწონებით იმეორებდა ჩუმად: „აგრე, შვილო, აგრე!“

მაგრამ უკანასკნელ საწამებელ ადგილას რომ მიიყვანეს, აქ კი თითქოს ძალამ უსუსტა. მიმოავლო თვალი გარშემო და იფიქრა: ღმერთო! სულ უცხონი და უცნობნი არიან! ერთი მახლობელი მაინც დასწრებოდა მისს დასჯას! არ უნდოდა მოესმინა დაუძღურებულ დედის გულის მომკვლელი ქვითინი, არც ცოლის უსაზღვრო ცრემლთ ფრქვევა ენახა, რომ თავზე თმა ეგლიჯა და გულმკერდში კიდევ გამწარებულს მუშტით ეცემა, არა; უნდოდა ენახა მაგარი ხასიათის ვაჟკაცი, რომ გონივრულის სიტყვით სიკვდილის წინ ნუგეში ეცა, ძალ-ღონე გაეახლებინა. ველარ შესძლო ბოლოს ოსტაპმა, დაეცა სულით და სულით დაუძღურებულმა წამოიძახა: „ბატკო! სადა ხარ, ნეტა? გესმის ყოველივე ეს, თუ არა?..“

„მესმის!“ გაისმა უცბად საყოველთაო დუმილის ღროს და მილიონი ხალხი ერთბაშად შეკრთა, შეშფოთდა. ცხენოსან დარაჯთა ერთი ნაწილი მაშინვე ბრბოს ეცა და დაუწყეს ძებნა. სიკვდილივით გადაფითრდა იანკელა; როდესაც დარაჯნი ცოტა-

თი მოსცილდნენ და რის შიშით უკან მიიხედა, რომ ტარასის-
თვის შეეხედა, — აღარსად იყო: სადღაც გამქრალიყო.

❖ II

აღმოჩნდა ბოლოს ტარასის კვალი; უკრაინის საზღვრ-
ებზე ას ოცი ათასი ყაზახთა ჯარი გამოჩნდა. ეს ჯარი ახლა
ჩვეულებრივი პატარა რამ რაზმი და გუნდი როდი-და იყო,
სადავლაოდა და თათრების გამოსაკიდებლად გამოსული. ახლა
მთელი ერი, მთელი ხალხი იყო შეიარაღებული. აივსო ხალ-
ხის მოთმინების ფიალა და ამხედრდა შურის საძიებლად თავის
უფლებების შეგინებისა, თავისს ზნე-ჩვეულებათა სამარცხვინო
შელახვისა და დამცირებისათვის, ეკლესიების შეგინებისა, უც-
ხოელ ბატონთა უწყსოებისა, დაჩაგვრისა, უნიისა, ქრისტეან-
თა მიწა-წყალზედ ურიების ბატონობისა და ყველა იმისა გამო,
რამაც დიდი ხანია ყაზახებს მკაცრი სიძულვილი გაუორკვეცა,
გაუძლიერა. მთელს ურიცხვს ყაზახთა ჯარს წინ უძღვოდა
ახალგაზრდა, მაგრამ სულით ძლიერი და მხნე გეტმანი ოსტ-
რანიცა. გეტმანს გვერდთ ჰყავდა მოხუცი და გამოცდილი
ამხანაგი-მრჩეველი გუნა. რვა პოლკოვნიკი კიდევ თორმეტ ათას
რაზმს უძღვოდა. ორი მთავარი ესაული და ერთიც მთავარი
მებუნჩუკე *) გეტმანს კვალ-და-კვალ მისდევდნენ. მთავარი
ხორუნჟი უმთავრესს დროშას უძღვოდა წინ; უკან კიდევ მრავალი
სხვა დროშები და ბაირაღები იყო აფრიალებული. მებუნ-
ჩუკის ამხანაგებს ბუნჩუკები მიჰქონდათ. მრავალი იყო რაზმში
აგრეთვე სხვა თანამდებობის ხალხიც: მებარგე მექარავენნი,

*) მებუნჩუკე იყო განსაკუთრებულ საპატიო თანამდებობის კა-
ცი; რომელიც ლაშქრობისა თუ სხვა რამ დღესასწაულობის დროს უთუ-
ოდ გეტმანს ახლდა ხოლმე და მიჰქონდა ბუნჩუკი (მაღალს ჯოხზე წამო-
ცმული სხვა-და-სხვა ფერი ცხენის ფაფარი, ოქრო-ვერცხლის სირმებითა
და ბოქოვებით მორთული). ბუნჩუკი, როგორც დიდების ხარისხი და პა-
ტივი, ყაზახებმა ოსმალებისაგან გადმოიღეს.

ჯარის ამხანაგნი, რაზმის მწერლები და მათთან მრავალი ქვე-
ითა და ცხენოსანი ჯარი: თითქმის იმდენივე თავისუფალი
მეომარი იყო გამოსული, რამდენიც ჯარში ჩარიცხული. ყვე-
ლა მხრიდგან ამხედრდნენ ყაზახები: ჩიგირინიდან, პერეიასლა-
ვიდან, ბატურინოდან, გლუხოვოდან, დნეპრის შესართავის
შიდამოებიდან, აგრეთვე მის ზემო მხრიდამა და კუნძულები-
დან. ურიცხვად მრავალი ცხენი და ურემი გამოიშალა მინდვრად.
აი, ამ ყაზახებში და ამ რვა რაზმში ყველაზე უკეთესი ერთი
იყო და ამ რაზმს უძღვოდა ტარას ბუღბა. ყველაფრით უპი-
რატესობა ჰქონდა მოხვეჭილი: ხნოვანობითაც, გამოცდილები-
თაც, ჯარის ხელმძღვანელობის უნართაც, მტრის უმაგალი-
თოდ სიძულვილითაც. მისი სიმკაცრე და მძვინვარება-ულმო-
ბელობა თვით ყაზახებსაც-კი უდიერ უკიდურესობად მიაჩნდათ.
მისი მოხუცი ზაფი ყველას საზრჩობელასა და ცეცხლში დაწ-
ვას უწყვეტავდა. მისი რჩევა მთელის ჯარის ბჭობის დროს
მხოლოდ მტრის ამოუღებელი და ამოწყვეტელი იყო.

საჭირო არ არის ჩამოვთვალოთ, რამდენს ბრძოლაში გაი-
მარჯვეს ყაზახებმა, ლაშქრობის საქმე როგორ მიდიოდა: ყვე-
ლა ეს მემატთანესა აქვს დაწვრილებით მოხსენებულნი. ყველამ
იცის, რას მოასწავებს და რა ხასიათისაა ხოლმე სარწმუნოებისა
გამო რუსეთში ატეხილი ომი: სარწმუნოებაზე ძლიერი აღარა
არის რა: შეურყვევლი და მრისხანეა, ვით ხელთ უქმნელი კლდე
მღელვარე ზღვაში. ამომართულა შუა-გულ ზღვის ძირიდანა,
ერთიანი, მტკიცე, მაგარი, მთლად პიტალო, გასალებული.
ყოველი მხრიდან კარგადა სჩანს, გარშემო მსრბოლს ტალოებს
პირდაპირ შეჰყურებს. ვაი, ხომალდსა, რომელიც-კი დაეჯახე-
ბა! მიამტვრ-მიჰლეწავს ნაფოტივით, ჩასძირავს უმალ. და ყო-
ველივეს, რაც-კი და ვინც-კი ზედ იქმნება, მტვრათ აქცევს,
დაღუპულთა საცოდავი, გულის მომკვლელი ყვირილი ჰაერს
მოეფრინება.

მატიანეში დაწვრილებით არის აწერილი, როგორ გარ-
ბოდა განთავისუფლებულ ქალაქებიდამ პოლონელთა ჯარები;
როგორ ჩამოაზრჩეს ყველა უსინდისო მოიჯარადრე-ურიები; რო-

გორ სუსტობდა გვირგვინოსანი გეტმანი ნიკოლოზ პოტოცკი თავისის ურიცხვის მხედრობით ყაზახთა უძლეველ ლაშქრის წინააღმდეგ; როგორ დამარცხდა და როგორ დააღრჩო თავისს ჯარის საუკეთესო ნაწილი ერთს პატარა მდინარეში, როგორ შემოარტყეს ყაზახთა მრისხანე რაზმებმა ალყა პატარა დაბა პოლონნოში და ბოლს უკიდურესობამდე მიღწეულმა პოლონელმა გეტმანმა როგორ ფიცით აღუთქვა მეფისა და სახელმწიფო მოხელეთა მხრივ ყოველისფრით დაკმაყოფილება, ყველა ძველ უფლებათა დაბრუნება. მაგრამ ასეთები არ იყვნენ ყაზახები, რომ ჰრწმუნებოდნენ: იცოდნენ პოლონელთა ფიცი რაც იყო. ველარ ეღირსებოდა თავისს ექვსი ათას მანეთიან ბედაურზე ჯდომასა პოტოცკი და დიდებულ თავად-აზნაურთა და ქალთა შურით მზერასა, ველარ იპარპაშებდა სეიმებზე თავისის წვეულებებით, რომლებსაც ისეთის ამბით სენატორთ უმართავდა. ხოლმე, თუ რომ მას აშ შემთხვევაში დაბაში მცხოვრები რუსის სამღვდელოება არ დაჰხმარებოდა. გამოეგებნენ შემოსილი მღვდლები ხატებითა და ჯვრებითა, რომელთაც წინ თვითონ არქიელი უძღვოდა სამწყემსმთავრო მიტრითა და ყაზახებმაც ქუდი მოიხადეს, თავი მოიხარეს. არავის არ სცემდნენ პატივს და არავის გაუგონებდნენ, თვით მეფესაც-კი; მაგრამ თავისს საქრისტიანო ეკკლესიის წინააღმდეგ-კი ველარ წავიდნენ, სამღვდელოებას პატივი სცეს. დასთანხმდა გეტმანი გაენთავისუფლებინა პოტოცკი და მასთან პოლკოვნიკები, მაგრამ ფიცი ჩამოართვა, რომ საქრისტიანო ეკკლესიებს ხელს აღარ ახლებდნენ, ძველს მტრობას დაივიწყებდნენ და ყაზახთა მხედრობას არავითარს შეურაცხყოფას აღარ მიაყენებდნენ. მხოლოდ ერთი პოლკოვნიკი არ დასთანხმდა ასეთ მშვიდობიანობაზე: ეს იყო ტარასი. ამოიგლიჯა მთელი მუჟა თმა თავიდგანა და შესძახა:

„ეი, გეტმანო და პოლკოვნიკებო! ასეთს ქალურს საქმეს ნუ ჩაიდენთ! ნუ დაუჯერებთ ლიახებს: გაგყიდნიან ფსიაუხები (პოლონური სალანძღავი სიტყვაა)!“ ხოლო როდესაც რაზმის მწერალმა პირობა დასწერა და გეტმანმა კიდევ ხელი მოაწერა,

მოიხსნა მაშინ წმინდა ხვარასნის ძვირფასი, ოსმალურად ხმალი, წკებლასავით გადატეხა ორად, ნამტვრევები ორს სხვა-და-სხვა მხარეს გადაყარა და სთქვა: „მშვიდობით! როგორც ამ ხმლის ორი ნატეხი აღარ შეუერთდება ერთი მეორეს და აღარ გამთელდება, ისე ჩვენ ველარა ვნახავთ ერთმანერთს ამ ქვეყანაზე, ამხანაგო! გახსოვდეთ ეს ჩემი გამოსათხოვარი სიტყვა“... (და ამ სიტყვების თქმაზე ხმა აუმაღლდა, გაეზარდა, რაღაც უცნაურად გაუძლიერდა—და ამ წინასწარმეტყველების გაგონებაზე ყველა შეკრათა): „თორემ სიკვდილის წინ მომიგონებთ! იქნება გგონიათ მშვიდობიანობა და მყუდროება მოიპოვეთ;—გგონიათ იბატონებთ? სულ სხვა რიგად გაბატონებენ: აგაძრობენ, გეტმანო, ემა თავიდან ტყავსა, ჩალა-ბულით გაჭგუდავენ და ყველა იარმუკებზე ჩამოგატარებენ საჩვენებლად! ვერც თქვენ დააღწევთ, პანოვე, თავსა! ნესტიანსა და შავ-ბნელს სარდაფებში ამოგხდებათ სული, თუ რომ ყველას ცხვრებივით ცოცხლებს არ დაგხარშავენ ქვაბებში!“

„თქვენ კი, ხლოპცებო (ბიკებო)!“ მიუბრუნდა თავისს კაცებსა: „თავსით გინდათ სიკვდილი?—არა ღუმელის თავზე და დედაკაცების გვერდით, ან ღუქნების ღობეებთან მძოვრით მთვრალად გდებით, არამედ ყაზახურის პატიოსნურის სიკვდილით, მეფე-პატარძალივით ერთს ლოგინზე სიცოცხლის მოსპობა? ან იქნება გინდათ სახლში დაბრუნდეთ და ურწმუნონი შეიქმნეთ, პოლონელი ქსენძები ზურგით ატაროთ?“

„შენთან წამოვალთ, პანე პოლკოვნიკო! შენთან!“ შეჰყვირა ყველამ, ვინც კი ტარასის რაზმში იყო და სხვაც ბევრი შეუერთდათ სხვა რაზმებიდან.

„მაშ, წამომყევით, თუ მომდევთ!“ სთქვა ტარასმა, უფრო ღრმად ჩამოიფხატა ფაფახი, დარჩენილთ მრისხანედ გადაჰხედა, გასწორდა ცხენზე და შეუყვირა თავისებს: „შეურაცხმყოფელს ხომ ვერავინ რას გვეტყვის, ვერავინ გვისაყვედურებს!—აბა, ჰაიდა, ხლოპცებო, კათოლიკეთ ვესტუმროთ!“ დაჰკრა ცხენსა და გასწია; უკან გაჰყვა ასამდე ურემი და მათთან მრავალი ცხენოსანი და ქვეითი ყაზახი; თან უკან იხედებოდა ტარასი

და ღარჩენილთ მრისხანედ გაჰყურებდა, ემუქრებოდა. ვერავინ გაბედა მისი უკან დაბრუნება, ვერავინ. მიდიოდა ასე მთელის მხედრობის თვალ-წინ ტარასის რაზმი და დიდ-ხანს უცქეროდა კიდევ მრისხანედ ტარასი, დიდხანს იმუქრებოდა.

იდგნენ შემკრთალნი გეტმანი და პოლკოვნიკები, ფიქრობდნენ და სდუმდნენ, თითქოს რაღაცა სამძიმო ამბის წინად მგრძობელნი არიანო. ტყუილად კი არ უწინასწარმეტყველა ტარასიმ: ყველაფერი ისე ახდა, როგორცა სთქვა. არ გასულა დიდი ხანი მას შემდეგ, რაც კანევისთან ისეთი სიმუხბოლე ჩაიდინეს პოლონელებმა და გეტმანსა და მასთან ერთად ბევრს სხვა დიდებულს თავები დასჭრეს, ჯოხზე წამოაცვეს.

ტარასი, ტარასი სად-ღა იყო? ტარასი ამ დროს მთელს პოლონეთში დასეირნობდა თავისის რაზმით; თვრამეტი დაბა გადასწვა, ორმოცამდე კასტოლი და თითქმის კრაკოვამდის მივიდა. მრავალი თავად-აზნაური ამოხოცა, დაარბია უმდიდრესი და საუკეთესო ციხე-დარბაზები; დახსნეს და დააქციეს ძველის-ძველხ საუკეთესო ტკბილები და ღვინოები, რომლებსაც დიდის ამბით ინახავდნენ პოლონელი ბატონები სარდაფებში; დასჭრეს და დასწვეს ძვირფასი მოუდებ; ტანისამოსი, ავეჯი და ყოველივე, რაც-კი რამ სარდაფებში ნახეს შენახული. „არა დაინდოთ-რა, არა დაინდოთ-რა! უმეორებდა ერთ-თავად ტარასი. შავ-თვალა, თეთრ გულ-მკერდიან, ნათელ-თვალა ქალებსაც-კი აღარ ინდობდნენ ყაზახები; საკურთხეველიც-კი ვეღარ იფარვიდა გამძინვარებულ ყაზახებისაგან: საკურთხეველსაცა და მათაც ცეცხლს ერთად წაუკიდებდა ხოლმე ტარასი. არა ერთი და ორი თოვლივით თეთრი ხელი ამართულა ცეცხლისაღს შუა ზენასადმი და გამომხდარა საცოდავი, საბრალისი ყვირილი, რომლის გაგონებაზედაც თვით ცივი დედამიწა და მინდვრის ბალახიც-კი თავს ძირს დაჰხრიდნენ სიბრალოულითა. მაგრამ სასტიკი ყაზახები არასფერს არ უსმენდნენ; წამოაგებდნენ ხოლმე ძუძუთა ბავშვებს შუბზე და მშობლებს უყრიდნენ ცეცხლში. „ეს თქვენ, ლიახებო, ოსტაპის მოსახსენებლად!“ მისძახოდა ხოლმე ტარასი, და ასე იხსენიებდა ყველგან, ყველა სოფელ-

ში თავისს, ოსტაპსა, ვიდრე პოლონეთის მთავრობამ არ მიაკცია ყურადღება, რომ ტარასის მოქმედება უბრალო ყაჩაღობა არ იყო. აიღო მაშინ მთავრობამა და იმავე პოტოცკის მიანდო ხუთი რაზმიო უთუოდ ტარასის დაქერა.

ექვს დღეს მიილტვოდნენ სხვა-და-სხვა გაუკვალავ გზებით ყაზახები მდევართაგან; ცხენები ძლივს-ლა იძვროდნენ. მაგრამ პოტოცკიმ ამ ჟამად დავალება ღირსეულად შეასრულა: სდია უსვენებლივა და მდინარე დნესტრის ნაპირზე დაეწია, სადაც ბუღბას დასასვენებლად პოლონელებისაგან თავმინებებული, დანგრეული ციხე დაექირა.

ზედ დნესტრის ნაპირზე იყო წამოდგმული თავისის დანგრეულ კედლებით ციხე. დამტვრეულ ქვითა და აგურით იყო მოფენილი ზედა ნაწილი ნაპირისა და ყოველს წამს მზად იყო ჩამოშლილ-ჩამორღვეულიყო. აი, აქ მიადგა ორის მხრივ ტარასის რაზმს გეტმანი პოტოცკი, ოთხ დღეს ებრძოდნენ ყაზახები და იგერიებდნენ ქვითა და აგურით, მაგრამ გამოვლიათ მასალაც და ძალაც და გადასწყვიტა ტარასმა მტრის ჯარი გაერღვია. კიდევაც გაარღვიეს და იქნება ერთხელ კიდევაც გაეწიათ მალს ცხენებს სამსახური ყაზახებისათვის, რომ უცბად შედგა გზაზე ტარასი და შეჰყვირა: „მოიცათ! თამბაქოთი სავსე ჩიბუხი გამეარდა, არ მინდა, რომ, ჩიბუხი რა არის, ჩიბუხიც არის ჩაუვარდეთ ხელში ჩვენს მტრებს ღიახებსა!“ და დაილუნა, დაუწყო ბალახში ძებნა ჩიბუხსა, რომელიც ზღვაზე თუ ხმელზე, ლაშქრობის დროს თუ სახლში, მუდამ განუშორებლივ თანა ჰქონდა ხოლმე. დაესია ამ დროს თავზე მთელი გროვა მტერი და მძლავრი მკლავები გაუკავეს. გაიწვა-გამოიწია და უნდოდა გაეფანტა ყველანი, მაგრამ ჩვეულებრივ ველარ მიფანტ-მოფანტა. „ეჰ, სიბერევე, სიბერევე!“ წარმოსთქვა და ძარღვ-მაგარმა მოხუცმა ტარასმა ცრემლები გადმოყარა. მაგრამ მოხუცება არაფერს შეუაწი იყო, ძალამ ძალა სძლია: სულ ცოტა ოც-და-ათი კაცი კიდევ ასხდა ხელ-ფეხზე. „ჩემ დაგიქირეთ, ყვავო!“ ყვიროდნენ ღიახები. „ახლა მხოლოდ ის-ღა უნდა მოვიფიქროთ, ე ძაღლი ღირსეულად როგორ დავსაჯოთო!“ და გეტმანის ნება-

რთვით მაშინვე ყველას თვალ-წინ ცოცხლად დაწვა გადაუწყვიტეს. იქვე გამხმარი, მოტიტვლებული ხე იდგა, რომლისთვისაც თავი მებს ჩამოეჩხა. მიათრიეს რკინის ჯაჭვებით ხესთან, მიუჭედეს ლურსმებით ხელები და ასწიეს მალა, რომ ყველა მხრიდან გამოჩენილიყო. თან ცეცხლს დაუწყეს მზადება. მაგრამ ტარასი ცეცხლზე არა ფიქრობდა—და გაჰყურებდა იმ მხარეს, საითაც ყაზახები მტერს იგერიებდნენ. მალლიდან, როგორც ხელის გულზე, ყველაფერს კარგად ჰხედავდა ტარასი. „ჩქარა დაიქით, ბიჭებო, ტყის უკან რომ გორაა, ჩქარა!“ უყვიროდა ტარასი: „იქ ვერ მოგიდგებიან!“ მაგრამ მისი სიტყვები ქარმა სხვა მხარეს წაიღო. „უბრალოდ დაიღუპებიან, უბრალოდ!“ ჰყვიროდა სასოწარკვეთილი და გადაჰხედა დაბლა, სადაც დნესტრი მოელვარებდა. სახე უცბად მთლად გაუნათლდა, თვალეები სიხარულით აევსო. დაბლა, ჯაგებს იქით, ოთხი ნაჭის ბოლო შენიშნა. შემოიკრიბა რაც ძალი და ღონე ჰქონდა და ხმა-მალა გაჰყვირა: „ნაპირისკენ, ბიჭებო, ნაპირისკენ! ჩაჰყვით გორის ძირად რომ გზა ჩასდევს, მარცხნივ. ნაპირზე ნავეები დგანან, ჩასხედით და ყველა აუშვით, რომ ველარა გლიონ!“

ამ უამად ქარმა სხვა მხრიდან დაჰბერა და ყაზახებმა ყველაფერი გაიგონეს. მაგრამ ტარასსაც მოჰხვდა ამ რჩევისათვის: ისეთი კეტი სთხლიშეს თავში, რომ მაშინვე თვალთ დაუბნელდა.

დაქანდნენ მაშინვე ყაზახები მთის ძირის გზით; მაგრამ მტერიც მხარო უკან მისდევდათ. ჰხედავდნენ: გზა მეტად დაკლაკნილია, ხვეულია. „ეჰ, ძმებო! ჰხედავთ, როგორ უხვევს!“ წარმოსთქვეს ყველამ და ერთს წამს შედგნენ. მაგრამ გაჰკრეს მაშინვე მათრახები, დაჰკივლეს თავის თათრულს ცხენებსა და მოსწყდნენ ნაპირსა: გველებივით გაერთხვნენ ჰაერში, გადააფრინეს ცხენები და შიგ დნებრში კი მოადინეს ტყაპანი. მხოლოდ ორმა იმათგანმა ვერ მიაღწია მდინარემდე, დაეტაკნენ ძირს ნაპირის ქვებსა და ცხენებიანათ სამუდამოდ დაიღუპნენ, ისე რომ ხმის ამოდება ვერც-კი მოასწრეს. ყაზა-

ხები-კი უკვე მიცურავდნენ ცხენებითა და ნავებსა ჰხსნიდნენ. იდგნენ გაშტერებულები ლიახები ამ საშიშრად გადმოკიდულ ნაპირზე და უკვირდით, როგორ ჩაიდინეს ასეთი უმაგალითო საქმე ყაზახებმა, თანა ფიქრობდნენ: თვითონაც გადამბტარიყვნენ, თუ არა? გაქანდა ერთი ახალგაზრდა პოლკოვნიკი, ღვიძლი ძმა საწყალ ანდრისაგან შეყვარებულ ლამაზ პოლიაჩკასი, გაიტაცა ახალგაზრდობის მჩქეფარე სისხლმა და მიჰყვა ყაზახებსა, მაგრამ სამჯერ გადატრიალდა ჰაერში ცხენიანათ და პირდაპირ პირიანს, მჭრელს კლდეებზე მოიღო ზაპანი. ნაფლეთებად აქციეს საბრალო დაღუპული ქვებმა და სისხლში შერეული მისი ტვინი დაქანებულ ნაპირის უსწორ-მასწორო გვერდებზე ამოსულ ჯაგებს შეესხურა.

ტარასი რომ გონს მოვიდა და დნესტრს გაჰხედა, ყაზახები უკვე ნავებში იხდნენ და ნიჩბებს უსვამდნენ. ზევიდამ ტყვიას სეტყვასავით უშენდნენ, მაგრამ ტყვია იმათამდე არ აღწევდა. ძველს ატამანს თვალები ისევ სიხარულით გაუბრწყინდა.

„მშვიდობით, ამხანაგებო!“ უყვიროდა ზემოდგან: „მომიგონებდეთ და გაზაფხულზევე მოხვიდოდეთ, რომ კარგა ლამაზად მოინადიროთ! რაო, რა წაიღეთ ეშმაკო ლიახებო? გგონიათ ქვეყანაზე ყაზახს რამე შეაშინებს? მოიცათ, დადგება დრო და გაიგებთ, რუსთა მართლმადიდებელი სარწმუნოება რაც არის! ახლავე ჰგრძნობენ შორეული და მახლობელი ხალხები, რომ აღსდგება რუსთ მიწა-წყალზე საკუთარი მეფე და ქვეყანაზე ველარასფერი გაუმაგრდება, ყოველივე დაემორჩილება!..“ ამ დროს ცეცხლი უკვე გაჩაღებული იყო, ფეხებს სწვდებოდა და მთელს ხეს ალი სცემდა... განა მოიპოვება ქვეყანაზე ისეთი ცეცხლი და სატანჯველი, ან ისეთი რამ ძალა, რომ რუასის ძალა სძლიოს!

პატარა არ არის მდინარე დნესტრი, ბევრი წყალი ერთვის, ბევრი ჩალა, ბევრი თხელი და ღრმა ადგილები აქვს. ელვარებს, ბრწყინავს მდინარის ზედაპირი და ერთ თავად წყლის ბატების წკრიალა ხმა ისმის; ბევრი იცის აგრეთვე იხვი, ღალ-

ლა; წითელ-ჩივიყვიანი ყატყატა ფრინველი და სხვა მრავალი ფრინველი ჩაღებში და ნაპირებზე მისცურავდნენ. მარდათ ყაზახები თავისს ორ-საქვან ნავებითა, აფრთხობდნენ, აფორიაქებდნენ ფრინველებსა და თავისს ატამანზე ლაპარაკობდნენ.

ინ-ანა.

პაი ჭკუისაგან

ბედმა—ცუდლუტმა, დაუდგრომელმა,
ასე განაგო იმავე თავიდან:
ბრიყვებს ბედი აქვთ თავის სიბრიყვით,
და ჭკვიანებს-კი—ვინა ჭკუისგან.

ოთხ-მოქმედებიანი კომედია

ა. ს. გრაბოკდოვისა

რუსულიდან გადმოთარგმნილი

მომქმედნი პირნი:

ალექსანდრ ანდრეიჩ ჩაცკი

პაველ აფანასიჩ ფამუსოვი, სახაზინო ადგილის მმართველი

სოფი პავლოვნა, ამისი ქალი

ლიზა, მოსამსახურე

ალექსეი სტეფანიჩ მალჩალინი, ფამუსოვის მდივანი და მისივე მდგმური

სერგეი სერგეიჩ სკალოზუბი, პოლკოვნიკი

ნატალია დიმიტრიევნა, ახალგაზრდა ქმრიანი ქალი

პლატონ მიხაილიჩ, ამისი ქმარი

თავ. ტუგოზხოვსკი თავისის კენინითა და ექვსის ქალით.

გრაფინია ხრიუმინა, ბებია, და გრაფინია, იმისი შვილის-შვილი

ანტონ ანტონიჩ ზავორუცკი

ხლესტოვისა ბებერი, ფამუსოვის ცოლის და

ბატონი ნ.

ბატონი დ.

რეპეტოლოვი

პეტრუშკა და რამდენიმე მსახური

მრავალი სტუმარი და მოსამსახურეები ბალის გათავების შემდეგ.

ფამუსოვის ოფიციანტი

მეკარე

1 }
2 } ფამუსოვის მოსამსახურეები

მოქმედება სწარმოებს მოსკოვში, ფამუსოვის სახლში.

მოქმედება პირველი

სასტუმრო. აქ არის დიდი საათი. მარჯვნივ, სოფიოს ოთახისაკენ, გასასვლელი კარებია. სოფიოს ოთახიდან მოისმის ფორტოპიანოსა და ფლეიტის ხმა, რომელიც მალე მისწყდება. სტენაზედ, შუა ადგილას, ღიზას ჩასძინებია და სავარძლიდან თავგადმოგდებულა. დილის რიყრაცაა.

კამოსელა პირველი

ღიზა

(უცხად გამოიღვიძებს, თუხზე წამოდგება და აქეთ-იქით იხედება). თენდება კიდევ! . . . ოჰ, რა ჩქარა გავიდა ღამე! მეძინებოდა, ვთხოვე, მაგრამ მითხრეს უარი!

„მეგობარს ველი და უთუოდ იღარაჯვო!“

ვიდრე სკამიდან ძირს ბრავგანი არ მოადინო, უნდა იფხიზლო! და, ახლა რომ ტკბილად ჩამთვლიმა, გათენდა კიდევ!.. უნდა ვუთხრა...

(კარებს აკაკუნებს)

ბატონო ჩემო!

სოფი პავლოვნა! რას უყურებთ, გმართებთ სიფრთხილად მაგ მუსაიფით მთელი ღამე ხომ გაატარეთ. [ღე!

ხომ არ დაყრუვდით? ალექსეი სტეფანიჩი, გესმით! თქვენ, ქალბატონო... აღარა გაქვთ არაფრის შიში!

(მოშორდება კარებს)

ახლა რომ მამა შემოესწროს უწყვეტ სტუმარს!

მოდი შენა და ემსახურე შეყვარებულ ქალს!

(ისევ კარებს მიადგება)

დროა მოშორდეთ აწ ერთმანერთს, დილაა, დილა!..
რაო, რას ბრძანებთ?

სოქიას ხმა. რომელია, მითხარ, საათი?

ჯიზა. სულ ყველა ადგა, მთელ სახლობას გამოეღვიძა.

სოქიას ხმა. ვერ გაიგონე? რომელია, მითხარ საათი!

ჯიზა (კარებს მოშორდება). მეშვიდე, მერვე, მეცხრე.

სოქიას (ათახიდან). სტყუი, ნუ თუ მაგდენი?

ჯიზა. ოჰ, სიყვარულო, რა წყეული რამა ყოფილხარ!
ყურს არ მიგდებენ, არც კი ჰნებავთ, რომ გაიგონონ!
ვითომ რა უშავს, დარაბები რომ გამოვალო?
საათსაც სწორედ წინ გადავსწევ, თუმც ესეც ვიცი,
ერთს აურ ზაურს ააყენებს იმის ჩხაკუნი.

(შედგება სკამზე და საათის ისრებს წინ სწევს; საათი
ჭკეკავს და უკრავს).

გამოსვლა მეორე

ჯიზა და ფამუსოვი

ჯიზა. ოჰ, თქვენ ბატონო!

ფამუსოვი. დიახ, ბატონი!
(აჩქარებს საათს)

რა ეშმაკი ხარ, შე ცუგრუმელა!

რატომ ვერ მივხვდი, რომ ამგვარ ოინს

შენს მეტი არვინ არ ჩაიდენდა.

ხან შემომესმა ფლეიტის გვარად,

ხან ფორტოპიანს შევუდარე ხმა

და სულ დავიბენ.. ამ უთენია

სოქია ხომ არ გაიღვიძებდა.

ჯიზა. არა, ბატონო, მე... უცაბედად...

ფამუსოვი. და არა განგებ?.. სულ უცაბედად...

(მოეხვევა და კაქუქსება)

ოჰ, შე ეშმაკო, შე ცუგრუმელა!

ლაზა. ეშმაკი თქვენ ჰხართ: რატომ არ ჰფიქრობთ, რომ თქვენის ხნის კაცს ეგ არ უხდება?

ფამუსოვი. მოკრძალოლია, თუმცა, ცუდლუტი, ქარაფშუტაა—სხვა არაფერი.

ლაზა. ხელი გამიშვით; თვით ქარაფშუტავ!
ნუ გავიწყდებათ, რომ ჰხართ ბებერი!

ფამუსოვი. თითქმის.

ლაზა. გამიშვით, შემოვა ვინმე!

ფამუსოვი. აქ ვინ შემოვა, ხომ სძინავს ჩემს ქალს?

ლაზა. ეს არის ახლა ძლივს ჩაეძინა.

ფამუსოვი. ახლაო? ღამე რას აკეთებდა?

ლაზა. თითქმის მთელ ღამეს წიგნს ჰკითხულობდა.

ფამუსოვი. ეს კიდევ რაღაც გამოიგონა!

ლაზა. კარ-ჩაკეტილში ზის და ხმა-მალა ფრანგულს ჰკითხულობს, ველარ ისვენებს.

ფამუსოვი. უთხარი მაინც, რომ წიგნის კითხვით არა გამოდის, თვალებს ნუ იხდენს. მას არ ასვენებს ფრანგულის კითხვა და მე რუსულის—სულ ძილად მაგდებს.

ლაზა. როცა ადგება, ყველაფერს ვეტყვი; მიბრძანდით, თორემ გამოიღვიძებს...

ფამუსოვი. რის გაღვიძება? შენ არ ბრძანდები, საათს რომ წინ სწევ, აფრთხობ მთელს უბანს!

ლაზა (ხმა მძლავრად). კარგია, კმარა!

ფამუსოვი (პირზე ხელს აფარებს). ხომ არ გაგიყდი? რა გაღრიალებს შენ ამოდენას!

ლაზა. მეშინია, რომ არა მოხდეს რა.

ფამუსოვი. რა უნდა მოხდეს?

ლაზა. რატომ არ ჰფიქრობთ, ემაწვილი არ ჰხართ, რომ არ იცოდეთ: დილის ტკბილ ძილსა ქალწულს დაუფროთხობთ. მოგეხსენებათ: მათ ყურთა სმენას მცირე ჩურჩული, კართა კრიალი

პირდაპირ ჰხედება, ძილს უკრთობს და მით
ფერს და ხორცს ჰკარგავს ყმაწვილი ქალი.
ფამუსოვო. სიცრუეს ყბედობ.

სოქიას. ხმა. ლიზა, შენ ჰეი!

ფამუსოვო (საჩქაროდ). სსს!..

(ცერებზე შემდგარი ოთახიდან მიიპარება)

ლიზა (მარტო). წავიდა. შორს, შორს ბატონებისგან!

განსაცდელს ელი მათგან ყოველ წუთს...

ღმერთო, მაშორე სხვა ჭირზე უფრო

ბატონთა რისხვას და მათ სიყვარულს!

გამოსვლა მესამე

ლიზა, სოქია სანთლით ხელში; შემდეგ მაღჩაფინი.

სოქიას. ლიზა, რა მოხდა, რა გახმაურებს?

ლიზა. რა გენაღვლებათ: თქვენ აქ ერთმანერთს
დღეც არ შორდებით... არ ჰკმარობთ ღამეს.

სოქიას. ოჰ, ღმერთო, მართლაც გათენებულა.
(აქრახს სანთელს)

თან ჰკმუნვა მოაქვს დღისა სინათლეს.

ლიზა. იწუხებთ, მაგრამ იცოდეთ კი, რომ
შე ვეღარ ვუძლებ ამდენ სიმწარეს.

ამ წუთას იყო მამა-თქვენი აქ,

სისხლი გამიშრა... გამისკდა გული...

და აღარ მახსოვს, ტვინ-დაბნეულმა,

რა რიგად შევთხზე სხვა-და-სხვა ტყული...

(მაღჩაფინს)

თქვენ რაღას უცდით?—გამოეთხოვეთ,

მგონია, გული არ გაქვთ საგულეს.

საათს დაჰხედეთ, აჰა, ფანჯრიდგან

ჰხედავთ ქუჩაზე ხალხთა სიმრავლეს?

შინ კი ბიჭებმაც გამოიღვიძეს,

- სწმენდენ და ჰგვიან აქაურობას.
სოფია. ბედნიერები არ სინჯვენ საათს!
ღია. თქვენი ნებაა, ვინ გატანთ ძალას.
 თუმც მე მომკითხვენ თქვენს შეცოდებას!..
სოფია (მაღჩაღინს). წადით! როგორმე გავძლოთ მთელი დღე!
ღია. გზა მშვიდობისა!.. ხელი აიღე!
 (აშოკებს ერთმანეთს. მაღჩაღინს კარებში ფაშუსოვი შემოეფეთება).

გამოსვლა მეოთხე

ივანივე და ფაშუსოვი

ფაშუსოვი. სიდან სადაო? მაღჩაღინ, შენ, ძმავ!
მაღჩაღინი. დიახ.

ფაშუსოვი. აქ ამ დროს რამ მოგიყვანა?
 სოფიოც!.. ქალო, დილა მშვიდობის!
 ამ უთენია რამ აგაყენა?
 ნეტა ვიცოდე, რა საქმე გქონდა?
 ან ამ დროს ერთად რად შეიყარეთ?

სოფია. ამ წუთს მოვიდა...

მაღჩაღინი. სეირნობიდან
 დაბრუნებულმა — შემოგვიარეთ.

ფაშუსოვი. არ შეიძლება, რომ სასეირნოთ
 ცოტა შორს ქუჩა ამოირჩიოთ?!
 შენ, ქალბატონო, როგორც ძილიდან
 თვალი გააღე, ზეზე წამოხტი —
 მშვენიერობაა: გასათხოვარ ქალს
 გვერდით გიდგია ყმაწვილი კაცი...
 ღამე კითხულობ სულელურ ზღაპრებს
 და ესეც არის მისი შედეგი!

სულ ფრანკუზები, მათი მოდები,
მათი წიგნები, მათი აზრები,
ჯიბის თავგები, გულთა გამრყენელი!
ღმერთო, გვაშორე იმათ შლიაპებს,
იმათ ქინძისთვებს, შპილკებს, ჩეფჩიკებს,
იმათ ბისკვიტებს და იმათ წიგნებს!..

სოჭია.

რა არის, მამავ! თავი მიბრუს,
ჰხედავთ, შიშისგან ძლივს ვიბრუნებ სულს:
შემოიჭერით ისე საჩქაროდ,
რომ შემეშინდა...

ფაშუსოვი.

მორჩილად გმადლობთ.

მე შემოვიჭერ თქვენთან უეცრად!..
მე შეგაშინეთ, მე დაგიშალეთ...
სოჭი ჰავლოვნა, მე თვითონ მთელ დღეს
შეუძლოდა ვარ, ველარ ვისვენებ,
რეტ-დასხმულივით მივრბი-მოვრბივარ
და ჩემს სამსახურს ისე ვასრულებ.
ხან ერთი მოვა და ხან მეორე—
სულ ყველას საქმე მხოლოდ ჩემთან აქვს
და სხვა მხრით მაინც არ მოველოდი,
რომ ისურვებდნენ ჩემს მოტყუებას...

სოჭია

(ცრემლ მოჩეუდი). ვისა ჰსურს, მამავ?

ფაშუსოვი.

ვიცი, რომ მევე

გამამტყუნებენ, ტყულად სტუქსავო.
ნუ სტირი, აბა, ყური დამიგდე,
მინდა საქმეზე გელაპარაკო.
ჯერ შენ ისევე აკვანში იყავ,
რომ შენ გაზრდაზე ზრუნვა დავიწყე;
დედა მოგიკვდა და შენს აღმზრდელად
მე მოვიწვიე მაღამ როზიე.
თითქმის დედობას გიწევდა იგი,
მოხუცი, ყოვლად პატივ-ცემული,
კვიციანი, სათნო და იშვიათის

ღირსებით იყო მუდამ ქებული.
 მხოლოდ ერთი რამ ვერა ჰქნა კარგად—
 სხვაში გამცვალა ხუთას მანეთად.
 მაგრამ რა არის მადამ როზიე,
 როცა მამა გყავს წინ მაგალითად!
 კარგად შემხედდე: თავს არ ვიწონებ
 თვალ-ტანადობით, მოყვანილობით,
 მფრამ შხნელა ვარ, გულიც ჰხალისობს
 და ჩემთვის ვცხოვრობ მე მოსვენებით.
 თავისუფლად ვარ, ბატონი არ მყავს,
 მევე ვარ ჩემის თავის ბატონი;
 ქვრივი ვარ, მაგრამ ბერულის ქცევით
 ყველას საქები და მოსაწონი.

ღაზა. მსურს მოგახსენოთ...

ფამუსოვი.

დაჩუმი-მეთქი!

რა დროს შევესწართ, რა გვეშველება:
 ყოველი ბავშვი სიბრძნესა სჩემობს
 და ეს-კი ქალებს უფრო ემჩნევა.
 ჩვენი ბრალია... ყველა მოთრეულს
 და მაწანწალას გავუღებთ კარებს
 და მათგან, აბა, ჩვენი ქალები
 რას ისწავლიან, თუ არ სიგლახეს:
 სიმღერას, ცუკვას, მანქვას და გრეხვას,
 თან არშიყობას და ეშხით მოხვრას,
 თითქოს ამგვარად აღზრდილ ქალიშვილს
 ცოლად ვუმზადებთ ვინმე მასხარას.

(მაჯჩაჯინს)

შენ-კი, ყმაწვილო, აქ რისთვისა ჰხარ?
 ობოლს ოჯახის კარი გაგიღე;
 ჩინი გიშოვე ასესორობის
 და „სეკრეტარად“ მევე მიგიღე.
 მე გამოგზარდე, მე შეგინახე,
 ჩემის წყალობით ჰხარ აქ, მოსკოვში.

სული მილოცე, თორემ აქამდე
იქ ეგდებოდი, შენს ქალაქ ტვერში.

სოქიას. თქვენს მრისხანებას ვერაფრითა ვხსნი;
ეგ ხომ აქა დგას... რა ჩაიღინა:
ერთ ოთახს ასცდა, უცბად აქ გაჩნდა!

ფამუსოვი. გაჩნდა თუ განგებჰსურდა გაჩენა?
ენტად რაღა ჰხარო? არ შეიძლება,
რომ ეს უბრალო შემთხვევით იყოს!.

სოქიას. აი, ბატონო, ეს როგორ მოხდა:
წელან ლიზასთან აქ რომ იყავით,
თქვენი ხმა მესმა, მეტად შეფშინდი
და გამოვიქერ აქეთ სირბილით...

ფამუსოვი. ნახავთ, თუ მევე არ დამაბრალონ:
უდროოდ ესმათ ამათ ჩემი ხმა!

სოქიას. სიზმარში მყოფსა ცოტაც შეაკრთობს.
თუ გსურთ, ვიამბობთ, რაც დამესიზმრა!
მაშინ მიხედებით...

ფამუსოვი. რა ამბავია?

სოქიას. გითხრათ სიზმარი?

ფამუსოვი (ჯდება). დაიწყე, რაღა...

სოქიას. დამაცათ, დიახ... ვითომ პირველად...
ენახე მინდორი ყვავილოვანი.
მე კი ვეძებდი რაღაც ბალახებს,
არ მაგონდება ცხადად სიზმარი...
უცბად გამოჩნდა ყმაწვილი კაცი,
თითქო ვიცნობდი მე იმას წინად,
ჭკვიანი იყო, მოკრძალებული,
მომიახლოვდა წყნარად და მშვიდად.
მაგრამ სიტყვის თქმას ვერ მიბედავდა—
ლარიბთ თვისება ხომ ასე არი...

ფამუსოვი. არა, შვილო, გულს ნუ მიხეთქავ!
შენ არ შეგფერის ლარიბი ქმარი.

სოქიას. მერე ერთბაშად სულ ყველა გაჰქრა,

ცაც და მინდორიც. დავრჩით ჩვენ მარტო,
 ირგვლივ გვევარაყდა ბნელი ოთახი
 და ამ სასწაულს სხვაც ზედ დაერთო:
 უცბად გაიხსნა ძირს იატაკი
 და თქვენ იქიდან ამოჰყავთ თავი:
 ზე ამოძვერით თმა-აბურძგნული,
 გაფითრებული, ვით მომაკვდავი.
 ამ დროს უეცრად სახლის კარები
 შემოამტვრიეს და შემოვიდნენ,
 მაგრამ ვერ მივხვდი, რა ჯურის იყვნენ:
 არც ადამიანს და არც მხეცს ჰგავდნენ.
 ჩვენ გაგვაშორეს ერთმანერთს. იმას
 მწარედ სტანჯავდნენ... მეც დავიტანჯე.
 ვითომ ის იყო ამ ქვეყნიური
 უძვირფასესი ჩემი საუნჯე.
 მისკენ გავრბოდი მისაშველებლად,
 მაგრამ თქვენ თქვენკენ მიგყავდით ძალად.
 თანაც მესმოდა კენესა, ღრიალი,
 მაცდურთ ხარხარი, გულ-შესაზარი,
 ის კი მეძახდა. გამომეღვიძა
 და ცხად ლაპარაკს ყური მოვკარი...
 თქვენი ხმა ვიცან და გამიკვირდა,
 რა მოხდა-მეთქი ამ აღრე დილით!
 გამოვეშურე ამ ოთახისკენ
 და თქვენ ორივე ერთად დამიხვდით.

ფამუსოვა. ვატყობ, ცუდია შენი სიზმარი,
 ნამდვილში განგებ თუ არ ურევ ტყუილს:
 ოღონდაც, თავი მანდ მოუყრია
 ყვავილებს, მაცდურს, შიშს და სიყვარულს.
 (მაღჩაღინს)
 შენ-კი, ბატონო, შენ რაღას იტყვი?

მაღჩაღანა. თქვენი ხმა მესმა.

ფამუსოვა.

სასაცილოა!

რას აიჟინეს ჩემი ხმა და ხმა!

თითქოს ჩემს ხმაზე ყველა აქ მოვა.
ჩემი ხმის სმენამ ამ უთენია
სულ ყველა ერთად აქ მოაგროვა.
თუნდ ასეც იყოს—მერე ჩემს ხმაზე
რისთვის მორბოდი, აბა, მითხარი?

მაღჩაღინა. თან ქაღალდები მომქონდა თქვენთან.

ფამუსოვა. სწორედ ეგ მაკლდა, კარგი რამ არი!
ნეტა ვიცოდე, ამ აღრიანად
რამ მოგაგონა ეგ ქაღალდები!

(ადგება)

აბა, სონიჩკა, შენც მოგასვენებ,
თორემ უძილოდ დაიქანცები.
ხან სიზმრად ვნახავთ საკვირველ რამეს
და ცხადად—უფრო საკვირველებას:
შენც ხომ სიზმარში ბალახს სძებნიდი
და წააწყდი-კი უცბად მეგობარს...
უმჯობესია ეგ სისულელე
დღეიდან თავში არ გაიტარო!
საცა რამ ჰხდება სასწაულებით,
არაფერი იქ სანეტარო.
წადი ისევე დასაძინებლად!

(მაღჩაღინს)

წავიდეთ საქმის გასასინჯავად!

მაღჩაღინა. ამ ქაღალდებით მიტომ გიხელოთ,
რომ ყოველივე თქვენ მოგახსენოთ:
არ მოხერხდება, ეს საქმეები
რომ ვაწარმოვოთ ჩვენ უსაბუთოდ:
ზოგი ერთმანერთს არ ეთანხმება
და ზოგიც საქმეს სულ არ ეხება.

ფამუსოვა. მე-კი, ბატონო, მხოლოდ ერთს ვშიშობ,
რომ ქაღალდები არ მოაგროვოთ;
და თქვენ ამ გვარებს როდი ამაყდენთ,
რომ ყოველ წუთას კუდში არ გდიოთ.

ჩემთვის ერთია, ეგ ქალღმერთები
უსაბუთოა, თუ საბუთებით...

მე ჩვეულება ამნაირი მაქვს:

ხელს თუ მოვაწერ—მერე მშვიდობით.

(შიდის, მაღჩაღინი თან მიჰყვება; კარებში მაღჩა-
ღინს წინ გაუშვებს).

გამოსვლა მეხუთე

სოფია და ჯანა

ღიზა.

აბა, ჰა, ესეც თქვენი ქეიფი,
თქვენი სიცილი და საუბარი!

ნიშნს როდი გიგებ: ამ გვარ წამებში

ნიშნის მოგების დრო სულ არ არი.

თვალთ მიბნელებს, სული მეხუთვის,

ხალხი შეიტყობს და ყბად აგიღებს.

სოფია.

ვინაც როგორ ჰსურს, ისე განსაჯოს,

მე ყურს არ ვუგდებ მექორეთ სიტყვებს.

მხოლოდ მას ვსწუხვარ, რომ მამა-ჩემი

მეტად ფიცხია, ანჩხლი და გულ-ქვა.

მუდამ ასეა და ამას იქით

კარგად იფიქრე, თუ რა მომივა.

ღიზა.

განა არ ვფიქრობ! კიდევ კარგი, თუ

მე და თქვენ ერთად ორივეს ჩაგვკეტს

და, ღმერთმა ნუ ჰქნას, თუ შეურეკა,—

მალჩაღინს, მჭ, სხვებს სახლიდან გაგვრეკს.

სოფია.

საკვირველია! ჩვენი სვე-ბედი

თავის ნებაზე მიდის და მოდის:

ზოგჯერ დიდი რამ დანაშაული

სულ უმნიშვნელოდ, ჩუმად ჩაივლის.

პირ-იქით: როცა არაფერს სწუხხარ,

დროც წყნარად მიდის, გალხენს ტკბილი ხმა
და ბედიც ვითომ კალთას გაფარებს—
აი შეგ-ბედი აქ გამოტყვრება.

ღაზა.

საქმეც ეგ არის! ჩემ სულელ სიტყვებს
მუდამ დასცინით და ყურს არ უგდებთ.
ახლა ხომ მიხვდით ჩემ გულთმისნობას
და, რასაც ვამბობ, რად არ იჯერებთ?
ბევრჯელ გითხარით: ამაო არის
ეგ სიყვარული და ოცნებები;
მამა თქვენიც ხომ ისეთივეა,
როგორც სუყველა მოსკოველები.
იმას სიძელ ჰსურს ჩინებიანი,
ჯვრითა და მენდლით დამშვენებული...
მაგრამ სუყველა ჯინჯილებიანს
როდი ამძიმებს ამ დროში ფული.
ჩინებთან უნდა შეძლებაც ჰქონდეს,
რომ თქვენც ხან-და-ხან გაჰმართოთ ბაღი...
როგორც სერგეი სკალოზუბს უძევს
ტომრით ბაჯალლო დაუთვალავი,
და ამას გარდა, უეჭველია,
ჩქარა იქნება ის გენერალი.

საძიას.

ვის ეკადრება! ან რა მომასმენს
ფრონტსა და ჯარზე მუდამ ლაპარაკს!
ჰკვიანურ სიტყვას კაცი ვერ იტყვის.
დაღრჩობა მიჯობს იმის ცოლობას!

ღაზა.

თუმცა ყბედია, მაგრამ, ეტყობა,
არ უნდა იყოს ეშმაკი კაცი...
გრძნობით, ხალისით, მჭევრ-მეტყველობით,
გინდა სამხედრო და გინდა „სტატსკი“,
ვინ არის ისე გამოჩენილა,
როგორც ალექსანდრ ანდრეიჩ ჩაცკი?
მიტომ-კი არ ვსთქვი, რომ თქვენ გეწყინოთ,
გარდასულ საქმეს ვინ დააბრუნებს!

მახსოვს...

სოფია.

რა გახსოვს? ის მართლაც, კარგად დასცინის ყველას, ხუმრობს და მახსრობს. ხომ შეიძლება სხვებთან ვიცინოთ და მეც ესენი მახარებს, მართობს!

დაზა.

მხოლოდ ეგ არის? მახსოვს, როდესაც გამოგეთხოვათ, მწარედ სტიროდა.

„რად სტირით-მეთქი—ვკითხე— ბატონო? გამხიარულდი, რა გედარდება?“

„რად ვსტირი, ლიზავ? აბა, ვინ იცის, რასაც აქ ვტოვებ, სრულად დამხვდება?“
საცოდავს, თითქო გულმა უგრძნო, რომ სამი წლის შემდეგ...

სოფია.

ნუ კადნიერობ!

მართლაც იქნება ვისულელე რამ, ამას მეცა ვგრძნობ და კიდევ ვნანობ, მაგრამ სად არის აქ ლალატობა, ან ვისი, რომ მე მისაყვედურონ? მართალი არის, რომ მე და ჩაცკი ერთად ვსწავლობდით და ვიზრდებოდით, ერთად ვიყავით, ისე შევეთვისდით, უერთმანერთოდ ველარ ვდგებოდით. მაგრამ ბოლოს-კი თვითონ მოგვშორდა და იშვიათად გვესტუმრებოდა.

მერე ისევე დამიახლოვდა,

შეყვარებულად მეჩვენებოდა;

ხან მიწყრებოდა, მებუტებოდა,

ხან ოხუნჯობდა, მჭევრ-მეტყველობდა.

ნაცნობებს ის ხომ ძალიან უყვართ,

სწორედ ამანაც წაათამაშა:

წარმოიდგინა თავი დიდ ვინმედ

და მოინდომა ქვეყნების დავლა.

ეჰ, ჩემო კარგო, შეყვარებული

- ღაზა.** კკუის საძებრად შორს როდი წავა!
 სით მოგზაურობს, ან რომელ მხარეს?
 სთქვეს, წყლებზე არის საწამლებლადო.
 ვინ იცის, ავად არცკია, მაგრამ
 ჰსურს გაატაროს მოწყენილი დრო.
- სოფია.** ბედნიერებას მართლაც იქ ჰპოვებს,
 საცა დასაციხს შეხედება ვინმეს.
 მე-კი ვინც მიყვარს, ის სულ სხვა არის:
 მაღჩაღინი კაცს თავს ანაცვალებს.
 სძულს თავხედობა, წყნარია, მშვიდი
 და მორიდებით ხმასაც არ იღებს;
 ვისთან იქნება, რომ მთელი ღამე
 ასე ატარო გათენებამდე?
 და, რა გგონია, რითი ვიქცევთ თავს?
- ღაზა.** უფალმა უწყის, ბატონო ჩემო!
 მე რას დავეძებ სხვის მოქმედებას!
- სოფია.** აიღებს ჩემს ხელს, გულზედ მიიკრავს,
 თვალს არ მაშორებს და ჩუმიდ ოხრავს...
 რა გაკისკისებს! ვითომ რა გითხარ
 გასაციხარი?
- ღაზა.** მე, ქალბატონო?
 თვალ-წინ დამიდგა თქვენი მამიდა,
 აი, ფრანცუზი რომ გაეპარა
 და თავის დარდებს ვითომც ჰფარვიდა.
 გამოჩერჩეტდა, საწყალი, ფიქრით,
 აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა:
 სულ დაავიწყდა თავის შეღებვა
 და სამ ღღეს უკან წმინდად გათეთრდა.
 (იციხის).
- სოფია** (წყენით). აი, ჩემზედაც აგრე იტყვიან.
- ღაზა.** გთხოვთ მაპატიოთ. ამ სისულელით
 მინდოდა, რომ თქვენ გაგცინებოდათ.

გამოსვლა მეექვსე

იგანივე და მსახური

მსახური. ალექსანდრ ანდრეიჩ ჩაცკი გეახლათ!
(გადის)

გამოსვლა მეშვიდე

სოჭია, ლიზა და ჩაცკი.

ჩაცკი. ადრე ამდგარხართ! — და აი მეცა
თქვენს წინაშე ვარ მუხლ-მოდრეკილი.
(მსურვალედ ხელზე ჭკოცნის)

აბა, მაკოცეთ! არ მომელოდით?
სთქვით, ჩემის მოსვლით ჰხართ მხიარული?
კარვად შემხედეთ: ნუ თუ გაოცებთ
ჩემი აქ მოსვლა? რა რიგ მექცევით?
ისე ჰხართ, თითქო ერთი კვირის წინ
ორიგ ერთმანერთს თავს ვაბეზრებდით!
ერთი ნამცეციც აღარ გიყვარვართ!
მე-კი სულ-წასვლით აქეთ მოვჭქროდი,
მთელი ორმოცდა ხუთი საათი
ამ სანატრელ წამს ველოდებოდი!
ტყუილად თვალიც არ მომიხუჭავს,
შვიდასი ვერსი ისე გამოველე.
თავ-განწირული ქარსა და ბუქში
გადავდიოდი ყირამალაზე;
და ნაცვალ ჯილდოდ ეს რა მივიღე!..

სოჭია. მოხარული ვარ თქვენის აქ მოსვლით.

ჩაცკი. მოხარული ხართ? კეთილი იყოს!

ვახტანგისაგან

ეს სიხარულს ჰგავს? აბა, სწორედ სთქვით!
ფუჭი ყოფილა ჩემი იმედი,
ტყულად ვხოცავდი კაცებს და ცხენებს!
ღაზა. აი, ბატონო, ხუთი წუთის წინ
სადმე კუთხეში რომ მდგარიყავით,
ღმერთს გეფიცვებით, გაიგონებდით,
რომ ჩვენ ორივე თქვენ გახსენებდით.

სოფია. ხომ, ქალბატონო, თქვენ თვითონ ბრძანეთ?
არა თუ ახლა—მუდამ გახსენებთ,
ღირსი არა ვარ საყვედურების.
წამსვლელს და მომსვლელს ვაკვირდებოდი;
ვისაც ვნახავდი, მეზღვაურსაც-კი,
ყველას თქვენს ამბავს ვეკითხებოდი.
თუ შეგხვდნენ სადმე გზაზედ მიმავალს,
საფოსტო ეტლით...

ჩაჩკა. ესთქვათ ეგრე იყო;
ნეტარ არს იგი, ვინც მორწმუნეა,—
მას აქვს ცხოვრება ტკბილი და მყუდრო.
ოჰ, ღმერთო! ნუ თუ მე აქა ვარ დღეს,
მოსკოვში, თქვენთან, თქვენ სიხარლოვეს!
სად არის ის დრო უმანკოების,
როცა ჩვენ ორი საღამოობით
ერთად დავბტოდით მოუსვენარად,
ხან აქ და ხან იქ ვიმალებოდით!
ან მამა თქვენი „მადამთან“ ერთად,
ხომ გახსოვთ, „პიკეტს“ რომ თამაშობდა,
და ჩვენ ორი-კი იქ ვიკრუნჩხვოდით,
რომელ კუთხეშიც უფრო ბნელოდა!
მგონია, სულაც, აი, აქ იყო...
გახსოვთ, ყველასი რომ გვეშინოდა?
ჩვენ თვითონ მთელ სახლს პირქვე ვამხოვდით,
მაგრამ ფეხის ხმა სხვისი გვაფრთხილებდა.

სოფია. ბავშობა იყო!
ჩაჩკა. დიახ, ახლა-კი,

ჩვიდმეტის წლისა რომ შეიქენით,
 მაისის ვარდებრ გადაიფურჩქნეთ
 და წუთი-სოფელს კრძალვით უტკერით.
 ხომ არ ვინ გიყვართ? გთხოვთ მიზასუხოთ
 ჩაუფიქრებლად,—და ნურც შეკრთებით.

სოფია.

ვინ არ შეკრთება მაგგვარის კითხვით
 და მაგნაირის ზედ დაშტერებით!

ჩატკია.

თქვენს მეტი სხვა აქ რა გამაკვირვებს,
 ან რას მაჩვენებს მოსკოვი ახალს?
 გუშინ თუ ერთგან ბალი გაჰმართეს,
 ხვალ ორ-ადგილას გაჰმართავენ ბალს.
 ერთმა შეირთო, მეორემ ვერა—
 აი ქალების მუდმივი კორი.

სოფია.

ისევ ალბომში ლექსების ბლაჯნვა,
 ქალთა საქები და მოსაწონი!...
 მოსკოვს აძაგებთ? აი რას ნიშნავს,
 როდესაც კაცნი სხვა ქვეყნებს ჰნახავთ!
 ეს თქვათ, ღირსიც არის ძაგების, მაგრამ
 მაინც სადა სჯობს?

ჩატკია.

სადაც ჩვენ არ ვართ!

მამა რასა იქს? ინგლისელთა კლუბს
 ისევე უწევს მუდმივ წევრობას?
 ან ბიძა თქვენი გასცდა, თუ არა
 ამ წუთი-სოფლის საშიშარ საზღვარს?
 ის რაღას შვრება, აი, ის ვილაც...
 ოსმალო არის, თუ ბერძენია...
 ის აყლაყუდა... ველარ ვიგონებ...
 წეროს ფეხები რომ გამოჰბმია?...
 სადაც არ გინდა, მას წააწყდები,
 სასტუმროებსა, თუ დარბაზებში.
 ან და ისინი რაღას შვრებიან,
 მუდამ ბულვარზე რომ სეირნობენ?
 ორმოც-და ათ წელს გადააბიჯეს

და მაინც კიდევ ახალ-გაზრდობენ.
 ნათესაეები მილიონი ჰყავთ,
 დების წყალობით ყველას იცნობენ.
 ან ის, ჩვენი მზე, ჩვენი საუნჯე,
 უქმად ნაშობი, უქმად ნაზარდი,
 რომელსაც შუბლზე მიწერილი აქვს
 მუდამ თქატრა და მასკატრადი.
 თვითონ მსუქანს და ღიპ-გადმოგდებულს,
 არტისტები რომ ძვალ-ტყავს მიუგავს.
 ხომ გახსოვთ, ერთხელ ბალში ჩვენ ორმა,
 ფარდას უკან რომ ვიპოვეთ კაცი?
 იადონივით რომ გასძახოდა
 ზაფხულის კილოს სისხამ ზამთარში?...
 ის ქლექიანი თქვენი მოყვარე,
 მსწავლულთ კომიტეტს რომ შეესახლა,
 და ხატს და ჯვარზე ხალხს აფიცებდა,
 რომ წერა-კითხვა არვის ესწავლა?...
 ბედმა მარგუნა კვლავ ვნახო იგი!..
 ან-კი ვის ჰნახავ ქვეყნად უცოდველს!
 როცა შორიდან შინ დაბრუნდები,
 სამშობლოს კვამლიც მოგაფენს ნათელს.

სოფია. თქვენ დეიდაჩემს უნდა შეგყაროთ,
 რომ ნაცნობები სულ ჩამოსთვალოთ.

ჩატკია. მართლა, დეიდა! ისევ დედოფლის
 სეფე-ქალადვე ითვლება, არა?
 არ გათხოვილა? მოწაფეებით
 და ფინიებით სახლს ავსებს, განა?
 აბა, სწავლაზეც ვილაპარაკოთ.
 ახლაც ისეა, რაც იყო წინად?
 კიდევ სცდილობენ მასწავლებლები
 ბევრი მოჰკრიბონ და თან იაფად?
 ცოდნით აღჭურვილს ხომ არ ეძებენ:
 რუსეთში ასე ნაბრძანები გვაქვს

და ჯარიმასაც ვიხდით მის ნაცვლად,
 თუ რომ სუყველა არ მივიჩნიეთ
 ისტორიკოსად და გეოგრაფად.
 ხომ გახსოვთ ჩვენი მასწავლებელი,
 თავისის ქუდით, ჭრელის ხალათით,
 თითის ჩვენება, ნიშნები სწავლის,
 და ჩვენც, ბავშვები, როგორ ვკვირვობდით!..
 ეჰ, როგორ აღრე გვაჩვევდნენ იმ აზრს,
 რომ უნემცებოთ ნუ ველითო ხსნას.
 გილიომე ფრანგს, იმ ლარიბ-ლატაკს,
 ნეტავი ცოლი ხომ არ შეურთავს?
 ვის შეირთავდა?

სოფია.

ჩატკა.

ვიცნ უნდა იყოს.

აი, თუ გინდათ, ერთ-ერთ კნეინას,
 ან და პულხერია ანდრეევნას.

სოფია.

ჩატკა.

ტანც-მეისტერი! როგორ იქნება?
 მერე რა? ის ხომ ყველას კავალრობს!
 ბრალი ჩვენი, რომ დიდ-ძალ შეძლებას
 და თანაც ჩინებს საცოლვე მოგვთხოვს!
 გილიომე კი... აქ რას უზრებიან
 დიდ ყრილობებსა და მოლხენაში?
 ჩვეულებრივად კიდევ ურევენ
 ნიყეგაროდულს ფრანგულ ენაში?

სოფია.

ჩატკა.

ენათ შერევა?

დიახ, ორ ენათ—

აბა, უმისოდ რა შეიძლება.

ლაზა.

ორივე ერთად რომ გადადნონ,
 თქვენ ერთის ენად არ გამოდგება.

ჩატკა.

სხვასავით მაინც არ ვიტყლარკები.
 და თუ ამ წუთში ბევრს ვლაპარაკობ,
 გამომაცოცხლა დღეს თქვენმა ნახვამ
 და ამ შემთხვევით მეცა ვსარგებლობ.
 განა არ არის ისეთი დრო, რომ

მე მალჩალინზე ბრიყვი ვარ უფრო?
 მართლა, სად არის ეს ზალჩალინი?
 ენის ბოქლომი ჯერ ვერ გააღო?
 თუ რამე ლექსებს დამინახავდა,
 უთუოდ მთხოვდა და გადიწერდა...
 ეჰ, ნახავთ, აბა, თუ მალჩალინი
 რამე დიდ ადგილს ხელში არ იგდებს.
 ეს ასე არის: ახლანდელს დროში
 უფრო სწყალობენ ენოვან მუნჯებს...

სოჭიას (განზე). სწორედ გველია!

(ხმა მადლა)

მინდა რამ გკითხოთ:

მხიარულად მყოფს, ანუ მწუხარეს,
 მომხდარა ის დრო, გინდ ბავშობაში,
 რომ სხვაზედ კარგი წამოგცდენოდესთ?

ჩაჭკია.

რისთვის გადასწვდით ჩემს ყმაწვილობას,
 როდესაც ჰხედავთ ჩემს მოქმედებას:
 თავ-მოძულეებულს თოვლსა და ბუქში
 ყურს მიყრუებდა ზარის რაწკუნი,
 დღისა და ღამის განურჩევლად
 თქვენკენ მოვქროდი გახარებული.

და როგორ დამხვდით? ცივად, მრისხანედ.
 ამ გულ-ცივობას ვუმზერ და ვითმენ.
 დამგვანებიხართ ღვთის მმოსავ წმიდანს,
 მაინც უგონოდ მიყვარხართ მე თქვენ.

(ერთ წუთს გაჩუმდება)

ყური დამიგდით: ნუ თუ ჩემს სიტყვებს
 ვნება რამ მოაქვს, სხვას ეკლად ჰხვდება?

თუ ასე არის, უნდა ვიფიქროთ,
 რომ გულს გონება არ ეთანხმება.

მე დასაცინარს ერთხელ დავცინებ,
 მერე-კი მალე დამავიწყდება;

თქვენ რომ მიბრძანოთ—ცეცხლში დავიწვი.

სოჭიას.

კარგი, თუ დაგწვათ, მაგრამ თუ ვერა?

გამოსვლა მერვე

ივინივე და ფამუსოვი

ფამუსოვი. ესეც მეორე!

სოფია.

ჰხედავ, მამილო,
როგორ აცხადდა ჩემი სიზმარი?

(ლიზა და სოფია მიდიან)

ფამუსოვი (ჩუმად მიაძახებს). ის დაწყველილი უენი სიზმარი!

გამოსვლა მეცხრე

ფამუსოვი და ჩაცკო

ჩაცკო (შისჩერებია იმ კარებს, საიდგანაც სოფია გავიდა)

ფამუსოვი. რა ოინი ჰქენ? სად დაიკარგე,

რომ სამ წელიწადს არ-რა მოგვეწერე

(ეხვევიან ერთმანეთს)

და ახლა მოხველ ისე უეცრად,

თითქოს ზეციდან ჩამოსული ხარ!

ხომ კარგათა ხარ, ძმავ, მეგობარო,

კარგად ხარ განა? მიაშბე რამე!

დიდი კრებები, დიდი ამბები,

აბა, ჩამოჯექ, ჩქარა დაიწყე!

(სხდებიან)

ჩაცკო (ათანტუჯად). სოფი პავლოვნა რა საოცარად

დამშვენებულა, ტურფა რამ არი!

ფამუსოვი. ყმაწვილ კაცებს ხომ სხვა საქმე არ გაქვთ,

უნდა უენიშნოთ ლამაზი ქალი.

გითხრა უთუოდ რამე გადაკვრით

და უენც იმედით ხარ მოხიბლული!

ჩაცკო.

სრულიად არა: მე იმედებით

ძლიერ ცოტად ვარ გატაცებული.

ფამუსოვი. „სიზმარი ახდა“—წამჩურჩულა მე,
და ამან სწორედ შენც ჩაგაფიქრა.

ჩაცკა. მე?—სულაც არა, რაებს მიბრძანებთ!

ფამუსოვი. რაო, რა ნახა, ვინ დაესიზრმა?

ჩაცკა. მე ოდი ვიცი სიზმრების ახსნა.

ფამუსოვი. ყურს ნუ ათხოვებ ამ სისულელეს:

ხომ იცი ქალმა თუ აიჟინა...

ჩაცკა. მე ვერწმუნები საკუთარ თვალებს;
ხელ-წერილს დაესდებ, რომ მისი მსგავსი
ჩემს სიცოცხლეში არსად მინახავს,
ცოტათი მგვანეც არ შემხვედრია.

ფამუსოვი. ეს ისევ ისე თავისას ჩმახავს!

მიამბე რამე, რას აკეთებდი
ამ სამ წელიწადს, სად მოგზაურობ,
რა ინახულე, სიდგან მოდიხარ?

ჩაცკა. განა მე ახლა მაგაზედ ვფიქრობ?
მინდოდა მთელი ქვეყნების დავლა
და შეასედიც ვერ მოვასწარი.

(საჩქაროდ ადგება)

გთხოვთ მაპატიოთ, თქვენს სანახავად
გამოვეშურე, შინ არ ვყოფილვარ.
მშვიდობით! ყველას წვრილად გიამბობთ,
ერთს საათს შემდეგ კიდევ შემოვალ!
მერე სუყველას თქვენვე უამბეთ.
რა ლამაზია!

(კარებში გადის)

ფამუსოვი (მარტო). ამ ორში რომელს?

„მამა, სიზმარი ამიცხადდა“-ო,
ხმა-მალლა ამბობს და ეს-კი ისმენს.
დღეს მალჩალინმა ეჭვი აღმიძრა;
ვაის გავშორდი და უის შევხვდი:
ის ლატაკია, ეს-კი მფლანგავი.

უქმად მავალი და მეტად „ფრანტი“
მაგრამ სოჭიას ვინ უფრო მოსწონს,
ჯერ ისე რიგად არ-რა ეტყობა.
ოჰ, შემომქმედო, რა სასჯელია
გასათხოვარის ქალის მამობა!

(ფარდა)

არხეოლოგიური მოგზაურობანი

და

უნიუზნანი

XI. სამკედრო ტიბიკონი, თარგმნილი მეფე ირაკლი მეორის ბძანებით არხიმანდრიტის და თელავის სემენარიის რეკტორის გაიოსის მიერ ტფილისს წელსა 1764. მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, $33 \times 31,5$ სანტ, ზანდუკით, 14 რვეული. მერმე მოყვანილია ეგზერციცია, რომელიც გაიოსს უთარგმნია 1784 წელსა.

XII. წიგნი საუნჯე ანტონ კათალიკოსის წინასიტყვაობით, მხედრული ხელთნაწერი ლურჯ ქალაღზე ყდაში. ბოლოს აწერია: „ვეჯინს, და სრულ იქმნა სეკდენბერს. იდ. წელსა 1812, ქკს ფ.“ $35,5 \times 21, 5$ სანტ.

XIII. ლოლიკა აბბატ კონდოლიაკისა თარგმნილი რუსულიდან ბატონიშვილის იოანეს მიერ 1806 წელსა, დეკემბრის 10, ლურჯ ქალაღზე ყდაში. ბოლოს დართული აქვს გეომეტრიული ფიგურები, 15 რვეული, $33,5 \times 20,5$ სანტ. წინ ხელნაწერს მიუძღვის იოანეს საკუთარი წერილი დავით რეკტორთან მოწერილი 1807 წელს, მარტის 6 პეტერბურგიდგან.

XIV. ოქროს წყარო, ხუცური ხელთნაწერი, ლურჯ ქალაღზე ყდაში, 19 რვეული, 17×11 სანტ. ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა სულისა ჰმო მრწყველი ოქრო წყარო:

XV. ვისრამიანი მხედრული ხელთნაწერი, დაშლილი, ყდაში, 5 რვეული, დაწერილია მე-17 საუკუნის ხელით, ხოლო დანარჩენი მე-18 საუკუნის, $23 \times 66,5$ სანტ.

XVI. ესტეტიკური განსჯანი, $33,5 \times 19,5$ სანტ. ლურჯ ქალღმერთ ყდაში. თავში მოყვანილია წერილი დავით ბატონიშვილისა მის ლალა დავით რეკტორთან. ბოლოს აწერია: გაიმართა 1819-სა წელსა, ივნისის 14-ს დღესა მეჯვრისკეცს. შემდეგ: ამისი მშრომელი უფალი ანსილიონ სკოცხლებდა 1833 წელში. წიგნი ეს შრომა დავითისა მიუძღვნია ბატონიშვილს დავით რეკტორისათვის.

XVII. მეორე ეკზემპლიარი ამისი ამავე ფორმატისა გადმოუწერია ანნა ივანეს ასულს ერისთვისას კიაზო ერისთვის მეუღლეს.

XVIII. კათილორია მხედრული, $14,5 \times 10$ სანტ., კარგი ხელით ყდაში, 26 რვეული. ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა მონასტერსა. ნათლის მცემლისასა მრავალ მთას:

წელთა ქეს ჩღნა: ეწლითა ყდ უღირსისა დიაკონისა გაიოსისათა:-

XIX. აზრი ჟანჟაკ რუსოსანი სხუადა სხუათა საგანთათვის. წიგნი არის ჭრანციკულიდამ გადმოღებული პეტრე ანდრიევისაგან, ხოლო რუსულიდამ ქართულსა ენასა ზა თარგმნილი საქართველოს მეფის ირაკლის ძის ჭარნავაზის მიერ; ლუბერსკი პრავლენიის სტამბასა შინა წელსა ჩე — 1800. ბოლოს აწერია: შესრულდა გარდმოწერა წიგნისა ამის იანვრის 13 სა დღესა ჩეკტ-სა წელსა დაწყებული ამა იანვრის ორის რიცხვიდამ, ხოლო შესწორებით პი სახესა თა განმართულ-იქმნა ამავე იანვრის იღ-სა რიცხუსა სოფელს ქვეშ*). 88 გვერდი, რვეულათ, უყდოთ, 22×18 სანტ. მხედრული ხელთნაწერი.

XX. წმიდისა მამისა ჩუპნისა ვასილი კესარიელ კაბადუკიისა მთავარ ეპისკოპოსისა ექვსთა დღეთათვის თქმული: მხედ-

*) ეს ქვეში გორის მაზრაშია, ამავე სახელით სოფელი მოიპოვება ბორჩალოს მაზრაშიც.

რული ხელთნაწერი უყდოთ, in folio, 35,5 × 21 სანტ., ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა საძიებელი ექვსთა დღისა, რომელი არს ქმნილი რეკტორის დავით ალექსიევისა. ვინაჲთგან პლ არა აქტუნდა საძიებელი ამა წიგნსა ექვსთა დღეთასა, ამისთჳს იშრომა სახმარებისათჳს ადვილ პოვნისა. ხელთნაწერი ეკუთვნის მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს. სულ შეიცავს 17 რვეულს, თავში აწერია: ქსნის ერისთვის ასულის ანასია.

XXI. კვინტოს კურციოს ისტორია ალექსანდრე მაკედონელისა, 22 × 16,5 სანტ. მხედრული ხელთნაწერი მშვენიერს ყდაში. თავში აწერია: „ეს. წიგნი. მუსხელაშვილმა როსტომმა მოსკოვიდამ. მოიტანა. ყიზილარს. წელსა: ჩდჳთ აპრილის. 6“. სულ შეიცავს 10 წიგნს ერთათ შეკრულს და ამიტომ წიგნი ძრიელ სქელია, ბოლოს აქვს სარჩევი, ანუ ნუსხა განთავისება ანბანთ ზედა. სულ 3დ (84) რვეულია, თითორვა ფურცლიანი. რვეულების რიცხვი ასომთავრულებით და ბერძნულის ასოებით არის აღნიშნული. არა სჩანს როდის არის გადაწერილი, მაგრამ ხელის მიხედვით მე-18 საუკუნის დასაწყისს უნდა ეკუთვნოდეს.

XXII. ცხოვრება და მოქალაქეობა მაქსიმე ამლსარბელიისა, რომელსაც ზედ მისდევს კითხვა მიგება, 22,5 × 18,5 სანტ. მხედრული ხელთნაწერი ყდაში. შეიცავს სულ 477 გვერდს. ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა შეწევნითა ღისათა წიგნი ესე ფეებერვლისა: კ-სა დღესა კვირასა, წელსა ჩენგ-სა კნენა კონია ერისთვისაგან, რომელიცა ვიყავ ამ წიგნის წერაში წლისა ორმოცდა მეთხუთმეტეში და მყავდა სამნი ძენი და ექვსი ასული და ერთიცა შვილიშვილი: მკითხველნო წერილისა ამის რაცა შეცდომა ნახოთ მომიტევეთ, ცოცხალ ვიყო ილოცვით სული-სა ჩემისათვის და თუ მკვდარი ვიყო შენდობა უბრძანეთ სულსა ჩემსა:.

XXIII. მილორდიანი, ლურჯ ქალაღზე, მხედრული ხელთნაწერი, 86 გვერდია, ტყავით გადაკრულ ხის ყდაში. ბოლო აკლია. მეცხრამეტე საუკუნის ხელთნაწერია. 36 × 21,5 სანტ.

XXIV. მოთხრობა მშვენიერის ქალისა და წამება ქეთევან დედოფლისა ახლად თქმული თავადი დიმიტრი ბაგრატიონის.

მიერ. წამება არის ლექსად თქმული. ორივე დაწერილია ლურჯ ქალღვრზე. მხედრული ხელთნაწერია. გარშემო აქვს კარდონის ყდა. მეცხრამეტე საუკუნის ხელთნაწერია. 32 × 22 სანტიმეტრი.

XXV. მოძღვრება ზნეობითისა ფილოსოფიისა, შეთხზული ადამ ფერლიუსონისაგან, დოხტურისა ჰსჯულთა-მდებელთასა, და პრეფესორისა ზნეობითისა ფილოსოფიის სწავლისა, ოდინ-ბურლისა ოზნივერსტის სწავლითა ანუ სასწავლებელთა მოწაფეთათჳს, ანლიურის ენისაგან გარდმოღებული რუსულსა ენასა ზედა ვასილი სოზონოვისაგან, სანკბეტერბურლსა შა დაბეჳდილი სტამბასა შა ყნორინისასა: წელსა ქეს აქეთ. 1804; -სა. 25,5 × 20,5 სანტიმეტრი.

მეორე ფურცელზე სწერია:

მეათსამეტის სდ საქართველოს მეფის გიორგის ძის იოანეს მიერ დავითიან ბაგრატიონისა, რუსთა ენისაგან ნათარგმნი ქართულსა ენასა ზა, სასარგებლოდ ერთ მემამულეთა ჩნთათჳს; ვიშრომე ვინაადგან წიგნი ესე ზნეობითისა ფილოსოფიისა, ყოველგან ევროპისა შაარს მიღებულ და უმეტეს ასწავებენ ანლიისა სასწავლებელთა შა და ამისთჳს თარგმნეს ესე ზნეობით ფილოსოფია რუსულსა ენასა ზა რათა განეხილა მისისა დიდებულებასა სდ რუსეთის კელმწიფეს ალექსანდრე პავლეს ძეს და ამა წიგნიდგანაც მიეღო სასარგებლო სწავლანი რომელიცა საკუთრად სახელსა ზედან ამა კელმწიფისასა თარგმნილ იქმნა წიგნი ესე ვინაადგან ასწავებს ზნეთ-სწავლულებასა ეგრეთჳს ასწავებს ჰსჯულვილებათაცა.

მესამე გვერდზე სწერია:

ბრწყინვალეო თავადო მოწყალეო კელმწიფეჳ ქრისტავო იოანე ელიზბარისძეჳ.

მესმა სურვილი, და გულს-მოდგინება ბრწყინვალეობისა თქვენისა, აზნაურებითა კელოვნებისა ჰსწავლათა; და ამან მაიძულა. ამა ნაშრომისა ჩემისა მორთმად თქვენდა. ვინაიადგან

გისწავლესთ თქვენს წერილნი ჭილოსოფიურნი; და ვინააჲდგან მეცნაენი ჭილოსოფიისანი, უმეტეს სხუათა ყოველთა შა ესე გუართა წერილთა უფროს ამოვნებით მიიღებენ, მეცა ამისთვის საკუთრად სახელსა ზედან თქვენსა გარდმოვიღე, რათა გულს-მოდგინედ განიხილოთ. და აღმოივსოთ ამისგანცა სარგებლობიანი ჰსწავლანი, და ამის ძლით მეც ვიყო თქვენგან დაუვიწყებელ.

სხვებრ დავაშთები ბრწყინვალეებისა
თქვენისა ქეშმარიტისა პატივისცემისა
და სამსახურისა.

თთვესა იანვარსა. 28

წელსა. 1826.

სანკტპეტერბურლს

საქართველოს მეფის ძე იოანე.

ბოლოს სწერია:

წელსა. 1817. განხორციელებიდან ქესა

თთჲს სეკდემბერსა: 17:

სანკ პეტერბურლსა შა

ჩემ მიერ შრომილი. მეფისძე. იოანე.

შიგნიდან ბოლო ყდაზე სწერია:

1830 წელსა აპრილის 3-სა მივიღე გორს. შანზე ერის-
თოვის მიერ:

XXVI. დასაბამობითნი საფუძველნი მცნობელობითისა.
ფისიკისანი: ქმნილება უფლისა ბრისსონისა, პარიჟულისა სწავ-
ლა აკადემიის წევრისა, ჭისიკისა და ბუნებითისა ისტორიისა
მოძღურისა ყრმათა ჭრანციის კოროლისათა, საკოროლოსა პრო-
ფესორისა მცნობელობითისა ჭისიკისა საკოროლოს ნავარრის
კოლლეჯიასა შა და საკოროლოს, ცენზორისა. თარგმნილ
არს პეტრეს მიერ სტრაზოვისა, მეექუსის კლასის მცნობელო-
ბითისა ჭისიკისა პროფესორისა და ორთავე ღიმნაზიათა უნი-

ვერსიტეტსა თანა ინსპექტორისა: სახმარებელად მოსწავლეთა საიმპერატოროსა მოსკოვის უნივერსიტეტსა შინა, ტომი მესამე, მეორე, პირველი. 21,5 × 17 სანტიმეტრი. I ტ. გვ. ფკდ; II ტ. უფ გვ; III ტ. ფა გვ.

XXV^{II}. დიონოსი არიოპაგელი. ღვთის მეტყველება მოლურჯო ქალაღზე, შეიცავს 205 გვერდს. ხელთნაწერი ეკუთვნის მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს. დაწერილია მხედრულის ხელით. 31,5 × 20 სანტიმეტრი.

XXV^{III}. მართლ მადიდებლობითი მოძღვრება: ანუ შემოკლებული საქრისტიანო ღის მეტყულება საკმარ ყოფისათვის იმისის იმპერატორობის სიმაღლისა ყდ უბრწყინტალესისა კეთილ მსახურისა კელმწიფისა ცესარევიჩისა და დიდისა კნიაზისა ჰაველე პეტროვიჩისასა: ქმნილი მისის იმპერატორობის სიმაღლისა მოძღურისა იერომონახისა (რომელიც აწ არს სინოდის წევრად არხიეპისკოპოსად მოსკოვისა და კალუგისა, და წის ტროიცის სერგის ლავრისა არხიმანდრიტად) პლატონისაგან: წ რუსულით ქართულსა ენასა ზა გარდამოდებულ იქმნა არხიმანდრიტის რეკტორის გაიოზის მრ, სამეუფოსა ქალაქსა ტფილისს წელსა 1781:.

ბოლოში დედნის ხელით:

ერისთვის ძის იოანესი. არის. ღთნ აკძაროს კეთილდღეობით.

იკორთის მონასტრის მღვდელმა დიმიტრი ოქროაშვილმა აღვსწერე, მაისის .ბ. ქკს უუთ: 1811 წელსა:

გვერდი არის 256. 22 × 17 სანტიმეტრი.

XXIX. მეტაფისიკა თარგმნილი ანტონ კათალიკოზისა, დაწერილია ლურჯ ქალაღზე მხედრულის ხელით. 15 რვეული და რვა ფურცელი. ბოლოს აწერია:

აღიწერა კელითა დიკასტირიის მწერალ მწიგნობრის ანჩის ხატის დეკანოზის ძის დიმიტრისათა წელსა. ჩებ. თთტსსა

მარტსა კ. ქკს უუ: დავით რეკტორი. გამართულია: 22 X 17,5 სანტიმეტრი. ტყავ გადაკრულ ხის ყდაშია.

XXX. სარკე თქმულთა მხედრული ხელთნაწერი ყდაში 22,2 X 18 სანტ. ქალაღზე. პირველ გვერდზე აწერია: ქსნის ერისთვის იოანე ერისთვის ასულის ანნასი არის ეს წიგნი სარკე თქმულთა. 264 გვერდი აქვს წიგნს, და ექვს გვერდს კიდევ შეიცავს სარჩევი, სულ 270 გვერდი. ბოლოს აწერია: დიდება ღ-თსა სრულ მყოფელსა ყოველისასა, სრულ იქმნა ძალითა ღვთისათა, კელითა ღუბერსკის სეკრატორისა იოანე ილღუზის ძისათა, ივლისს; 9-ს დღესა. ჩეკჭ-სა წელსა. დასახატავი ადგილები დატოვებულია.

XXXI. ფილოსოფია: ბუნების სამართალი, ითიკა და პოლიტიკა ანტონ კათოლიკოზის ნათარგმნი, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 21,4 X 17 სანტ. ქალაღზე. ბოლოს აწერია: დომენტი არხიმანდრიტისა არის. სულ წიგნში არის. 22 რვეული რვა რვა ფურცლიანი

XXXII. ითიკა, ანუ საითიკო ფილოსოფია ანტონ კათალიკოზის ნათარგმნი ლურჯ ქალაღზე, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 23 X 17,5 სანტ. ბოლოს სწერია:

აღმწერელი წიგნისა ამის სიბრძნის ტრფიალი, დიკასტერის მწერალ-მწიგნობარი დავით რეკტორი (ჩართულად) წელსა ჩეპ. თთჳს მანსა. 6. ქკს უუ:

გამართულია.

სულ არის 14 რვეული.

XXXIII. წყობილ სიტყვაობა ანტონი კათალიკოზისა ლურჯ ქალაღზე გაიოზ არხიეპისკოპოზის წინასიტყვაობით, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, სრული. ბოლოს აწერია: დიკასტირიის მწერალ მწიგნობარი ალექსიძე დავით რეკტორი (ჩართულათ). გამართულია, წელსა ჩეპ. იჳლისის აგ:

სულ შეიცავს 14 რვეულს და ორს ფურცელს, 22,5 X 17,5 სანტიმეტრი.

XXXIV. დასაბამობითისა გამოცდილებისა ფილოსოფიისა ნაწილი 3-ლი. საიმპირიკო პსიხოლოგია ანუ დამცუპლობითი

სულთ-მეტყუტლება, ნათხზი უფლისა სნელლესი ნემეცთა ენით რომლითამე სხოლიოებით და ზედა-დაჰრთუებითურთ უთარ-გმანების საიმპერატოროსა ყაზანის უნივერსიტეტისა აღუნ-კტისა ჭილოსოფიისასა აღექსანდრე ლობკინსა. ყაზანი. საუ-ნივერსიტეტოსა შა სტამბასა ჩყიგ-სა წელ-სა. მხედრული ხელ-ნაწერი ყდაში. თავში იამბიკო არის, რომლის კიდურ სიტყვაობაში იკითხება:

„იოსებ გონიერ სულსა.“ ბოლოს იამბიკოს აწერია: ქმნი-ლი მ. ი. გ.

თავში აწერია: ეს წიგნი მივიღე 17 ოკტომბერს 1847 წელსა ს. ქვეშ გორით იოსებ ქრისტეფორიჩის მამაცვეისაგან და ამის რუსული დედანი მივიღე ნათხოვარობით მისვე მამა-ცოვისაგან ტფილისს ჩყელ-სა წელს, მაისის აგ-სა დღესა.

XXXV. ლექსიკონი საბა სულხან ორბელიანისა ლურჯ ქალა-ლდზე in folio, 34,5 × 21. სანტ., 391 გვერდ. ლექსიკონს აქვს წარწერა: დიდითამე სურვილითა ვიძულებოდი აღრითვე გარდაწერად ამა წიგნისა სიტყვსა კონისა, რლ არს ლექსიკონი. რ მაქენდა სამართლად ქონებაჲ ამისი საჭიროებითსა შა. ნ დავეყენებოდი ამა მიზეზთაგან ოდესმე არა შოვნითა დედნი-სათა და ოდესმე დაღათუ ვიშოვნიდიცა გარნა არა ეგრეთსა, რლიცა კმასყოფელად სთნებოდა გონებასა ჩემსა რსილვანი არა სრულებითა ნიშანთანი გარე აქცევდენ მნებებლობაჲ ჩემსა ხ შდ მიზეზითა რლითამე დავეკვეთე ესრეთსა ზვედ-რსა რლ ვიხილე ლექსიკონი მათისა უგანათლებულესობისა ყლიისა საქართველოსა მეფის სძლის წერეთლის ასულის ქეთა-ვანისა, რლიცა სთნდა გონებასა ჩემსა და მასმიოდაცა არა რადა ყოფასა საქართველოსა შა უმჯობესისა და უსრულისისა ლექსიკონისა და მუნით გარდმო-ვსწერე ლექსიკონი ესე ფდ სიმართლისა მეცადინობითა. რაოდენცა აქენდა თავისუფლად ამის ჟამისა უცალოებისა და სხვად მიმზიდთა მიზეზითა გამო უძღურებასა გონებისა ჩემისასა, რლიცა ვითხოვე ყლთა გუ-ლის-კმიერ-მკითხავთაგან შრომისათვის სიყვარულითა და ლო-ცვითა მოკსენებასა და ცთომათთვის სიყვარულითავე შენდო-

ბასა, რათა კეთილ კრებულნი საღმრთოთა სიყვარულითა მიენახეობასა მიემთხვინეთ საზოგადოსა საღმრთოთა ტრაპეზისასა. შ მათისა უგანათლებულესობილდმი ჩემ მრ ესრეთისა კადნიერებისა მიზეზისათვის არა მიმდობელი საკუთრად თავისა ჩემისა: . მოუწოდ შემწედ ყთა განმაბრძნობელსა ყდ წმიდასა სულსა ღთ მთავრებრივსა, რათა მან კეთილ წარმართებისადმი მოსცეს სისრულეჲ ვა შტუნის და სათნო არს მისისა სახიერებისადმი რლსა შვენის დიდება უკი უკე ამინ:

XXXVI . საბა სულხან ორბელიანის ლექსიკონი. 21 × 17,5 სანტიმეტრი, ხელთნაწერი ქალაღლზედ. 511 ფურცელი. ბოლოში სწერია:

ღოდვილი ბერი ზოსიმე ამ ლექსიკონის აღმწერელი და პატრონი: . ძმა ზემოკსენებულის სულხან ყოფილის საბასი. მოიხსენეთ. ქრისტეს სიყვარულისათვის: ზაალ ყოფილი ზოსიმე: ქკს უდ. მარტს. კბ: . ოდესცა მონაზონიქმნა ზოსიმე: იყო მაშინ ქკნი ტპზ: .—

დაიბადა სულხან: ქკს: ტძვ: ღვინობისთვის: კდ: ღღესა კვირიაკესა: .

ასომთავრულ ასოებით ჩართულია:

ზაალ ყოფილი ძე ორბელიისა ზოსიმე.

XXXVII. ჭილოსოფია (ბაუმეისტერისა) ახალ პაექრობითი მპყრობელი თვს შს განსაზღუკრებათა და დაღებღებათა. ბოლოში სწერია:

ერისთვის ძის იოანესი არის: ღთნ ახმარნეს სიგრძესა შა ღღეთასა ამინ: აღიწერა კელითა იკორთის ეკკლესიის მღჭღლის დიმიტრი ოქროაშვილისათა ქეს აქეთ ჩეი ქკს უუწ: გამართულ იქმნა მეჯვრისხვეს წელსა 1811: ფებერვლის 17. დაწერილია მხედრულის ხელით ღურჯ ქალაღლზე. ზის ტყავგადაკრულ ხის ყდაში. 225 × 17 სანტ.

XXXVIII. ფისიკა კათალიკოზ ანტონისა თარგმნილი. თავში უწერია: ვარღმოვიღე ჭისიკაჲ ესე სხტათა და სხტათა ავქსონთა

შემკრებელმან, მით რ ვოლფიოსისგანსა სისტემასა სოფლისასა მივრიდე:

ბოლოში აწერია:

„აღმწერელი წიგნისა ამის სიბრძნის ტრფიალი დიკასტი-
რიის მწერალ მწიგნობარი დავით რეკტორი. სრულ იქმნა წელსა
ჩებ. თათჳსა მაისსა. ლ. ქკს უუ: გამართულია“. დაწერილია
მხედრული ხელით ლურჯ ქაღალდზე, $22,5 \times 17,5$ სანტ.

XXXIX. სძილისპირი, მხედრული ხელნაწერი ყდაში, კარგ ქა-
ღალდზე, $11 \times 9,3$ სანტ., 22 რვეული. მე-18 საუკუნის დასა-
წყისს უნდა ეკუთვნოდეს.

XL. კატილორია არისტოტელისა, მხედრული ხელნაწერი
ყდაში, ლამაზი ხელით დაწერილი, უნდა ეკუთვნოდეს მეცხ-
რამეტე საუკუნეს, $10,5 \times 8$ სანტ.

XLI. ჟამნი მხედრული ხელნაწერი, რომელსაც მიკერე-
ბული აქვს დაბეჭდილი ჟამნი მხედრული 1722 წელს ტფილ-
ში დასტამბული. თავი და ბოლო აკლია. ხელნაწერი მე-17—18
საუკუნის არის, 14×9 სანტ.

XLII. დაუჯდომელი მინიატურული ხუცური, მშვენიერი
მხატვრობით შემკობილი, კინოვარის სათაურებით და წარწე-
რით, ყდაში, ბოლოს სხვა ხელით აწერია: ქ.ეს წიგნი მათის
უმაღლესობის მეფის ირაკლის სძალმან მეუღლემან ზიძის ჩემდს
მეფის ძის ლევანისამან ენდრონიკასშვილის ასულმან ნინომ
მიბოძა მე შვილის წულსა თვისსა იმერთა მეფის სოლომონის
დის ბატონისშვილის არჩილის ასულს მარიაშ დროსა უკეთილ
მსახურესისა და უმაღლესისა სწდ საქართველოს მეფის ირაკლი-
სა მოწყალესა პაპისა ჩემისასა უღირსად შემწყნარებელისა ჩე-
მისა. ღმერთო შეიწყალე სული მისი და ძენი და ასულნი მისნი
ამინ. $7,5 \times 5$ სანტ. ოქროს ვარაყებით და ზასტავკებით. ხელ-
ნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მე-18 საუკუნის დასაწყისს. 36
ფურცელი.

XLIII. ფსალმუნი დავითისი, ხუცური ხელთნაწერი, ყდაში, 10,5 × 7 სანტ. რვეული 29. ხელი ძრიელ წვრილია: ბოლოს დართული აქვს ანდერძი გიორგისი მთაწმინდელისა და მერმე სწერია:

აღვსწერე. ყდ. უღირსმან. მონაზონმუნ. რომნოზ. წე. ესე. დთი. გრესჯის მრავალ. მთას. მონასტერსა. წინა მობედის. იე ნათლის მცემლისს. გის ერისთვს. ძემნ დავსწერე ჩმის სულის სლხინებელად: მოიხსენე ო. მამა. დედა ჩმი. ძმნი დანი ყნი. ჩმნი თვსნი. და აღმზრდელნი. მოიხსენე. და განუსვვიე. ქე გნსსვენებელსა. შნსა სა|და იგი არს გდობა და ზ[ა]ტიკობა. ფუფუნბა. და წყლნიცა ცხოელნი დიან სულნელითა მით ნიავ სულნელქებისთა. სადა იხილვების. ფდ მყუდროება. შუენიერებითა მით ანგზთთა. მუნ დააწესე. ბებია ჩმი მარშ და ბიძა ჩმი ონოფრე ქე კცთ მოყვრე ნუ მოიხსენებ. ძვირთა მთთა: და მეც მთთან დამაწესე: ვიწყე. წე ესე დთი დღეთა ზტიკისათა. მენელსცზბლეთა. კკის წინადლით შბთს. და. სრულ ვყვ. შობითგნ ბრმის კკის წინა დლით შაბათს. დღესსწლსა. წთა მეფეთა კოსტანტინე და ელენესთა. ჯის გმოჩენასა: თა მისსა: კა: ქრთლს მეფობსა იესესა. ძისა ლევანისსა: კათალიკოზობსა. ძმისა მისსვე დომენტისა: . ქკსა: . შგ (1715): . მომიხსენე ქე ივ ცნი მონა შნი რომანოზ ამინ.

XLIV. წიგნი ლოცვათა გნკითხვათასა: კლიტენი მკურვლედ ქმნილნი რნი გნხუმენ გლისა კრთა დაკშულოსა ცოდვთა მრ: თარგმნილი ჰეს მრ მოძღურისა ტფლისელისა. იტალოურისა ენისაგნ სომხურად. და სომხურისა ენისაგნ ვე მესამედ გნზრახვადმდე ქართულსა კმასა შა მეშვდე ინე ჯენ-ბაკურიან ორბელითისგნ. და მისსა ქუცმორე ვე ბოლოდმდე მესხის დთისაგან კდ ქართულად: . (კინოვართ).

XLV. ლცვაჲ გნბის გნხილვისა ლათინელთა გნკარგვთაგნ ახლდ თრგმნილი სომხურის ენისგნ ქართულდ: ინე ორბელიანისა: ქეს აქეთ: 1739: . დაწერილია თეთრ ქალაღზე ხუცურის ნუსხა ხელით. შეიცავს 14 რვეულს. 16 × 10,5 სანტ.

XLVI. მანანა. მხედრულის ხელით დაწერილია თეთრ ქალღმერთს. ეკუთვნის მეთვრანეტე საუკუნეს. ზის ტყავით გადაკრულ ხის ყდაში. $14,5 \times 10,5$ სანტ.

XLVII. დასაბამი ფილოსოფიის სახლისა სარგებლად ყრმათა სხოლის შინათა ქმნილი ანტონისგან 1762 წ. ივლისსა 30. დაწერილია მხედრულის ხელით თეთრ ქალღმერთს. ზის ტყავით გადაკრულ ხის ყდაში, $16,5 \times 11,5$ სანტ.

XLVIII. მიხითარ ყდ ბრძნისა მოძღვრისა სომეხთასა სევასტიელისა ქმნილი წიგნი რიტორიკა გარდმოღებული ქართულს ენაზედ ანტონის მამათ მთავრისგან 1764 [წელსა], თთვესა მხეხუთესა:—ალიწერა მონასტერსა ნათლის მცემლისასა მრავალ მათს კელითა ყდ უღირსისა დიაკვნის გაიოსისათა. წელსა ქვეს აქეთ ჩდმზ, თთვესა იანვარსა 8:—

ბოლოში დართული აქეს დედნის ხელით დაწერილი რვა ფურცელი შემდეგის სათაურით:

უწყება მიზეზსა ქართულობათა მოქცევისასა. თუ რაღათა წიგნთა შა მოიხსენების:—დაწერილია მხედრულის ხელით თეთრ ქალღმერთს. $16 \times 10,5$ სანტ.

XLIX. ჩარ-დავრიშიანი თეთრ ქალღმერთს დაწერილი მხედრულის ხელით. ჩელა. წელსა. ოკტომბრის ივ. $21,5 \times 17,5$ სანტიმეტრი.

L. ვარდუღუღიანა მეფის თეიმურაზისა. მისგანვე გრემზე და მის ბაღის სახლებზე ნათქვამი ლექსები დაწერილი მხედრულის ხელით ლურჯ ქალღმერთს, $20,5 \times 16,5$ სანტ.

LI. ცხოვრება და მოქალაქობა და ღვაწლი წისა და ღირსისა დედისა ჩვენისა ნინასი, რომელმან ჰქადაგა ქველი ჩუხნი ქრსიანასა ჩრდილოელსასა და განანათლა ნათესავი ქართულობათა. ბოლოს სწერია: სრულ იქმნა სულისა განმანათლებელი ესე ცხოვრება წისა დედისა ჩვენისა ნინასი, თუქსა აგვისტოსა ბ-სა:.

წიგნის მეორე ნაწილს შეადგენს:

მეფობის ტახტზედ აღსლვა თამარ მეფისი: ცხებულის მეფის გიორგის ასულისა: დავითიან პანკრატოვანისა: რაღონ კრმლითა თვისითა დაიმორჩილა თავრიზი, მარანდი, მიაწია ყაზმი-

ნადმდე და სისტანისა გურგანის წყლადმდე და დიდი იგი ქალაქი ხორასანი წარმოსტყვენა: ბოლოში აწერია ამ ნაწილს:

აღვსწერე წიგნი ესე მრავალ მთის იოანე ნათლისმცემლის უდაბნოსაშინა, არხიმანდრიტმან სოფრონიოს არაგვის ერისთვის შვილმან, და მიუძღვანე მრავლად ჭირნახულდებულს ძმისწულსა ჩემსა კიაზოდ სახელდებულს გიორგის სახსოვრად ჩემდა:—ჩენბ-სა წელსა, ოკდომბრის აგ-სა დღესა:

ამას მიყვება ამავე წიგნში:

1) მოკლე ზნეობითი ჰსწავლა. 2) შემოკლებული სამღუდლო ისტორია. 3) ლოცუანი სავედრებელნი და ყოველ დღე სათქმელნი: 4) შემოკლებული კატეხიზმოს. 5) უკწყება და სასწაული მართლისა სარწმუნოებისა წმიდათა კრებათათვის, რომელთა დაამტკიცეს მართლი სარწმუნოებაჲ, რელი ესე ჯერ არს ყთა ქვანეთათვის, რა კეთილად და გამოწულილივით მეცნიერ იყუნენ: აქვე უწერია: იესო ქე აღიდე სული წისა მამისა გიორგისა, რონ თარგმნა წმიდა ესე წიგნი საუკუნო იყავნ ხსენება მისი ამინ. 6) თქმული წისა მამისა ჩუტნისა ევთიმი მთაწმინდელისა კითხვა-მიგება. ამ სტატიას ბოლოში აქვს მინაწერი: ეს კითხვა მიგება წის მამის ევთიმი ქართუტლისაგან ნათქუამი, რუსეთში ენახა იერომონახს ტარასი აღექსიევს ერთს ძველ კელნაწერს კურთხევანში. რომელიც ყოფილიყო რუისის ლთაების ეკლესიისა. ავალიშვილის მროვლისაგან გატანილი. და მეფეს არჩილს გადაჰყოლოდა რუსეთს და იქიდამ გადმოეწერა. 7) შემოკლებული მოთხრობა საქართუტლოს აღშენებისა 8) პატიოსნისა და დიდებულისა მთაწმიდისა ქართუტლთა მონასტრისა და ყოვლად დიდებულისა სამღთოს პორტაიტის ხატისათვის, რომელ არს თარგმანებით კარის ლის მშობელი. 9) ნაშთი. ეკლესიურისა ისტორიისაგან ევსევი ეპისკოპოსისა პალესტინის კესარიისა ისტორია ედესიის მფლობელისათვის. წიგნი ა, თავი აგ: 10) პირი წერილისა ავგაროს მთავრისაგან ქეს მიმართ მიწერილისა და წარვლინებულისა მისდა იერუსალიმად მალემსრობოლისა ანანიას მიერ: 11) ეპისტოლე მიწერილი ქე იესოს მიერ ავგაროსის მიმართ. 12)

სახოვნება უფლისა ღვთისა და მაცხოვრისა ჩუპნისა იესო ქრისტიანისა გამოწერილი ძუძულია რომელითა კელთწერილთაგან. 13) პირი წიგნისა წარვლინებულისა იერუსალიმით ტიბერიოს იმპერატორისა მიმარუ პუბლიო ლენქულიო მთავრისაგან ურიასტიანისა იესო ქრისტესთჳს. 14) სახე უსჯულო სამის სასჯელისა წინააღმდეგ ქრესთ, რომელიცა ჰყუპს იერუსალიმს შინა მთავართა ურიათათა. 15) განწესება ქრესთ ზედა. 15) თთჳსსა მანსა ზეჲმსა მესამესა დღისასა ჯრის გამოჩინებისათვის ქალაქსა შინა იერუსალიმსა. ბოლო სტატიის შესახებ სწერია შემდეგი დასასრულში:

1829 წელს ფრანციცის ბროსეთისგანან პარიჟის ქალაქს შინა ქართულად დაბეჭდილს პატარას ქართლის ისტორიიდან გამოეწერა მღუდელ მონაზონს ტარასი ალექსიევს, გამოეწერა პეტრებურხს, და იქიდან მე გადმოვსწერე ზემო აღწერილი ჯუარის გამოჩინების ისტორია: ხთარგმნილ არს 1820 წელს: მთელი წიგნი დაწერილია მხედრულის ხელით სქელს ქალაღღზე, 22 x 17,5 სანტ.

LII. რიტორიკა რვეულად მხედრულის ხელით დაწერილი, მეცხრამეტე საუკუნის ხელნაწერი.

LIII. შეყვანილება დეოღრაფისა შინა, თავი აკლია და ბოლო. მხედრულის ხელით არის დაწერილი ლურჯ ქალაღღზედ. მეცხრამეტე საუკუნეს ეკუთვნის.

LIV. ესოპეს ცხოვრება მხედრულის ხელით დაწერილი თეთრ ქალაღღზე. ეკუთვნის მეცხრამეტე საუკუნეს.

LV. სასო წარკვეთილობა ლომარტინისა, ლორდ ბაირონისა, დაწერილია თეთრ ქალაღღზე მხედრულის ხელით.

LVI. თჳს პრისა ნაწილისა სამკვერ მეთქვოჲსა ესე იგი პოვნისა. დაწერილია თეთრს სქელ ქალაღღზე მხედრულის ხელით. 18 გვერდი, მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LVII. შობა ყოვლად წმინდისა ქალწულისა მღთის მშობლისა მარიამისა და მშობელთა მისთა იოაკიმ და ანასი. 78 გვერდზე სწერია:

აქ დასრულდა მოთხრობა ღთის მშობელისა. აღვსწერე წიგნი ესე ათას რვაას სამოცდა ოთხსა წელსა იანვრის. და დღესა კნენა კონია ერისთოვისამ. დაწერილია თეთრ ქალაღდზე მხედრულის ხელით.

LVIII. თხზულება ლომარტინისა: გარმონია პოეტური და სარწმუნოებრივი. (სული ჩემი მოწყენილ არს ვიდრე სიკვდიღამდე), 18 გვერდი.

LIX. რიტორიკა. თავი აკლია. დაწერილია სქელ თეთრ ქალღდზე მხედრულის ხელით. თავდება § 100-ით მეცხრამეტე საუკუნის არის

LX. სოფლის აღსასრულისათჳს. დაწერილია სქელ თეთრს ქალღდზე მხედრულის ხელით. ბოლოში აწერია:

ამას წიგნსა ეწოდების ბერძულად აპოკროფა რღ არს მოძღუართა ხოლო კითხუაჲ და არა ყრისა საჯმნო ყოფად უცებთა და უმეცართა ად მეცნიერთა, ვა ჰსჯულის კანონი; უწყის უფალმან, თუ მიხვდეს კაცი ბრძენი გულისხმიერი დედა არს ყრისა მეცნიერობისა. ესე გარდმოიწერა თანასწორ დედნისა ლექსითი ლექსად; თვესა ივლისსა, აბ ჩუღე წელსა სოფელსა ქუტუშს.

LXI. შემოკლებულნი განსჯანი უსაჩინოესთა საგანთათვის ქრისტეანებრივისა ცხოვრებისათა თარგმნილი ნემეკურიით რუსულსა ზედა. გარდმოცემული მეორედ განმართული და შესრულებული სანკ-პეტერბურღსა მედიცინის ტიპოღრაფიასა შინა 1820 წელს. დაწერილია ლურჯ ქალღდზე მხედრულის ხელით.

LXII. თვესა ივნისსა კთ წმიდათა და თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავღესი თქმული წმიდისა იოანე ოქროპირისა; დაწერილია სქელ თეთრ ქალღდზედ მხედრულის ხელით. 12 გვერღია. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXIII. დასაბამითისა გამოცდილებისა ფილოსოფიისა ნათ-
ხზი უ. სნელოესი. ნემეცთა ენით ჰროსიულ რომელთამე სხო-
ლიოსებით და ზედა დაპრთეითურთ ჰსთარგმნა საიმპერატოროს
ყაზანის სასწავლოს თანამწემან სიბრძნის მოყვარებისამან ალე-
ქსანდრე ზუბკინი ჩეიგ წ. დაწერილია თეთრ ქალღმრე მხე-
დრულის ხელით. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXIV. ქორწილი იმერეთის თავადისა, კომედია ქმნილი
აზნაურის ოქროპირ წერეთლისაგან და წარმოდგენილი თავის
საკუთარს სოფელში I აპრილს 1845 წელსა. დაწერილია თეთრ
ქალღმრე მხედრულის ხელით.

LXV. სოფლის აქიმი. მოთხრობა დელაჟენიესი. დაწე-
რილია თეთრს ქალღმრე მხედრულის ხელით. რვეული შეი-
ცავს 46 გვერდს. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXVI. მოკლე შემეცნება მათემატიკისათს საზოგადოდ და
ნაწილთა მისთა. დაწერილია ლურჯ ქალღმრე მხედრულის
ხელით. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXVII. დამატება გამოჩენისათვის აფროდიტისა მზესა ზა
შესწავებული სანტპეტერბურლის. საიმპერატოროსა შა აკა-
დემიასა სწავლათასა, მაისის 26 დღესა, 1761 წ. დაწერილია
ლურჯ ქალღმრე მხედრულის ხელით.

LXVIII. ბარამიანი. თავი აკლია. დაწერილია ლურჯ ქა-
ლღმრე. ბოლოშია: 1816 წელსა, იანვრის. კთ. ოქროაშვი-
ლი მღუდელი (დედნის ხელით). დიმიტრი (ჩართულია).

LXIX. წერილი ანტონ კათალიკოზისა. თავი: ანტონი კათა-
ლიკოსი პატივოსანსა მღუდელსა უკპირატესსა ალექსის უკსა
მიერ გახარებ. ბოლოშია: აგვისტოს 6. წელსა: 1796: (კათო-
ლიკოსი).

LXX. ხსენება დავით აღმაშენებელისა. დასაწყისი: თვესა
იანვრისა. კვ. კსენება კეთილ მსახურისა მეფისა; დავით მესა-
მისა ყოვლისა საქართველოსა; და ზედ წოდებულისა აღმა-

შენებელისა. გკნ მამაო:—ერთი ფურცელია მხედრულის ხელით დაწერილი უბრალო თეთრ ქალაღზე. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXI. თჳსა აგვისტოხა. კთ. საკითხავი თქმული წიწსა თეოდორე სტოდელთა წინამძღუტრისა თავის კტპთისათჳს იოანე ნათლის მცემელისა, გკნ მამაო: დაწერილია სქელ თეთრ ქალაღზე. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXII. სიტყუა დღეს მთავარ ანგელოზთა და სხუათა უსხეულოთ ძალათა. დაწერილია თეთრ ქალაღზე მხედრულის ხელით, მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXIII. კარაბადინი მხედრული, მდარე ნაწერი in folio, 34 x 22 სანტ., ყდაში. თავში აქვს სარჩევი. შეიცავს წამლის რეცეპტებს. თავში აწერის: იოვანეს ძის რაჟდენისა ცხვედაძის არის ეს კარაბადიმი. მეორე ადგილას: წიგნი ესე კარაბადიმი არის მღვდლის რაჟდენ ცხვედაძისა. სულ შეიცავს 109 გვერდს. ბოლოს მოყვანილია ლარაძის ლექსი მიწერილი დედოფალთან (სახელი არ არის). შემდეგ აწერია: წელსა ჩყავ ოკდომბრის კზ. მერმე ვკითხულობთ საყურადღებო შენიშვნას:

„მოსკოვს სობოროს საუნჯეში არის სამსკვლის ბუდე, ასე აწერია:

მეფე ყოვლისა საქართველოისა დავით ძე რუსუდანისა აღმშენებელი წმიდისა სამსკვლისა სასვენებელისა ამის.

LXXIV. განმხოლოება, პოემა ბარონისა დე კრონეკისა ოთხთა გალობათა შინა. მხედრული ხელნაწერი ლურჯ ქალაღზე, ყდაში ფურცლებ არეული, მეცხრამეტე საუკუნისა, 24,5 x 18, 5 სანტ. 180 გვერდი.

LXXV. ოქროს აღანაქუსი სამუილ რაბინ იუდიანისა რვეულათ, მხედრული ხელნაწერი. ბოლოს: უთუაღლებო ესე შესიტყუტბაჲ გარდავსწერე, და უძღუტნ ერისთავს იოანეს: მო-

ნამან ბერმან იოსტოს. ზემოთ არის იამბიკო; კიდურ სიტყვა-ობაში იკითხება: იოანე. მეცხრამეტე საუკუნის ხელნაწერი, 20 × 16,5 სანტ. 5 რვეული.

LXXVI. ოქროს ანაქუსი მხედრული ხელნაწერი, ბოლოებს სხვა და სხვა ლექსები, ყდაში. მდარე ხელი. მეორე გვერდზე სწერია: „ეს წიგნი რუსულისაგან გარდმოღებული ქმნა ქართულსა ენასა ზედა დიმიტრი გიორგისძის ბაგრატიონისაგან ჩღჰგ: წელსა“: შეიცავს 111 გვერდს და შემდეგ ლექსებს უჭირავს თითქმის იმდენივე.

LXXVII. კარაბადინი 21,5 × 15,5 სანტ. ლურჯ ქალაღზე დაწერილი მხედრულათ, ყდაში, გადაწერილი 1867 წელს აგვისტოს 1 ქ. ახალციხეს ივანე ასათიანის მიერ. რომელიც ყოფილა მაჰმადიანი წინეთ და რქმეფია იეხია ეფენდი. 58 გვერდი. წიგნი უძღვნია ავტორს კონია ერისთვისათვის ს.ქვეშს 15 იანვარს 1865 წელსა.

LXXVIII. ქება დიდება შესხმა და გალობა ღვთისმშობლისა, ლურჯ ქალაღზე მხედრულათ. 11 რვეული, უყდოთ, 22 × 19 სანტ. მეცხრამეტე საუკუნის ხელნაწერი.

LXXIX. ლოლიკა მეორე ნაწილი. ქეშმარიტებისათვის საზოგადოდ; რვეული, ლურჯ ქალაღზე. სათეორიო ლოლიკა. მეცხრამეტე საუკუნის მდარე ხელნაწერი.

LXXX. წინასიტყვაობა ჭილოსოფიისა და ნაწილთა მისთა, რვეულათ. მდარე ხელნაწერი მეცხრამეტე საუკუნისა.

LXXXI. ველიზარიონი მარმანტელისა, თარგმანი რუსულით გაიოსის მიერ 1787 წელს, ოკდომბერს 34, კრემენჩუკს, 11 რვეული, 22,5 × 17 სანტ. მეცხრამეტე საუკუნის ხელნაწერი.

LXXXII. ზაირა ტრადედია ხუთთა მოქმედებათა შინა ვოლტერისა, თარგმნილი რუსულით ჩელა-ს წელსა, in folio მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 35 × 22 სანტ.

LXXXIII. შემოკლებული კატეხიზმო, მხედრულ-ხელნაწერი. ბოლო აკლია, 17×11 სანტ. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXXIV. ქორონიკონების და ზედნადების ახსნა, პატარა რვეული მხედრული მეცხრამეტე საუკუნისა არის.

LXXXV. ვეფხვის ტყაოსანი, თავი და ბოლო არა აქვს, ერთი რვეული, ლურჯ ქალაღზე, მეცხრამეტე საუკუნისა არის.

LXXXVI. მოთხრობა იოანე ოქროპირისა მეორესა მოსვლისათვის, ერთი რვეული, მეცხრამეტე საუკუნის ხელით.

LXXXVII. სწავლა ორმოცსა შინა კვირიაკესა პირველსა დიდ მარხვისასა ერთი რვეული კარგის ხელით დაწერილი. ფერადიანი ზასტავკით. ბოლოს აწერია: „წარმოთქმულ არიან სწავლანი ესე უწმინდესსა სამიტროპოლიტოსა დიდებულსა ქალაქსა ნეაპოლს: ჩფიდ. წელსა.“ 20 ფურცელი.

LXXXVIII. ქართლის ცხოვრება თეიმურაზ ბატონიშვილისა დაშლილი, რვეულებათ, აღწერილი 1862 წელს ქვეშ კონია ერისთავის მიერ ოკდომბრის 24 დღესა ქვეშ სოფელსა (გორის მაზრაში), გადმოწერილია დაბეჭდილისაგან.

LXXXIX. წიგნი შობისა იესო ქრისტესი ერთი რვეული in folio მეცხრამეტე საუკუნის ხელით.

XC. წამება წესა ეკატერინასი და მერმე შალვა და ბიძინასი ქსნის ერისთავთა, შემდეგ ანასტასიასი. ერთ რვეულათ, უყლოთ, მეცხრამეტე საუკუნის ეკუთვნის.

XCI. ეპიტაფიებრი სიტყვა, მხედრული ხელთნაწერი, ერთი რვეული მეცხრამეტე საუკუნისა.

XCII. ისტორია ვაშფაპის და გოლიათის ჭრანციელ ვენციანისა და მშვენიერის კოროლის ასულისა სენცივენასი. რვეულათ მხედრული, მეცხრამეტე საუკუნისა.

XCIII. გალობა სინანულისა დავით აღმაშენებელისა ერთი რვეული მეცხრამეტე საუკუნის ხელთნაწერი.

XCIV. ცხოვრება სილიბისტრო რომთა პაპისა ლურჯ ქალღმერთზე კარგის ხელით. რვეულათ შეკრული, მე-XIX საუკუნისა.

XCV. შეყვანილება არისტოტელისა ანტონი კათალიკოსის მიერ თარგმნილი, ერთი რვეული, მხედრული ხელნაწერი მეცხრამეტე საუკუნის არის.

XCVI. სვინაქსარი, 34 X 25 სანტიმეტრი, დაწერილია მშვენიერს ეტრატზე ნუსხა ხუცურის ხელით ერთ სვეტად. სათაურები ნაწერია კინოვარით. უდა მაგარი აქვს ხისა ტყავ ზადაკრული, სულ შეიცავს 38 რვეულს, რვეულში რვა კა აღონია, გარდა უკანასკნელი რვეულისა, რომლის მართო ორი კაბადონი შენახულა. სხვა აკლია. წიგნი საზოგადოდ კარგათ არის დაცული. დასაწყისი კინოვარით:

სვინაქსარნი: რლ არიან კრებანი და წესნი და გნგებანი: დაწესებულნი წთა მღღელთ მოძღუართა მიერ: რლსა შა წერილ არს ეკლესიისა საწელიწადოჲ გნგებაჲ. ფნებისათს და გლობისა და წიგნის კითხვისა...

შეოთხე გვერდის ბოლოს ძველი მხედრულის ხელით აქვს მინაწერი:

ქ. ესე: წიგნი: ამა: წერილსა. ზედან: მე: ხუდადად; თბილელმან: დავტირნე ამა წიგნსა: გარდვეკიდე: და: ფასი: არა: მქონდა: რომე: მეყიდა: და: ასრე: დამრჩა: ტყუეობასა: შიგან: ვინცა ქართველი: კაცი: გარდვეკიდოთ: ანუ შეეყაროთ: რათაცა: ეგებოდეს: ესე: წიგნი: დაიკნათ: ტყუეობიდან...

მეექვსე გვერდის აშიაზე მერმენდელის ხუცურით: ოლო ოლო ცოდვანი შეუდნეს ონ გიორგის ამა წიგნისა დამკნელსა ტყუპბისგნ და მისა მეუღლესა მურღინს და მათა ძეთა აღბულს შნ ონ ამინ და ვინცა შენდობა თქს მსცა შნ ონ ამინ.

აბ-რვეულის უკანასკნელ გვერდზე სწერია ასომთავრულით და კინოვარით:

ღთისათვის ლოცვა ყავთ გლახაკისა გიორგისთვის: და ჩემისა ბერისა გიორგისთვის. რლისა ბრძანებითა და მადლითა ვთარგმანე წა ესე წიგნი: თქნცა ღონ მდლი მოგანიჭოს:.

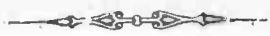
მე-ლგ რვეულის ბოლო, სადაც უნდა წერებულ იყო ანდერძი მთარგმნელისა, წაჭრილია და ახალი ფურცელი აქვს მიწებებული. ანდერძიდან დარჩენილა მხოლოდ ბოლო:

. . რ ფდ საკრძალავი წიგნი არს და სლთა სარგებელი და ეკლესიისა წინამძღუარი უცთომელი, და სქმეთა სულიერთა და შუენიერთა მომთხრობელი და გლთა ჩნთა ლმობიერ მყოფელი და ღუაწლისა წთასა მაუწყებელი. რლი დღესამომდს სასმენლსა ჩნსა არა სმენილ იყო. და არცა თუ ბერძენთა უფროდსთასა რ სოფია წდას არს. და საპატრიქოთა ეკლესიათა. და მთა წმიდას ესე ვითარი სჯნაქსარი: . . .

შემდეგ დაიწყება განგება წმინდათა მარხვათაჲ. ხელთნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეს.

ამით ვათავებთ კიაზო ერისთვის და მისი მეუღლის ხელთნაწერების შესახებ ცნობებს.

ე. თაყაიშვილი

უცხოეთის მიმოხილვა

1 ავღანისტანი.—2. ინგლისის ლიბერალები.—3. ამერიკის შვერტებულ შტატების პრეზიდენტი რუზველტი და პატრიოტიზმი.—4. დელკასე და პელტანი.—5. გერმანელი კათოლიკე და პოლონელი.

ავღანისტანზე არა ერთხელ გვქონია ლაპარაკი მკითხველთან, მაგრამ ახალ პოლიტიკურ გარემოებათა გამო ეხლაც უნდა ვსთქვათ ორიოდ სიტყვა.

მკითხველს ეცოდინება, რომ ავღანისტანი ის კოზაკია, რომელსაც ისეთ მძლავრ აქლემების წაჩხუბების დროს, როგორც რუსეთი და ინგლისია, გაჰყლეთა მოელის, თუ დიდის სიფრთხილითა და წინ დახედულობით არ მოიქცა. აბდურ-რაჰმან-ხანი სწორედ ასეთი ფრთხილი და წინდახედული პოლიტიკოსი იყო; იგი კარგად ჰხედავდა თავის ქვეყნის კოზაკურ მდგომარეობას და ამიტომ ისე იქცეოდა, როგორც კოზაკის ინტერესი მოითხოვდა: ფეხ-ქვეშ არც ერთ აქლემს არ უვარდებოდა და ორივეს უნდოა თვალთ უცქეროდა; მხოლოდ რა კი დაინახა, რომ ინგლისის ინტერესი იმდენად ავღანისტანის გაჰყლეთას არ მოითხოვდა, რამდენად რუსეთის იმპერიის გზის გადაღობვას, მეტი ნდობა ცბიერად წოდებულ ალბიონისა ჰქონდა. რუსეთიც იძულებული გახდა თანახმა გამხდარიყო, რომ ავღანისტანი მის „გავლენის სფერას“ არ ეკუთვნოდა. ინგლისმა იმდენი მოახერხა, რომ ავღანისტანის გარეშე პოლიტიკა, უცხო სახელმწიფოებთან დამოკიდებულება, ინგლისის დიპლომატიის ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფება.

აბდურ-რაჰმანი მოკვდა; ტახტზე ავიდა მისი შვილი ხაბი-ბულა. ავღანისტანის მდგომარეობა არ შეცვლილა და, როგორც სჩანს, არც ხანის პოლიტიკა უნდა იყოს გამოცვლილი. რუსეთის დიპლომატია კი იმის ცდაშია, რომ არსებული მდგომარეობა და პირობები შეიცვალოს.

როცა ინგლისი ყელამდე ჩაფლული იყო სამხრეთ-აფრიკის მძიმე საქმეში და თითქმის მოძრაობა არაჰქონდა, განზრახვა იყო ესარგებლნათ მტრის ასეთ მდგომარეობით და ავღანისტანის საქმე იარაღით გადაეწყვიტათ, მაგრამ იარაღის ხელში აღებას დიდი მატერიალური შეძლება სჭირდება და ამიტომ ასეთ განზრახვას თავი მიანებეს...

საქმეს ეხლა სხვა ხერხით შეუდგნენ. როგორც ნათქვამი იყო, ავღანისტანის საერთაშორისო დამოკიდებულება დიდი ბრიტანიის დიპლომატიის ზედამხედველობის ქვეშ არის. რუსეთმა კი ეხლახან სცადა პირდაპირ ავღანისტანთან დაეჭირა საქმე.

აი რას ვკითხულობთ ფრანგულ გაზეთ „ტან“ ში, რომელიც საზოგადოთ დიდი მომხრეა რუსეთის იმპერიისა და მის პოლიტიკისა: „ეხლახან ავღანისტანის ახალმა ემირმა შეჰკრიბა თავის სამეფოს წარჩინებული პირები და შეატყობინა მათ, რომ ჩრდილოეთის მეზობელს (რუსეთის იმპერიას) სურს პირდაპირი მოლაპარაკება გაჰმართოს ხანთან ორივე მეზობელ ქვეყნის საზღვრების შესწორების გამო; რუსეთი აცხადებდა, რომ თანახმაა ავღანისტანისათვის ხელ-საყრელ პირობებზე და რომ მას გულწრფელად სურს საიმედო შეთანხმება ჩამოვარდეს ორ მეზობელ სახელმწიფოს შორის. ამ წინადადების მოსმენისათანავე წამომდგარა ერთი ავღანელი წარჩინებული და მოუთხოვია, რომ წინადადების მომტანს როზგი დაჰკრან ფეხის გულეებზე, რათა მეორედ არაყინ გჰაბედოს ასეთი საფრთხილო მოციქულობაო... რუსეთის წინადადება არ მიიღეს ქაბულში, ზრდილობიანი უარი შემოუთვალეს—ინგლისს მოელაპარაკეთ ამ საქმის თაობაზეო; ინგლისი კი სრულებით არ არის მსურველი, რომ რუსეთმა პირდაპირ ავღანისტანთან დაიკავოს საქმე, რადგან

ვინ იცის როგორ გათავდება ასეთი პირდაპირი მოლაპარაკება... რუსეთმა სხვა გვარადაც სცადა პირდაპირ ავლანისტანთან დაეჭირა საქმე: ავლანისტანის და თურქესტანის მმართველმა შეატყობინა ემირს, რომ რუსეთის თურქესტანის გუბერნატორმა სურვილი გამოაცხადა, რათა სავაჭრო დამოკიდებულება დამყარებულიყო თურქესტანის ორავე ნაწილ შორის; რუსეთის წარმომადგენელს დაესახალებინა რამდენიმე ქალაქი; სადაც უნდა ჰქონოდა ადგილი სავაჭრო საწყობების და ბაზრობი გამართვას. ემირმა არც ეს წინადადება მიიღო...

აბდურ-რაჰმანზე უფრო უნდოთ ახალი ემირი უყურებს რუსეთის იმპერიის პოლიტიკას, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ბუხარის ემირმა ვერ მოახერხა მექაში სელოცავად წასვლა. აი რას ვკითხულობთ იმავე „ტან“-ში ამ ამბის შესახებ: „ბუხარის ემირმა მოინდომა მექაში წასვლა სულის საცხოვნებლად ან შეიძლება იმიტომაც, რომ სურდა მოშორებოდა თავის მფარველებს და მაჰმადიან სახელმწიფოში დამკვიდრებულიყო. მაგრამ ჰეტერობურგიდან წასვლის ნებართვა არ მოუვიდა—ჯერ ჰეჯახის რკინის *) გზა მზად არ არის და როცა გაათავებენ, მაშინ წადიო“.

ერთის სიტყვით, ეხლანდელი ემირი მეტად ფრთხილად იქცევა, რადგან არ სურს მახეში გაებას. ჯერ ნიშანი არ არის, რომ ავლანისტანის მდგომარეობა რუსეთის სასარგებლოდ შეიცვალოს, თუმცა ზოგიერთ რუსულ გაზეთებს ეს ადვილ საქმედ შიანიათ. „ნოვოე ვრემია“-ს ანდერსენის ზღაპარი მოჰყავს: „ყველა ჰხედავდა, რომ მეფე შიშველი იყო, მაგრამ ვერავინ ჰხედავდა ამის გამოთქმას, სანამ ერთმა პატარა ბიჭმა არ დაიძახა, რომ მეფე შიშველი არისო. სასიამოვნო იქნებოდა, რომ ახლო მომავალში ავლანისტანისათვის გამოვიგონებდეთ ასეთ პატარა ბიჭს“ო.

რუსული გაზეთი უნდა სცდებოდეს—ავლანისტანი შიშველი არ არის: იგი სქლად შემოსილია ავლანელების ვაჟკაცობითა და ინგლისის მფარველობით.

*) ო.მალეთის მთავრობას გაჰყავს და როდის გაიყვანს, არ იციან.

ინგლისის ერთ დროს ძლიერი ლიბერალური პარტია ეხლა დასუსტებული და ავადმყოფია. როცა ჩემბერლენი და უნიონისტები ჩამოშორდნენ გლადსტონს ირლანდიის ჰომრულის პროექტის გამო, ბევრი იმას ჰფიქრობდა, რომ ლიბერალური პარტია მხოლოდ რაოდენობით შემცირდა: ვინც დარჩა, წმინდა ლიბერალები არიან და მომავალში ერთ სულ და ერთ ხორც იმოქმედებენ კონსერვატორების წინააღმდეგ ინგლისის საბედნიეროდ. მაგრამ მალე ახალმა განხეთქილებამ იჩინა თავი: როზბერი და მისი ამხანაგები, რომელნიც ჯერ კიდევ ლიბერალებად ითვლებიან, ძველ ლიბერალურ ჰანგზე აღარ მდებრიან: ძირს ირლანდიელების ჰომრული, გაუმარჯოს ჩემბერლენის იმპერიალისმსო. ჰომრული უარ ყვეს, ჩემბერლენის ძალ-მოძრეობით პოლიტიკას სამხრეთ-აფრიკაში ტაშს უკრავდნენ, სამინისტროს საფინანსო პოლიტიკას, რომელმაც მძიმე ტვირთი დაადო ხარჯის გამღებ ინგლისელს, მხარი მისცეს და კიდევ ლიბერალებად სთვლიან თავს! ძველ ლიბერალებიდან, რომელნიც მუდამ „მშვიდობიანობას, რეფორმას, ეკონომიას“ გაიძახოდნენ, კემპბელ ბანერმანი და მისი მომხრეები დარჩნენ.

ლიბერალური პარტია მართლა ავადმყოფია და ამის მიზეზი უნიონისტების და იმპერიალისტების ჩამოშორება არ არის. როცა მსოფიანი გლადსტონი პოლიტიკურ მოღვაწეობას თავს ანებებდა, ანდერძად დაუტოვა ლიბერალებს, რომ არა თუ არ ელაღატნათ ძველ ლიბერალურ პრინციპებისათვის, არამედ უფრო რადიკალურ პოლიტიკას დასდგომოდნენ. გლადსტონის უკანასკნელი სიტყვა უფრო რადიკალის სიტყვა იყო, ვიდრე ლიბერალისა; ამის დასამტკიცებლად საკმარისია გავიხსენოთ, რომ მსოფიანი პოლიტიკური მოღვაწე ლორდების პალატის მოსპობაზედ ლაპარაკობდა. გლადსტონი წინად-გრძნობდა ლიბერალურ პარტიის დასუსტებას, თუ ეს პარტია ერთ წერტილზე შეჩერდებოდა და არ ეცდებოდა ცხოვრების მიმდინარეობის შესაფერად შეეცვალა თავისი პროგრამა: პარტია, რომელიც წინ არ მიდის და სცდილობს ერთ წერტილზე შეჩერ-

დეს, იმ თავითვე მკვდარია. სწორედ ეს მოუვიდა ინგლისის ლიბერალებს: საარჩევნო რეფორმის მოხდენისა და ძველ პრივილეგიების მოსპობის შემდეგ ლიბერალების პროგრამა საყურადღებოსა და მნიშვნელოვანს, გარდა ირლანდიის ჰომრულისა, არაფერს შეიცავდა. საჭირო შეიქნა ახალი პროგრამა, უფრო დემოკრატიული, შესაფერი ეხლანდელ ცხოვრების მოთხოვნილებათა. ლიბერალებმა ეს ვერ შესძლეს და ამიტომ ძალა და გავლენაც დაჰკარგეს.

თვით კემპბელ-ბანერმანი, რომელიც ასეთ თანაგრძობას იწვევს ეხლა, ნამდვილი ლიბერალია, რომელსაც არა აქვს თანამედროვე ცხოვრების მოთხოვნილებათა შესაფერი შემუშავებული პროგრამა. მისი ეხლანდელი სახელი და, შედარებით როზბერისთან, მეტი ძალა აიხსნება განსაკუთრებულ პირობებით — სამხრეთ-აფრიკის უსამართლო ომიანობით. ბანერმანი გაბედულად შეებრძოლა ჩემბერლენის ძალ-მომარეობით პოლიტიკას, დაჰგმო იმპერიალისმი, რომელიც სხვათა უფლებას არაფრად აგდებს. ასეთ კითხვებში ძველი ლიბერალისმი, რომლის ტიპიური წარმომადგენელიც ბანერმანია, ყოველთვის კეთილშობილ და პატიოსან გზას ადგა.

მომავალი ბანერმანების აღარ არის; იგი ლოიდ ჯორჯს ეკუთვნის, იმ ლოიდ ჯორჯს, რომელიც ასე მხნედ, გაბედულად და დიდის ნიჭით ებრძვის არა მარტო ჩემბერლენის იმპერიალისტურ პოლიტიკას, არამედ მთელ მსხვილ ბურჟუაზიას, რომელიც გარედაც და სახლშიაც თავის ჯიბის ინტერესს ემსახურება და ამ ინტერესს ანაცვლებს ყველაფერს.

ძველი ლიბერალები სცენიდან ჩამოდიან, მათ ადგილს ახლები იჭერენ და ესცვლილება პირების გამოცვლა როდია, იგი მთელ მიმართულების გამოცვლაა. ლოიდ ჯორჯი ნამდვილი დემოკრატია.

გერმანიის იმპერატორ ვილჰელმ მეორისა არ იყოს, ამერიკის შეერთებულ შტატების პრეზიდენტ რუზველტის პიროვნებაც საზოგადოების დიდ ყურადღებას იქცევს. რუზველტი

მართლა ძლიერი და შესანიშნავი პიროვნებაა; მას დიდი გავლენა აქვს და ექნება ძლიერ ამერიკის რესპუბლიკის პოლიტიკაზე. ამიტომაც არის, რომ ევროპის პრესა სცდილობს გააცნოს რუზველტის შეხედულება და აზრები მკითხველ საზოგადოებას. ეს შეხედულება და აზრები არ არის ინტერესს მოკლებული ქართველ მკითხველისთვისაც, განსაკუთრებით, როცა ისინი ისეთ საგანს ეხებიან, როგორც პატრიოტიზმი და მამულის სიყვარულია.

ადამიანებ შორის ძმობის დამყარება და მსოფლიოს საერთო მშვიდობიანობა ის უაღრესი მიზანია, რომელსაც კაცობრიობა თანდათან უახლოვდება. მამულის, სამშობლოს სიყვარული სრულებით ხელს არ უშლის ამ მიზნის განხორციელების მოახლოებას. თავის ქვეყნის სიყვარული ყველა სხვა ქვეყნებზე უფრო სრულებით არ არის წინააღმდეგი სხვა ხალხების პატივისცემისა და მათთვის სიკეთის სურვილისა. სამართლიანობის დიდი კანონი უნდა მეფობდეს საერთაშორისო დამოკიდებულებაში ისევე როგორც კერძო ადამიანების დამოკიდებულებაში. არიან პირები, რომელნიც პატრიოტიზმს ვიწრო ეგოისტურ გრძნობად სთვლიან და სცდილობენ მის მაგიერ კოსმოპოლიტიზმი შემოიღონ. მაგრამ არასოდეს არც ერთი ასეთი კოსმოპოლიტი ძლიერი, მნიშვნელოვანი პიროვნება არ ყოფილა. ზოგ რეფორმატორს შეუძლია იფიქროს, რომ ოდესღაც პატრიოტიზმი, ისე როგორც ერთცოლობა (მონოგამია), უსარგებლო და უმნიშვნელო სათნოება გახდეს; მაგრამ ეხლანდელ პირობებში კი ის კაცი, რომელსაც სხვა ქვეყნები თავის სამშობლოსავით უყვარს, ისევე მავნებელი წევრია საზოგადოებისა, როგორც ის, ვისაც სხვისი ცოლები თავის ცოლსავით უყვარს.

თავის ქვეყნის სიყვარული, როგორც პატიოსნება ან ვაჟკაცობა, ელემენტალური სათნოებაა.

არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია შეჰქმნას რამ დიადი, თუ თვითონ არ ამადლებულა. საზოგადოების სასარგებლო წევრი ის არის, ვინც ყველაზედ უწინ თავის უფლებას და მოვალეო-

ბას აქცევს ყურადღებას და ვინც ამიტომ უფრო მომზადებულია უფლების მოსახმარებლად და მოვალეობის შესასრულებლად. კაცობრიობისათვის ის ერი უფრო სასარგებლოა, რომელიც უფრო გამსჭვალულია ეროვნულ იდეით, რომელიც უფრო ახორციელებს თავის უფლებას, როგორც ერი, და ასრულებს მოვალეობას თავის საკუთარ წევრების წინაშე.

და ასეთი გარემოება სრულებით არ უშლის ხელს იმას, რომ დიდის მოწიწებით მოვეპყრათ სხვა ერების უფლებას ან ხელი გავუწოდოთ დაჩაგრულ ხალხებს. პატრიოტიზმი საერთაშორისო დამოკიდებულებაში ეგოისმია, მაგრამ ეგოისმი აუცილებელი არსებობისათვის: რომ ასეთი ეგოისმი არა, არც ერთი ცოცხალი არსება არ იქნებოდა ქვეყანაზე; იგი თავის შენახვის ინსტიქტია, რომელიც ყოველ ცოცხალ არსებას თან დაყოლილი აქვს.

ეროვნულ ფარგალში კი პატრიოტიზმი სიყვარულია; თუ გიყვარს ვინმე ან რამე, ეს იმას ნიშნავს, რომ სხვას გირჩევნია. ყველას სიყვარული არავის სიყვარულს ნიშნავს.

გარდა ამისა, როგორ არის შესაძლებელი კაცობრიობის წინსვლა, პროგრესი? მხოლოდ ერთის გზით და ეს გზა ეროვნული გზაა; კაცობრიობის განვითარება, დაწინაურება პირდაპირ დამოკიდებულია იმ დიდ პიროვნების განვითარებისა და დაწინაურებისაგან, რომელსაც ერი ჰქვია. „თუ ყოველი მოქალაქე თავის სახლის წინ დაჰგვიტუჩას, მთელი ქალაქი სუფთა იქნება“.

ომი და სისხლის ღვრა?

ლონგფელოს უთქვამს: „ყველგან და ყოველთვის გაბედული იყავით! ნუ გადააჭარბებთ კი! მაგრამ ისევ გადააჭარბება სჯობს გაბედულებაში, ვიდრე დაკლება; სჯობს მეტი იყოს, ვიდრე ნაკლები“. ლონგფელოს ღრმად უყვარდა მშვიდობიანობა, მაგრამ იგი აღამიანი იყო და გონიერი აღამიანიც; მან კარგად იცოდა, რომ სიმბდალე და ლაჩრობა არ არის მშვიდობიანობის საბუთი. ომი დიდი უბედურებაა, მაგრამ ისევ ომი

სჯობს უსამართლობის უღელ ქვეშ სამარცხინო და დამამცირებელ სიკოცხლეს.

გაუმარჯოს მშვიდობიანობას, როგორც არ უნდა დაგვიჯდეს იგი, გაიძახიან ზოგიერთები და ის კი არ იცინა, რომ ასეთი ქადაგება შეარიგებს ადამიანს უსამართლობას და მტარვალობას: ომი, ბრძოლა ისეთი უბედურებაა, რომ ისევ ყველაფრის ატანა სჯობსო

მშვიდობიანობა დიდი და უდიდესი სიკეთეა, მაგრამ აქედან იმ დასკვნის გამოყვანა, რომ სიავეს ომი არ უნდა გამოუტახადო, დიდი შეცდომა და დანაშაულია. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ მშვიდობიანობა მაშინ არის კარგი, როცა იგი სამართლიანია, რადგან უსამართლო და ლაჩრული მშვიდობიანობა უარესია ომიანობაზე. გარდა ამისა, ხანდახან მშვიდობიანობაც შეუძლებელია უომრად.

ომი დიდი უბედურებაა, მაგრამ ყველაფერზე უარესი არ არის.

ერი ხელს ჰკიდებს იარაღს თავის ღირსების და თავისუფლების აღსადგენად და ნუ თუ ეს ყველაფერზე უარესია? მეორე მხრივ, ნუ თუ სიმხდალე, სულ-მოკლეობა და ლაჩრობა არის მშვიდობიანობის გარანტია? ლაჩრობას შეურაცხყოფა მოსდევს და საუკეთესო საშუალება ხალხის წინააღმდეგ ომის გამოწვევისა ის იქნება, თუ ეს ხალხი იარაღს აიყრის და ქვეყანას მშიშარად უჩვენებს თავს.

არის შემთხვევები, როცა ომი სხვაზე ნაკლები უბედურებაა და ყოველ შემთხვევაში ლაჩრობა არ არის მშვიდობიანობის გარანტია.

საუკეთესო მაგალითი თვით ამერიკის შინაური ომიანობაა, რომელსაც მოჰყვა შტატების ფედერაციის განმტკიცება და რამდენიმე მილიონ ზანგის განთავისუფლება აუტანელ მონობისაგან. ამერიკის რესპუბლიკის ჩრდილოეთ შტატების მიზანი იყო სამარცხინო მონობის მოსპობა სამხრეთ შტატებში და ამ სამხრეთ შტატების ფედერაციაში დატოვება. მაშინაც იყვნენ ჩრდილოეთ შტატებში მშვიდობიანობის უკიდურესი მომხრენი:

„დარჩეს სამხრეთ შტატებში მონობა; მოგვწოდნენ ეს შტატები, თუ ჩვენთან ყოფნა არ უნდათ, ოღონდ ომი და სისხლის ღვრა ნუ იქნებაო.“ რომ მშვიდობიანობის ამ უკიდურეს მოტრფიალეთ თვისი გაეტანათ და ომი არ მომხდარიყო, რამდენიმე მილიონი ადამიანი მონობაში დარჩებოდა და ჩრდილოეთი ამერიკა ისეთსავე მდგომარეობაში იქნებოდა, როგორც ეხლა სამხრეთ აფრიკაა. ლინკოლნმა და გრანტმა თავიანთ გაბედულებით და ენერგიულ პოლიტიკით შეურყეველი მშვიდობიანობა გაამეფეს ჩრდილოეთ ამერიკაში. რომ ეს ომი არა, ჩრდილოეთი ამერიკაც გახდებოდა ასპარეზი გაუთავებელ რევოლიუციებისა და სისხლის ღვრისა. ოთხი წლის ომიანობამ თავიდან ააშორა ამერიკას ერთი საუკუნის ანარხია და სისხლის ღვრა. ნუ თუ ასეთ ომს მშვიდობიანობა სჯობდა? ნუ თუ უფრო კარგი და სახეირო იქნებოდა, რომ ლინკოლნი და გრანტი ომს მორიდებოდნენ და სისხლის ღვრის შეშინებოდათ?“

საფრანგეთის ეხლანდელ სამინისტროს მდგომარეობა თითქოს შეირყა, მიუხედავთ იმისა, რომ აქამდე პალატა ყოველ საქმეს ისე სწყვეტდა, როგორც ეს მთავრობის სურვილი იყო. გავლენიანი გაზეთები ისეთ ხმებს ავრცელებენ, რომ ევროპის საზოგადოებრივი აზრი კომბის სამინისტროს გადაყენებას მოკლევ ხანში მოელის. რამდენად გამართლდება ეს მოლოდინი, ახლო მომავალი გვიჩვენებს. ეხლა კი აღენიშნათ ზოგიერთი გარემოებანი, რომელნიც ახასიათებენ საფრანგეთის ეხლანდელ პოლიტიკურ მდგომარეობას.

საფრანგეთის პრესის ერთმა ნაწილმა, რომელიც ეხლანდელ სამინისტროს მომხრედ ვერ ჩაითვლება, დიდი ლაშქრობა დაიწყო განსაკუთრებით ორ მინისტრის წინააღმდეგ; ეს ორი მინისტრია — დელკასე და პელტანი. დელკასე მიმართულებით ზომიერი რესპუბლიკელია, მიუხედავთ ამისა ეს პრესა შის გადაყენებას სცდილობს. რა უნდა იყოს ასეთი მოვლენის მიზეზი?

თითქმის ხუთი წელიწადია დელკასე უძღვება საფრანგეთის რესპუბლიკის გარეშე საქმეებს და, თავისდა ს.სახელოდ, კარგადაც უძღვება: პოლიტიკურ ავანტიურებს ძალიან უფრთხის (ფაშოდის საქმე მისა დაწყებული არ იყო), სადაც საჭიროა, ენერგიულ ღონისძიებას ხმარობს (ოსმალეთთან შეტაკება) საფრანგეთის პრესტიჟისა და სახელის აღსადგენად და რუსეთთან კავშირში საფრანგეთის რესპუბლიკის დამოუკიდებლობას და ღირსებას იცავს. როცა რესპუბლიკის გარეშე საქმეთა მინისტრად ჰანოტო იყო, გარეშე საქმეთა სამინისტროს უფრო პეტერბურგის სამინისტროს ფილიალური განყოფილება იყო, ვიდრე ძლიერ სახელმწიფოს გარეშე პოლიტიკის ხელმძღვანელი. ჰანოტოს ასეთ პოლიტიკას ის მოჰყვა შედეგად, რომ ოსმალეთში და მცირე აზიაში, სადაც ორ მოკავშირეთა ინტერესები შეუთანხმებელი არიან, საფრანგეთის გავლენა დაეცა და საჭირო შეიქმნა დელკასეს ენერგიული ღონისძიება ამ გავლენის აღსადგენად. რუსეთის ჟურნალ-გაზეთების ერთი ნაწილი ტყუილად როდი ბრაზობს დელკასეზე: ჰანოტოს მორჩილ პოლიტიკის შემდეგ დელკასეს უფრო გაბედული და დამოუკიდებელი პოლიტიკა მოკავშირეს ძალიან ეუცხოვა. დელკასეს პასივში, სხვათა შორის, იმასაც უწერდნენ, რომ ბალდადის რკინის გზის საქმეში მონაწილეობა მიაღებინა ფრანგ-კაპიტალისტებს; მაგრამ ეხლა ყველა ჰხედავს, რომ მინისტრი მეტად წინდახედულად და საფრანგეთის ინტერესების სასარგებლოდ მოიქცა. „ნოვოე ვრემია“ პირიდან ცეცხლსაჰყრის, როცა დელკასეს ამ პოლიტიკაზე ლაპარაკობს — გვილატა და არც საფრანგეთს არგო რამეო, მაგრამ თვით ეს პირიდან ცეცხლის ყრა არის საბუთი იმისა, რომ რესპუბლიკის მინისტრი მეტად გონიერად მოქცეულა.

ერთის სიტყვით, ნამდვილი მიზეზი დელკასეს წინააღმდეგ გამართულ ინტრიგებისა მისი ეს დამოუკიდებელი პოლიტიკაა. დანარჩენი ფაქტები მინისტრის გარეშე პოლიტიკისა, მხოლოდ აქცესუარებია, რომ შეცდომაში შეიყვანონ საზოგადოება და არ აფიქრებინონ მას, რომ რამე ანგაარება ან ინტრიგა ალა-

პარაკებს მათ. ინტრიგანების მოქმედება მოკავშირის ძლიერ გავლენის საქმეა და სხვა არაფერი.

პელტანი რადიკალ-სოციალისტია, რომელიც მინისტრობის დროსაც დარჩა „რევოლიუციონერად“, როგორც თვითონ სთქვა. ამიტომ გასაკვირველი არა არის-რა, როცა ზომიერი გაზეთები ასე უზომოდ ლანძღვენ და ჰკიცხავენ საზღვაო საქმეთა მინისტრს. მილიერანის გამინისტრებიდან დაწყებული ეს ზომიერი პრესა სულ იმის ცდაშია განხეთქილება ჩამოაღოს მთავრობის მომხრეებსა და უკიდურეს მემარცხენეთა შორის. ეხლაც ამასვე სცდილობენ ზომიერები. გაზეთ „ტან“-ის ერთ ნომერს ვერ ნახავთ, რომ რედაქცია არ ამტკიცებდეს— მთავრობა სოციალისტების ხელშია, რომ სამინისტროს მომხრე უმრავლესობა ყოარესისა და პელტანის ყურ-მოჭრილი მონაა, რომ დროა რესპუბლიკელები განთავისუფლდნენ ასეთ მონობისაგან, რომელიც დიდ განსაცდელს უმზადებს საფრანგეთსაო და სხვა.

მიზანი ზომიერებისა ცხადია: უკიდურეს მემარცხენეებს სამინისტრო მოაშორებს და მაშინ კი მთავრობა შეუძლებელი იქნება, თუ ზომიერები არ მიიღებენ შიგ დიდ მონაწილეობას. ის მოვლენა, რომ ბევრი რესპუბლიკელი ეხლა, მთავრობის კლერიკალისმთან ბრძოლის დროს, კომბის სამინისტროს წინააღმდეგია და მხარს აძლევს კლერიკალებს, მართლა „თავისუფლებისა“ და კლირიკალების სიყვარულით როდი ხდება; არა, ისინი კარგად ჰხედავენ, რომ მათს აქამდე უცილობელ ბატონობას საფრანგეთის რესპუბლიკაში ნიადაგი ეცლება.

მილიერანის და პელტანის გამინისტრება ის მერცხალია საფრანგეთის ძველ კოპორტიუნისტებისათვის, რომელიც მათ პოლიტიკურ ასპარეზიდან ჩამოსვლას უქადის. ამიტომ გასაკვირველი არ უნდა იყოს არაგისთვის ზომიერების ასე უზომო გაბრაზება. მაგრამ პელტანის წინააღმდეგ ატეხილ ინტრიგებში საერთაშორისო დამოკიდებულებასაც უდევს წილი („ნოვოვრემია“ შეურიგებელი მტერია პელტანისა): პელტანი, ისე

როგორც კლემანსო, ინგლისთან დაახლოვების მსურველი არის და ორთა კავშირი მაინცა და მაინც არაფრად ეპიტნავენა.

როგორც ვიცით, პოზანსა და სილეზიაში პოლონელი და გერმანელი კათოლიკები აქამდე ერთად, თანხმობით, მოქმედებდნენ პრუსიის მთავრობის ძალ-მომრეობით პოლიტიკის წინააღმდეგ. ეს კავშირი პოლონელისა და კათოლიკე გერმანელისა შედეგი იყო იმ გარემოებისა, რომ პოლონელიც კათოლიკეა და გერმანული კათოლიკე პარტია მფარველობას უწევდა პოლონელებს, როგორც კათოლიკებს. მაგრამ ეს მფარველობა სარწმუნოების ფარგალს არ გადასცილებია. პოლონელი ერის ეროვნული მისწრაფება ამ ფარგალს გარედ რჩება. ამიტომ მოსალოდნელი იყო, რომ მოკლე ხანში პოლონელებსა და ცენტრს (კათოლიკური პარტია გერმანიაში) შუა განხეთქილება მოხდებოდა. იყო კიდევ რამდენიმე ნიშანი: „ჩვენ, გერმანელ კათოლიკებს, გვაერთებს პოლონელებთან ეკლესია, მაგრამ პოლიტიკაში კი აუცილებელ საჭიროებად მიმაჩნია ჩვენი ინტერესების განცალკევებაო,“ სიტყვა ცენტრის ერთმა წარმომადგენელმა. მაგრამ საუკეთესო საბუთი იმისა, რომ ცენტრი და პოლონელები ერთად ვერ იქმოქმედებენ, ის არის, რომ ცენტრი დღეს არა ხვალ მთავრობის პარტია გახდება, (თუ უკვე არ არის) და პოლონელებს ისევ დაუწყებს დევნას ეროვნულ საქმეში, როგორც ეხლანდელი მთავრობა. პოლონელების ძველი პარტია, ეგრედ წოდებული „უგოდოვანცები“ ამას ვერ არიან მიმხედარი და აქამდე მაგრად ჩასქიდებიან გერმანელ კათოლიკებს. სილეზიაში და ხშირად პოზანშიაც პოლონელები თავიანთ წარმომადგენელად გერმანელ კათოლიკებს ირჩევენ: ეროვნული ინტერესი პოლონელისა გერმანელმა კათოლიკემ უნდა დაიცვას! ასეთი ბრმა პოლიტიკა, რასაკვირველია, დიდათ მავნებელია პოლონელებისათვის და იგი ნიადაგს თანდათან ჰკარგავს. რადიკალური ეროვნული პარტია პოლონელებისა იმ აზრისაა, რომ ცენტრთან კავშირი მავნებელია, რომ საჭიროა დამოუკიდებელი ეროვნული პოლიტიკა და ამ პო-

ლიტიკის შესაფერი დამოუკიდებელი მოქმედება: გერმანელი არაფერს მოგვცემს, ჩვენ თვითონ ჩვენის ბრძოლითა და შრომით უნდა ვიშოვოთ, რაც გვჭირდებაო, გაიძახიან რადიკალები.

ძველი „პატრიოტები“ შეძრწუნებული არიან: ახალგაზრდებმა პოლიტიკა არ იციან, უნდათ გერმანელებს წაგვკიდონ და საქმე სრულებით დალუპონო. მაგრამ, როგორც ვიცით, არც ძველების „ღრმა პოლიტიკოსობამ“ უშველა პოლონელებს, მათი დევნა და შევიწროება თან-და-თან უფრო ძლიერდება.

უკვე არსდებოდა მცირე აზიაში, ქიოსში, სადაც გლაეკოსმა გამოიგონა ლითონების დაკავშირება, სამოსში, სადაც ჰერას დიდი ტაძარი ააგეს, ეფესში და სხვაგან. ცოტა უფრო გვიან განთავისუფლდა თვითონ საბერძნეთი. არხიტექტურის (ხუროთმოძღვრების) სხვა და სხვა სტილი გამოიკვია; სკულპტურა (ქანდაკება) სინამდვილის შესწავლას შეუდგა. როგორც პოლიტიკაში, ისე ხელოვნებაშიაც იჩინა თავი დორიელებისა და იონიელების ზენაარ ნიქის (genie) სხვა და სხვაობამა და წინააღმდეგობამ.

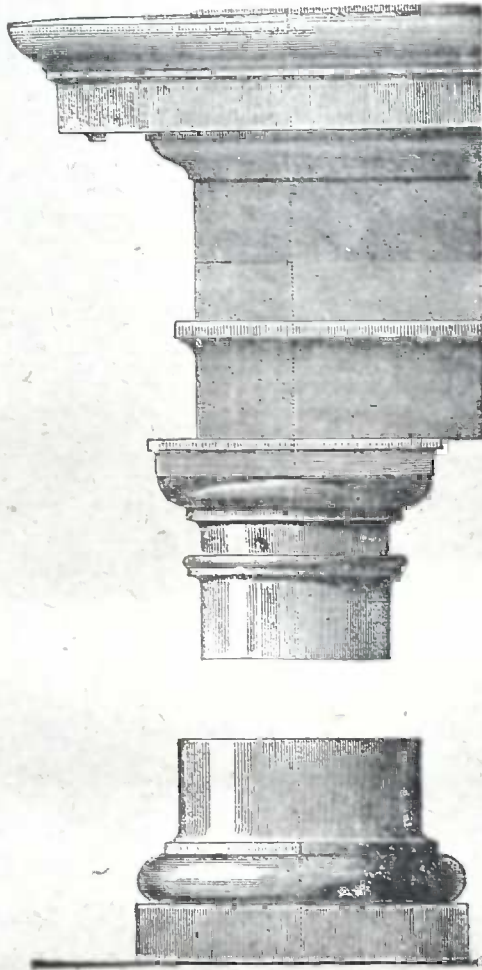
4. ბერძნულ არხიტექტურის სათავე. დასაწყისში ბერძნული არხიტექტურა წმინდა რელიგიური იყო: ღმერთებს პატივისცემა უნდოდა და თუ ვისმე დაავიწყდებოდა ეს მოვალეობა, თვითონ ღმერთები გაახსენებდნენ. ღმერთები თვითონ უჩვენებდნენ ხოლმე იმ ადგილს, სადაც უნდა ყოფილიყო დამდგარი მათი საკურთხეველი. ამიტომაც არის, რომ ტაძრები ხშირად მოშორებულ ადგილებშია ხოლმე აგებული. პირველად ტაძრებს აკეთებდნენ ხისგან, რომელსაც გარს ერტყა ლითონის ფურცელი, ან ქვისა და ხისგან; ასეთია დელოსში აპოლონის საკურთხეველი, რომელსაც გამოქვაბულის სახე აქვს. ბოლოს ტაძრებს სულ ქვისას აკეთებდნენ.

5. ბერძნულ ტაძრის საბოლოო ფორმა. სამი სტილი *). ნამდვილი ბერძნული ტაძარი არის შეერთება სვეტების განსაზღვრულ რაოდენობისა და ძველ ტაძრის წყობილებისა. ბერძნულ ტაძრის ტიპი ან სტილი სამია; ესენი განირჩევიან ერთმანერთისაგან სვეტის ფორმით. ამ სამის სტილის სახელებია დორიული, იონიური და კორინთული. საიდკან წარმოსდგა ეს სტილები, არ ვიცით, მაგრამ ის კი ექვს გარეშეა, რომ მათი სამშობლო აღმოსავლეთია.

6. დორიული სტილი. უძველესი — დორიული სტილია (მეშვიდე საუკუნის დასასრულს); იგი ისევე სასტიკი და ძლიერია, როგორც მისი შემქნელი თემი დორიელებისა; ბერძნები

*) stylos ან style ბერძნულად სვეტს ნიშნავს (ლათინური columna)

ამ სტილს „ვაჟკაცურს“ უწოდებდნენ, რადგან აქ შეენებას, გრაციას ადგილი არ ჰქონდა. დორიულ სვეტს შემდეგი ნა-

დორიული სვეტი.

წილები ჰქონდა: დადარული სვეტი, რომელიც პირდაპირ ტაძრის იატაკზე იდგა; კაპიტელი ანუ ბალიში, სვეტის ზემო ნაწილი; სიმრგვლე, რომელსაც ზემო ნაწილი უგანიერდება და რომელზედაც ოთხ კუთხიანი თლილი ქვა (abax) იდო; კარნიზი: ქვის დირე (არხიტრაეი, ბერძნული ეპისტელიონი), ორი სვეტის შემაერთებელი; დირეზე ბულაური (frise) ზედ ამო-

ქრილ ბა-რელიეფებით; თვითონ კარნიზი (ლავეარდანი), რომელიც გადმოცილებულია ბულაურებს და ამით ჰფარავს; ბოლოს სამ კუთხი ფრონტონი, რომელიც ამთავრებს შენობას.

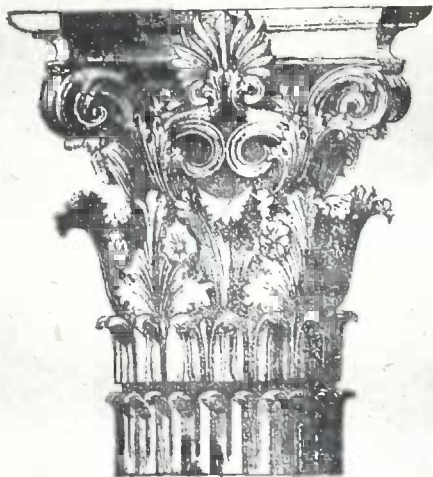
7. იონიუკა სტილი. შედარებით დორიულ სტილთან იონიური უფრო ახალია—იგი შემუშავდა საბოლოოდ მეექვსე საუკუნის ნახევარში. იონიურ სვეტს საკუთარი საფუძველი აქვს; მისი კაპიტელი მოღუნულ ვილდისებურ ფიგურით თავდება; არხიტრავი და ბულაური უფრო დამშვენებული და შემკულია. იონიურ სტილს მეტი გრაცია და მოხდენილობა აქვს და ამიტომ

იონიური სვეტი.

მას „ქალურ სტილს“ ეძახოდნენ; იგი წარმოადგენს განუსაზღვრელ სხვა-და-სხვაობას ჩუქურთმისა და შემკულობისას; მაშინ, როდესაც დორიული სტილი უმოძრაო და უცვლელია, იონიური განუწყვეტლივ იცვლება.

8. კორინთული სტილი. ეს სტილი ყველაზე ბოლოს შემუშავდა და გამოირკვა. ბერძნები შემდეგ ლამაზსა და გრძობიერ ლეგენდას მოგვითხრობენ ამ სტილის გამოგონების გამო: ახალგაზდა კორინთელ ქალის საფლავზე მოყვარულმა ძიძამ ჩვეულებისამებრ მოიტანა კალათი, რომელშიაც ეწყო ყველაფერი, რაც კი მის გაზრდილს უყვარდა; აქვე ამოსული ნარ-ეკალი გარს შემოეხვია კალათას თავის ფოთლებით და სწორედ ამ ნარეკალის ფოთლებით გარს შემოხვეულმა კალათამ ჩააგონა სკულპტორ კალიმახოსს კორინთულ სვეტის კაპიტელის იდეა. მართლაც, მარტო კაპიტელია ამ სტილის

კორინთული სვეტი.

ორიგინალური მხარე: იგი ჩამოჰგავს კალათას, საიდანაც ზევით მიიწევს ნარეკალის გადახნეჟილი ტოტები თავის გრძელ ფოთლებით.

9. ბერძნული ტაძარი. მისი შინაგანი და გარეგანი წყობაა. ბერძნული ტაძარია ბერძნულ არხიტექტურის უუსრულებსი გამოხატულება. ჩვეულებრივ ეს ტაძარი მიბრუნებული იყო აღმოსავლეთისაკენ და გარშემორტყმული ჰქონდა წმინდა გალავანი. ტაძრის შინაგანი წყობილება თითქმის ყოველთვის ერთი და იგივე იყო. იგი შესდგებოდა სამის ნაწილისაგან;

პირველი იყო პრონაოსი, წინა ოთახი ან ვესტიბული, მეორე—
ნაოსი, ღმერთის სადგომი, სადაც ღმერთის ძველი იდგა და
მესამე—ოპისტოდომი, ტაძრის საგანძური, სადაც მორწმუნეთა
შემოწირულებანი ინახებოდა. ტაძრის გარეგანი წყობილება
სხვა და სხვა იყო: ფასადი (წინა პირი) ხან ორის სვეტით იყო
დამშვენებული, ხან ეს სვეტები გარს უვლიდნენ ტაძარს, ხან
კოლონადა (სვეტების წყება) ორთა იყო; სვეტების რიცხვიც
სხვა და სხვა იყო. შეექვსე და მეხუთე საუკუნეში ტაძრებს სხვა
და სხვა ფერად ღებავდნენ—ყვითლად, წითლად ან ცისფრად;
ხან და ხან ტაძრის კედლები მოოქრულიც იყო.

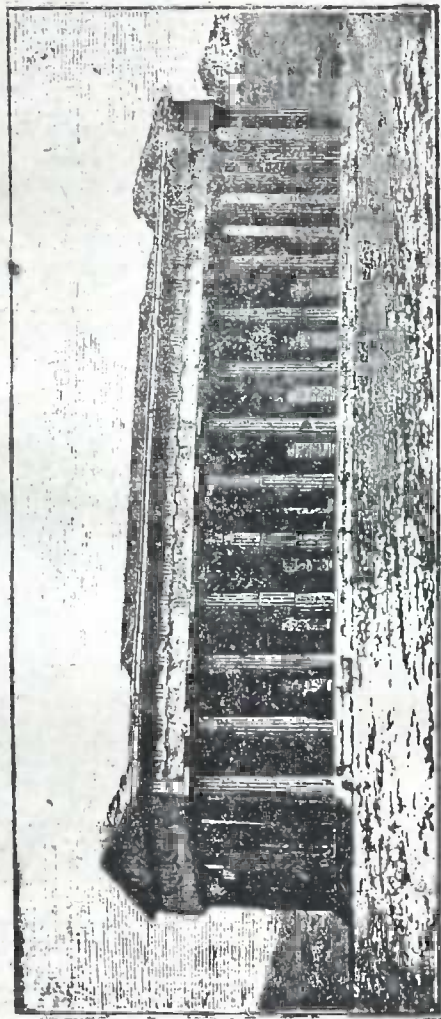
10. ჰათიენონი და სხვა ტაძრები. ათინას ტაძარი პართე-
ნონი ითვლება ბერძნულ არხიტექტურის საუკეთესო ნაწარ-
მოებად. იგი ააშენა პერიკლესმა აკროპოლისის კლდეზე, სადაც
ძველად იდგა სპარსელებისაგან დანგრეული ტაძარი ათინისა.

ჰათიენონი (ეხლანდელ მდგომარეობაში)

მისი გეგმა შეადგინეს ხუროთ მოძღვრებმა იკტინოსმა და
კალიკრატესმა, ქანდაკებანი კი ფიდიასს და მის მოწაფეებს
ეკუთვნოდა. საშუალო საუკუნოებში ეს ტაძარი ქრისტიან

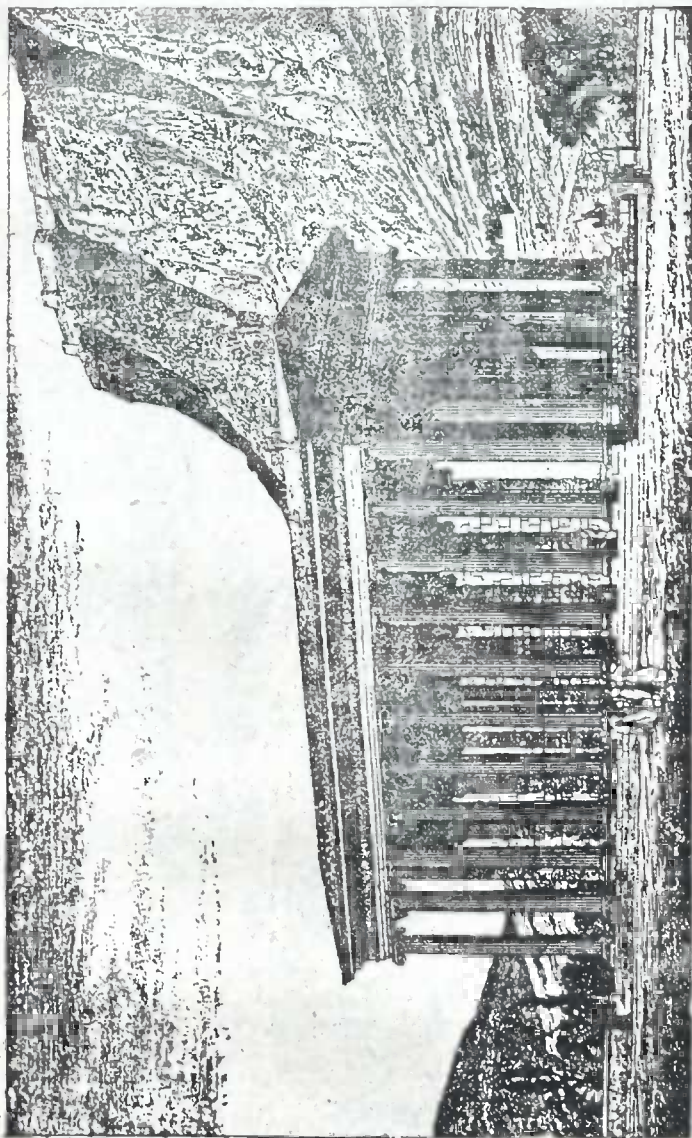
ეკლესიად გადააკეთეს, შემდეგ მეჩითად. 1687 წლამდე ეს ტაძარი ხელუხლებელი იყო. ამ წელს კი ვენეციელებმა, ქალაქ ათინას ალყას დროს, ააფეთქეს თოფის წამალი, რომელიც ნაოსში ინახებოდა, და გარდა ორის ფსადისა სრულე-ბით დაანგრეს შენობა. სხვა გამოჩენილი ტაძრებიც ბერი იყო: ათინაში თეზეიონი, რომელიც აქამდე სრულად არის დაცული,

ძვრიული ტაძარი თეზეიონი ათინაში

ერეხთეიონი—ათინისა და ჰოსეიდონის ტაძარი, სუნიუმში ათინის ტაძარი, პელოპონეზში, ნემეაში, ძევსის ტაძარი, ოლიმ-

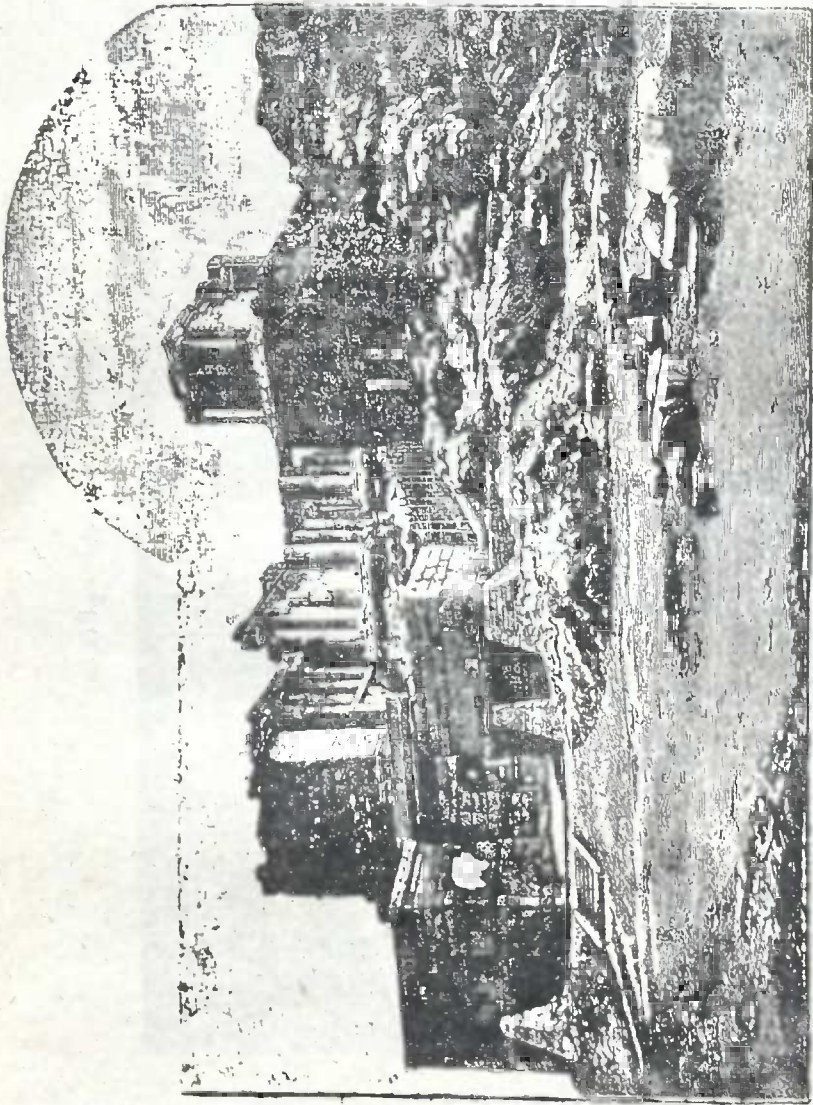
პიაში ძველსავე ტაძარი, მისივე ტაძარი აგრიგენტში (სიცი-
ლია) და სხვა.

იონიური ტაძარი პრიენეში

11. ტაძრის გალავანი და სხვა ნაწილები. ტაძრის გალავანი
მეტ წილად ძალიან ვრცელი იყო, ხშირად იგი ტყესა და
ბაღებს შეიცავდა. აქ იყო სამსხვერპლო საკურთხევლები პრო-
ნაოსის წინ ღმერთის ძეგლის პირდაპირ. ხშირად საკურთხევე-

ლი ბრწყინვალედ იყო აგებული ხის, ქვის, აგურისა და ხან-
და-ხან მარმარილოსაგან. მეტ წილად საკურთხევლის ფორმა
ოთხკუთხი იყო, ხან და ხან რგვალიც. გალავანშივე ააგებდნენ.
ხან და ხან დასამშვენებლად პროპილეს (ქისკარი და კიბე),

პროპილე (ეხლანდელ მდგომარეობაში)

როგორც ეს ეგვიპტელებისა და ასირიელების ჩვეულება იყო.
ყველაზე ცნობილი პერიკლესის აშენებული ათინის აკროპო-
ლისის პროპილე იყო. იგი წარმოადგენდა კედელს ხუთის

კართა და პორტიკებით (ბერძნულად სტოა—დახურული გალერეა) ორივე მხრით. აკროპოლისის ეს პროპილე მიჩნეული იყო საერო არხიტექტურის საუკეთესო ნიმუშად.

12. ბერძნულ სკულპტურის (ქანდაკების) სათავე. როგორც არხიტექტურის, ისე სკულპტურის სათავეც სარწმუნოება იყო. სკულპტურის პირვანდელი დანიშნულება იყო ღმერთების კაცის სახით წარმოდგენა. პირვანდელ ხანის ხის ძეგლი მეტად უხელოვნო იყო: ერთი ხაზი უჩვენებდა თვალებს, ხელები მიკრული იყო გვერდებზე, ტანი გაშეშებული და თითქოს ბუდეში ჩაკრული იყო. პირველი ხელოვანი, რომელმაც თვალები გაუხილა ძეგლს და ხელ-ფეხი განუთავისუფლა, გადმოცემით, დედალოსი იყო. თან და თან ხის მაგიერ თიხისა და ქვის ხმარება დაიწყო ძეგლებისათვის. ამ ცვლილების შესახებაც იცოდნენ ბერძნებმა ერთი სიმპატიური არაკი: ერთ კორინთელ მეჭურჭლეს, სახელად ბუტადესს ჰყავდა ქალი კორე, რომელიც დანიშნული იყო ერთ ახალგაზდა ბერძენზე. ერთ საღამოს კრატის სინათლეზე შეყვარებულმა ქალმა დაინახა კედელზე თავის სატრფოს სილუეტი (ჩრდილი) და, რომ მუდამ თვალ წინ ჰქონოდა მისი სახე, ლანდს ნახშირით ხაზი შემოავლო. ქალის მამამ თიხით ამოავსო ნახშირით შემოხაზული სახე და ამ გვარად გამოიგონეს ქანდაკების ხელოვნება.

13. სკულპტურის განვითარება მცანკ აზიაში და ქელადაში. სკულპტურა უწინ მცირე აზიაში—სამოსზე და განსაკუთრებით ქიოსზე—განვითარდა. კრეტელი ოსტატები მოვიდნენ სიკიონში (პელოპონეზი) და ჰელადის სკულპტორებს შესწავლეს თავიანთი ხელოვნება. ხელოვნების განვითარებას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ ბერძნებს ჩვეულება ჰქონდათ დღეობებზე გამარჯვებულების პორტრეტების გაკეთება. ამათ ძლიერ და თანაბრად შეყრილ ტანის გადმოხატვით ბერძენი ხელოვანი შეეჩვია ბუნების შესწავლასა და მიბაძვას. მეშვიდე საუკუნის გასულს სკულპტურას მეტი სიცოცხლე და თავისუფლება ეტყობა, თუმცა ნაწარმოებს ჯერ კიდევ სიმძიმე და მოუხეშავობა ემჩნევა. ასეთია, მაგალითად, ქ. სელინუ-

ტის ტაძრის ბარელიეფი (ჩუქურთმით გამოჭრილი სურათი), რომელიც წარმოადგენს პერსიოსს იმ დროს, როცა იგი გორგონას ჰკლავს. ცოტა უფრო გვიან ამ ხელოვნებას მეტი ცოდნა ეტყობა, მაგრამ მოძრაობა და სიცოცხლე მაინც აკლია. ამ ხანას ეკუთვნის ტენეასის აპოლონი, რომელიც ეხლა მიუნხენის მუზეუმში ინახება: ხელები ჯერ კიდევ ტანზეა მიკრული და სახეს მეტყველება აკლია. სამოთრაკიაში იპოვნეს ერთი ბარელიეფი (ეხლა ლუერშია)—იგი წარმოადგენს აგამემნოს თავის ამალით: სახე პროფილით არის გამოჭრილი და თვალები კი პირდაპირ.

14. ქველ ბერძნულ ხელოვნების საუკეთესო ნიმუშები; პიომბინოს აპოლონი და ეგინის მანძაძილეები. როგორც არხიტექტურა, სკულპტურაც დორიულიც იყო და იონიურიც: აქაც სჩანდა ბერძნების ორ დიდ თემის ანტაგონისმი. მეექვსე საუკუნის დასასრულს სპარტაში, სიკიონში, არგოსში, კორინთში თავისი აყვავებული სკოლებია, ათინაში თავისი ეგრედ წოდებული პიომბინოს აპოლონი (ლუერის მუზეუმში) ამ ეპოქის სტილის წარმომადგენელია; იგი დორიულ ხელოვნებას ეკუთვნის. ამ ხანისავე დამახასიათებელია ეგინელ ათინის ტაძრის ქანდაკებანი, რომელნიც ეხლა მიუნხენის მუზეუმში ინახება; ეგინის ეს ნაშთი საუკეთესო ნიმუშია ამ ხანის ხელოვნებისა. კომპოზიცია საქმის ცოდნის მაჩვენებელია, ტანი კარგათ არის გამოჭრილი, მაგრამ სახეს გამომეტყველება აკლია და ხელ-ფეხი უხერხულად არის ნაკეთები. ამავე ხანის ხელოვნების წარმომადგენელია ვინმე არისტონის სასაფლაოს ძეგლი, რომელსაც შეცდომით „მარათონის მეომარს“ უწოდებენ. ეს ძეგლი მეტად საინტერესოა: იგი წარმოადგენს მეექვსე საუკუნის (ქრისტეს დაბადებამდე) ბერძენს, შეიარაღებულს ყოველგვარ იარაღით, დახუჭუჭებულ თმითა და წაწვრილებულ წვერით—ეს იმ დროინდელი ჩვეულება იყო. ამ ნაშთზევე ეტყობა ათინელს მეტი შნოიანობა და მოხდენილობა და აგრეთვე ის განსაკუთრებული ყურადღება, რომელსაც იგი ნაწარმოების წვრილმან მხარეებს აქცევდა.

15. ბერძნულ სკულპტურის ოქროს ხანა. უმაღლეს ხარისხს განვითარებისას ბერძნულმა სკულპტურამ მიაღწია იმ საუკუნეში რომელსაც პერიკლესის საუკუნეს ეძახიან. ამ ხანაში განსაკუთრებით ათინა შეიქმნა უშესანიშნავეს არტისტების აკვანი: ათინელია კალამისი, დაკვირვებული და მოხდენილი ხელოვანი, მირონი, რომელიც მეტწილად ბრინჯაოზე მუშაობდა და რომლის საუკეთესო ნაწარმოები „დისკობოლოსი“ (რგოლის მსროლელი) ცნობილია რომში დარჩენილ ძეგლის საშუალებით. მირონი განთქმული იყო აგრეთვე ცხოველების ქანდაკებით. „მწყემსო, ამბობს ანაკრეონის ერთი ეპიგრამა, უფრო შორს გარეკე შენი ფარა, რადგან შეიძლება მირონის ძროხა ცოცხალი გეგონოს და თან გარეკა მოინდომო“.

16. ფიდასია. მაგრამ ყველაზედ უწინ მოსახსენებელი ფიდასია, უდიდესი სკულპტორი, რომელიც კი ამ ქვეყანას უნახავს. ხელოვანის დაბადების დღე არ არის ცნობილი. იგი იყო არგოსელ აგელდასის მოწაფე და პირველად თავი იჩინა კიმონის დროს, როცა დელფისათვის გააკეთა ბრინჯაოდან ერთი ჯგუფი მარათონის ნადავლის ათის თავის საფასით. ფიდასსავე ეკუთვნოდა დიდებული ძეგლი ათინასი აკროპოლისზე. ძეგლი ბრინჯაოდან იყო გაკეთებული და მისი შუბი და მუზარადი შორს ზღვაში მოსჩანდა. პერიკლესის დროს ფიდასმა ხელოვნების უაღრეს ხარისხს მიაღწია; გარს ეხვია მთელი ჯგუფი არტისტებისა, რომელთა დახმარებით მან ბევრი შესანიშნავი ნაწარმოები შექმნა; მათ შორის ყველაზე განთქმულია ორი — ათინა პართენოს (ქალწული ათინა) და ძვესი ოლიმპიელი. პირველი გაკეთებული იყო სპილოს ძვლისა და ოქროსაგან: ქალ-ღმერთი ფეხზე იდგა, მარჯვენა ხელში „გამარჯვება“ ეჭირა, მარცხენაში შუბი; თვალები ძვირფას ქვებისაგან ჰქონდა გაკეთებული, ტანის შიშველი ნაწილები სპილოს ძვლისა და ოქროსაგან სხვა და სხვა ფერად. ქანდაკების სიმაღლე 12 მეტრამდე იყო. ძვესი ოლიმპიელი უფრო მშვენიერი და უფრო განთქმული იყო: ყოველი ბერძნი, რომელსაც კი თავის თავი აღამიანად მიაჩნდა, მოვალედ სთვლიდა თავს სი-

„ტირალი ნიობე.“

კვდილამდე ერთხელ მაინც ენახა ეს შესანიშნავი ნაწარმოები, ძვესი იჯდა ტახტზე, რომელიც გაკეთებული იყო ოქროს, სპილოს ძვლისა, მარმარილოსა და შავის ხისაგან; ერთ ხელში ღმერთს ეჭირა ფრთოსანი „გამარჯვება“, მეორეში—სკიპტრა; მისი სახე ერთ და იმავე დროს გამომეტყველი იყო ალუშფოთველობისა და დიდებულობისა; ასე ჰყავს ძვესი აწერილი ჰომიროსს და ფიდიასმაც ვგრე გამოხატა იგი.

17. ჰართენონის მარმარილოები. არც ერთ ამ ძეგლთაგანს ჩვენამდე არ მოუღწევია; მაგრამ ჩვენ გვაქვს ჰართენონის მარმარილოების ერთი ნაწილი, რომელიც ფიდიასს ეკუთვნის. ეს მარმარილოები ამშვენებდნენ ათინის ტაძარს, ეხლა კი ბრიტანიის მუზეუმში ინახება (ლორდ ელგინის წამოღებულია). წინანდელი ფრონტონი წარმოადგენდა ათინის დაბადებას; შემდეგი კი ათინასა და პოსეიდონს, როცა ესენი ერთმანერთს ატიკას ეცილებიან; ბულაურებზე (frise) ამოჭრილი იყო ათინის რელიგიურ ცხოვრების სცენები. აღმოსავლეთის ბულაურზე წარმოდგენილია პანათინელ დღესასწაულზე მიმავალი პროცესია. „კომპოზიციის გეგმა დიადის სიმარტივით არის შედგენილი: ასე გგონიათ მიმავალი ხალხი ორ წყებად არის ჩამწყკრივებული; შემდეგ ტაძრის გრძელ კედელზე ეს ორი წყება ორკეცდება, რომ ბოლოს ფსადზე ყველა შეერთდეს. ამ სიმეტრიულ და თან ჰარმონიულ წეს-რიგის მიხედვით მიდიან ატიკელი მოხუცები გრძელის ყავარჯენებით, ახალგაზდა ქალიშვილები დოქებითა და ფიალებით, მეტექის ქალები, რომელნიც ქოლგებით უჩრდილებენ თავისუფალ ათინელების ქალებს. ამათ უკან მოჰყვება სამახვერპლო ხარები და ცხვრები, რომელნიც ათინის კოლონიებს გამოუგზავნია და რომელთაც წინ უძღვიან ახალგაზდა ვაჟები. ამათ მოსდევენ მეტექის შვილები ამფორებით (ორ-ყურა ქილა) და გობებით, ფლეიტისა და ციტრის დამკვრელნი და მოხუცები ზეთის ხილის ტოტებით ხელში. შემდეგ მოდიან სამხედრო ეტლები და ცხენოსანი ჯარის რაზმი. რაც შეეხება დასავლეთის კედლის ბულაურს, აქ წარმოდგენილია ახალგაზდა ათინელები, რომელნიც ჩქა-

რობენ შეუერთდნენ პროცესიას; ზოგი ამათგანი ცხენზე ზის, ზოგიც ემზადება შესაჯდომად“.

18. ფიდიასის უმთავრესი დიანსებანი. შეიძლება სთქვას კაცმა, რომ ფიდიასში თავმოყრილი იყო ბერძნის ნიჭის უფაქიზესი და სულ სხვა-და-სხვანაირი თვისება. ფიდიასმა შესძლო შეერთება დორიულ სტილის ენერჯიის და ძლიერებისა ატიციისმის გემოვნებასთან და ზომიერებასთან. იგი უახლოვდება სინამდვილეს, რამდენათაც შესაძლებელია და ყურს არ ათხოვებს ხელოვნების მიღებულ ფორმას; მაგრამ ამასთანავე უფრთხის ვულგარობას, რაც ყოველთვის ბუნების გადაჭარბებულ მიზაძვას მოსდევს ხოლმე.

19. ფიდიასის მეტოქენი: ალკამენესი და პოლიკლეტესი. ფიდიასს მეტოქენი ჰყავდა: იონიურ სკოლაში ალკამენეს ლემნოსელი, დორიულ სკოლაში პოლიკლეტეს არგოსელი, რომლის უმთავრესი ნაწარმოები იყო—ჰერა, ამორძალი და დიდუმენოსი; ამ უკანასკნელის პირი ეხლაც არის რომში, ფარნეზეს ვილაში და წარმოადგენს ახალგაზდა ვაჟს, როცა იგი თავსაკრავს იკეთებს. პოლიკლეტესი მარტო ახალგაზდების ქანდაკებას აკეთებდა; მისის აზრით, მომწიფებული ასაკი, რომელიც აუშნოებს სახესა და ტანს, ღირსი არ იყო ხელოვნების საგანი ყოფილიყო. ამბობენ, რომ პოლიკლეტესს ზედმიწევნით ჰქონდა შესწავლილი ადამიანის სხეული და უყვარდა ყოველ წვრილმანის გულს მოდგინედ გაკეთება.

თ ა ვ ი მთ XX ე

ბერძნების ლიტერატურა დასაწყისიდან მე-V-ე საუკუნის დასასრულამდე*)

საჩვენებია. 1. ბერძნულ ენის და ლიტერატურის მნიშვნელობა.—2. რელიგიური და ეპიური პოეზია. ორფეოსი. მუზაიოსი.—3. ჰომიროსი.—4. ჰეზიოდოსი.—5. ელეგია.—6. ლირიკული პოეზია.—7. პინდაროსი.—8. დრამატიული პოეზია; ბერძნულ თეატრის დასაწყისი.—9. ტრადიკოსები თესპისის შემდეგ.—10. ესხილოსი.—11. სოფოკლე.—12. ევრიპიდე.—13. ბერძნულ კომედიის დასაწყისი.—14. კომედიის პოლიტიკური ხასიათი ათინაში.—15. არისტოფანე.—16. ბერძნული პროზა; პირველი ისტორიკოსები.—17. ჰეროდოტე.—18. თუკიდიდე.—19. ბერძნული კომედიის საბერძნეთში: პერიკლე, კლეონი და ლიზიასი.—20. ჰითაგორასი და მისი სკოლა.—22. ემპედოკლე, ანაქსაგორასი და დემოკრიტე.—23. სოკრატე.

1. ბერძნულ ენისა და ლიტერატურის მნიშვნელობა.
ბერძნული ლიტერატურა ისევე შეუდარებელი და სრულია, როგორც ბერძნული ხელოვნება; როგორც ხელოვნებას, ისე ლიტერატურას ვერა დააკლო საუკუნოების მსვლელობამ და დღესაც ბერძნული ლიტერატურა ითვლება გონების საუკეთესო ნიმუშად. ასეთ უპირატესობის მიზეზი ბევრია, პირველად ყოვლისა თვით იარაღი რომელსაც ლიტერატურა ხმარობდა—ბერძნული ენა, ასე მდიდარი, მოქნილი, მრავალგვარი და თან ასე მარტივი და ბუნებრივი. ბერძნულ ენას რამდენიმე კილოკავი ჰქონდა; მათში უმთავრესი იყო ეოლიური, დორიული და იონიური. ეს უკანასკნელი გახდა ის ატიკური

*) ბიბლიოგრაფია: მიულერი—ბერძნულ ლიტერატურის ისტორია; დელტური—იგივე, კრუაზე—იგივე; კურციუსი—ტომი II-და-III; ფულიე—სოკრატეს ფილოსოფია და ფილოსოფიის ისტორია; ცელერი—ფილოსოფიის ისტორია.

დიალექტი, რომელიც იგივე კლასიკური ენაა. თვით სახელი ამ ენისა— ატიცისმი— შეიქმნა სიმბოლო მოხდენილობისა, სიფხიზლისა, ზომიერებისა და გემოვნებისა.

**2. რელიგიური და ეპიური პოეზია. ორფეოსი. მუზაი-
ოსი.** ბერძნულ ლიტერატურის სათავე რელიგიური საგალობ-
ლებია. პირველი მგალობლები ან აედოსები ქურუმები იყვნენ;
საგალობელი ღმერთების ქება-დიდება იყო. პირველი მგოსნები,
რომელთა სახელი ახსოვს გადმოცემას, ორფეოსი და მუზაიოსი
იყვნენ; ელეფზისის დღესასწაულის დროს გალობდნენ ჰიმნებს,
რომელთაც ამ პოეტებს აწერდნენ. ღმერთებიდან პოეზია ნა-
ხევარ ღმერთებზე და გმირებზე გადავიდა და ამ გვარად იგი
შეიქნა ეპიური. აედოსები დადიოდნენ ქალაქიდან ქალაქში და
დაულალავად უმღეროდნენ მოედნებზე შეკრებილ ხალხს ძველ
დროთა საგმირო საქმეებს. ხალხიც დაულალავად უსმენდა მათ.
იყვნენ აგრეთვე რაფსოდები, რომელნიც თვითონ როდი იგო-
ნებდნენ საგალობლებს, სხვების გამოგონილს იმეორებდნენ.
ამ პირვანდელ პოეზიიდან, რომელიც ზეპირ-გადმოცემით თაო-
ბიდან თაობაზე გადადიოდა, ჩვენამდე მოაღწია ორმა საკვირ-
ველმა პოემამ, რომელიც დღესაც ეპიურ პოეზიის საუკეთესო
ნიმუშად ითვლება; ეს ორი პოემაა **ილიად** და **ოდისეა**, რო-
მელთაც ჰომიროსს აწერენ.

3. ჰომიროსი. ძველად საბერძნეთში შვიდი ქალაქი ეცი-
ლებოდა ერთმანერთს და თვითეული ქალაქი ამტკიცებდა,
რომ იგია ჰომიროსის სამშობლო ქალაქი. ჩვენი დროის ზო-
გიერთ მეცნიერმა სრულებით მოსპო ეს ცილაობა, რადგან
მათის აზრით ჰომიროსი სრულებით არ არსებობდა. გადმო-
ცემით, ჰომიროსი პატივისცემ შენედულების ბრმა მოხუცი
იყო.

ილიადა და ოდისეა ბერძენთა ჭკუა-გონების პირველი
დიდი ნაწარმოები იყო. მთელ საბერძნეთში ჰომიროსი ყოვე-
ლის მცოდნე მისანი იყო. როგორც შავის ზღვის ნაპირზე,
ისე გალიასა და ესპანიაში ბერძენი მით იცავდა თავის ვინა-
ობას, რომ ჰომიროსზე ზრდიდა თავის შვილებს. ილიადისა

და ოდისეას შეუდრებელი თვისებაა სიმარტივე, სილიადე და საკვირველი დასურათება ხასიათისა და გულისთქმათა.

ჰომიროსი.

4. **ჰეზიოდოსი.** გადმოცემით ჰეზიოდოსი ჰომიროსის თანამედროვე იყო. იგი დაბადებულია ასკრაში (ბეოტია) და მისი შეთხუზულია ორი პოემა—„საქმენი და დღენი“ და „თეოგონია“—თეოლოგიური (საღვთის მეტყველო) ეპოპეა, რომელიც მეტად ძვირფასია ბერძნულ სარწმუნოების შესწავლისათვის. ჰეზიოდოსი არ არის პირველ ხარისხოვანი გენიოსი, იგი წყნარ და ზომიერ ნიჭის პატრონია.

5. **ელეგია.** ეპიურ პოეზიას თან მოჰყვა ელეგიური. ელეგია ძველ საბერძნეთში შეიქმნა ბევრ სხვა და სხვა სასიმღეროს, რომელსაც სიმებიან საკრავის ან ფლეიტის აკომპანიმენტი სჭირდა. ელეგიის განთქმული ავტორები იყვნენ კალინოს ეფესელი, ტირტეოსი და არხილოხი. კალინოსი და ტირტეოსი პატრიოტულ და სამხედრო ელეგიებს სთხზავდნენ; არხილოხმა კი შეთხზა მეტად მწარე სატირები. კიდევ შეიძლება ვახსენოთ მიმნერმოს კოლოფონელი, სოლონი, პოლი-

ტიკურ და ზნეობრივ ლექსების ავტორი და თეოგნის მეგარელი, რომელმაც ნამდვილი ბრანარევი ლექსები შეთხზა დემოკრატიულ პარტიის წინააღმდეგ.

6. **ღირსიკული ჰაქსია.** ლირიკულ პოეზიის შემქნელი საბერძნეთში თერპანდროს ლესბოსელი იყო, რომელმაც შვიდსიმიანი ლირა გამოიგონა. არც ერთ მის ლექსს ჩვენამდე არ მოუღწევია (მეზვიდე საუკუნე ქრისტეს დაბადებამდე). თერპანდროსს მოჰყვნენ ალკეოსი და საფო, ორივე ლესბოსელი. ალკეოსი პოლიტიკურ ოდების ავტორია, მაგრამ ამასთანავე ღვინოსა და სიტკბოებასაც ამკობდა. საფო განსაკუთრებით ეპითალამიებს (ქორწინების სიმღერა, შესხმა) სთხზავდა. დორიელების ლირიკოსები იყვნენ ალკმანი და სტეზიხოროსი; იონიელების — ანაკრეონ ტეოსელი, ნაზი და საყვარელი ნიჭი, და სიმონიდ კეოსელი, რომელიც სპარსელებთან ომიანობის დროს სცხოვრობდა და რომელმაც სხვა და სხვა ფორმით შეამკო მარათონის, თერმოპილის და სალამინის სახელოვანი დღეები.

7. **ზინდაროსი.** საბერძნეთის ლირიკოსებ შორის ყველაზე განთქმულია პინდროსი, რომელიც დაიბადა 522 წელს კინოკეფალაში თებას ახლო. ოცი წლიდან პინდროსმა დაიწყო ოდების წერა; საგანი ამ ოდებისა სხვა-და-ხვა დღეობაზე გამარჯვებულების შესხმა იყო. ამიტომ იგი მალე გახდა საყვარელი ვპოეტი ტირანებისა და საბერძნეთის თემებისა. ჩვენამდე მოუღწევია რამდენიმე მის ლექსს, მაგრამ მათი სავსებით დაფასება ჩვენ აღარ შეგვიძლია, რადგან ძველად ეს ლექსები უსაკრავოდ არ ითქმოდა და ეს საკრავები კი აღარ გვაქვს.

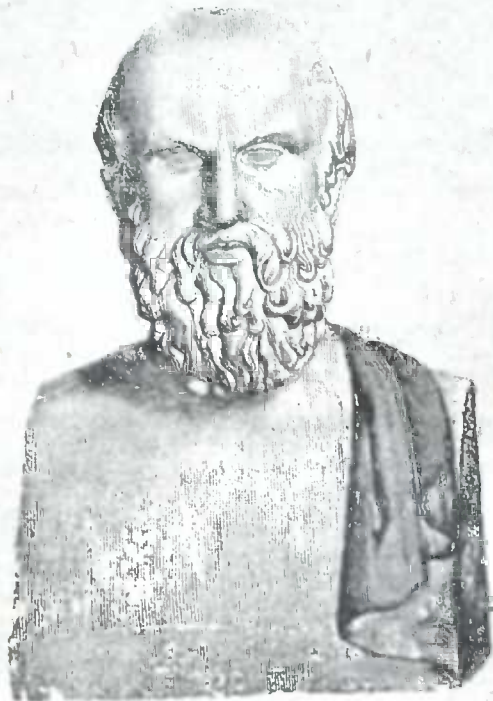
8. **ღრამატული ჰაქსია; ბერძნულ თეატრის დასაწყისი.** დრამატიულ პოეზიის წყაროც სარწმუნოება იყო. პირვანდელ ხანაში ჩვეულება იყო ემღერათ ბახუსის დღესასწაულზე ღმერთის შესხმა. ხორო, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა ამ შესხმის თქმა, ცეკვა-თამაშით უვლიდა ღმერთის საკურთხეველს. შემდეგ ჰკლავდნენ თხას და სწორედ ამ მსხვერპლის შეწირვიდან წარმოსდგა ტრაგედია (სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს — „თხის

სასიმღერო“). თან-და-თან ბახუსის თავგადასავალის მოთხრობა შესხმაში იცვლებოდა და უფრო საინტერესო ხდებოდა. თესპისმა პირველად მიუმატა ხოროს ერთი პირი, რომელიც მარტო ლაპარაკობდა—ან პასუხს აძლევდა ხოროს, ან ხელ-ახლავ ამღერებდა მას ან და საკუთარ აზრსაც გამოთქვამდა. ამ ახალ ელემენტის შემოღება ბევრს არ მოსწონდა; ერთ დღეს სოლონი წავიდა თესპისის წარმოდგენის სანახავად და როცა წარმოდგენა გათავდა, ავტორს ჰკითხა— ნუ თუ არ გრცხვენია საჯაროდ ამდენის ტყუილის თქმაო. თესპისმა უპასუხა, რომ აქ ცუდი არა არის-რა, რადგან წარმოდგენა თამაში და თვალის სერი არისო. გულ-მოსულიმა სოლონმა ჯოხი დაარტყა მიწას და სთქვა: „ღიახ, თუ ჩვენ მოვითმენთ, მოვიწონებთ ამ თამაშს, სინამდვილეს ჩვენ ხელ-შეკრულობებში ვნახავთ.“ საბედნიეროთ სოლონს ბევრი თანამოაზრე არ ჰყოლია და თესპისის შემდეგ ბერძნული თეატრი განვითარდა. ბახუსი და მისი კულტი განზე დარჩა: პოეტებმა დაინახეს, რომ შეუძლებელია ღვინის ღმერთის მუდამ უკან დევნა, და სხვა საგნები აირჩიეს. როცა ეს პირველად მოხდა სიკიონში, განცვიფრებული მაყურებლები ერთმანერთს ეკითხებოდნენ: „რა კავშირი აქვს ყველა ამას ბახუსთან“-ო?

9. ტრაგიკოსები თესპისის შემდეგ. მეექვსე საუკუნეში პირველად ფრინიხოსმა შემოიღო ქალის როლი. მანვე გახდა პირველად შეხებოდა ტრაგედიაში თანამედროე ტემას—მიღების აღებას სპარსელებისაგან. პრატინას ფლიუნტელმა, რომელიც ფრინიხოსის დროს ცხოვრობდა, შექმნა სატირიული დრამა, რომელიც ნამდვილ დრამის წარმოდგენას მოჰყვებოდა ხოლმე. შესაძლებელია, რომ ამავე ხანაში შემოიღეს ათინაში დრამატიულ თხზულებების კონკურსი, რომელმაც ასე წინ წასწია ბერძნული ხელოვნება. კონკურსი ხდებოდა ყოველ წელს ბახუსის დღესასწაულზე. არხონტი დანიშნავდა სამ პოეტს; თითოეულ მათგანს უნდა წარმოედგინა საკონკურსოდ სამი ტრაგედია და ერთი სატირიული დრამა. ხორო და აკტიორები უნდა ემოვნა მდიდარ მოქალაქეს, ხორეგოსად წოდებულს. პირ-

ველად თვითონ მაყურებლები სწყვეტდნენ, თუ რომელი პოეტი იყო გამარჯვებული, შემდეგ კი ხუთი მოსამართლე, რომელთაც წილის ყრით ირჩევდნენ.

10 **ესხილასი.** ბოლოს გაჩნდა ესხილასი, რომელსაც ტრაგედიის მამას უწოდებდნენ. იგი დაიბადა ელეფზისში 525 წ.

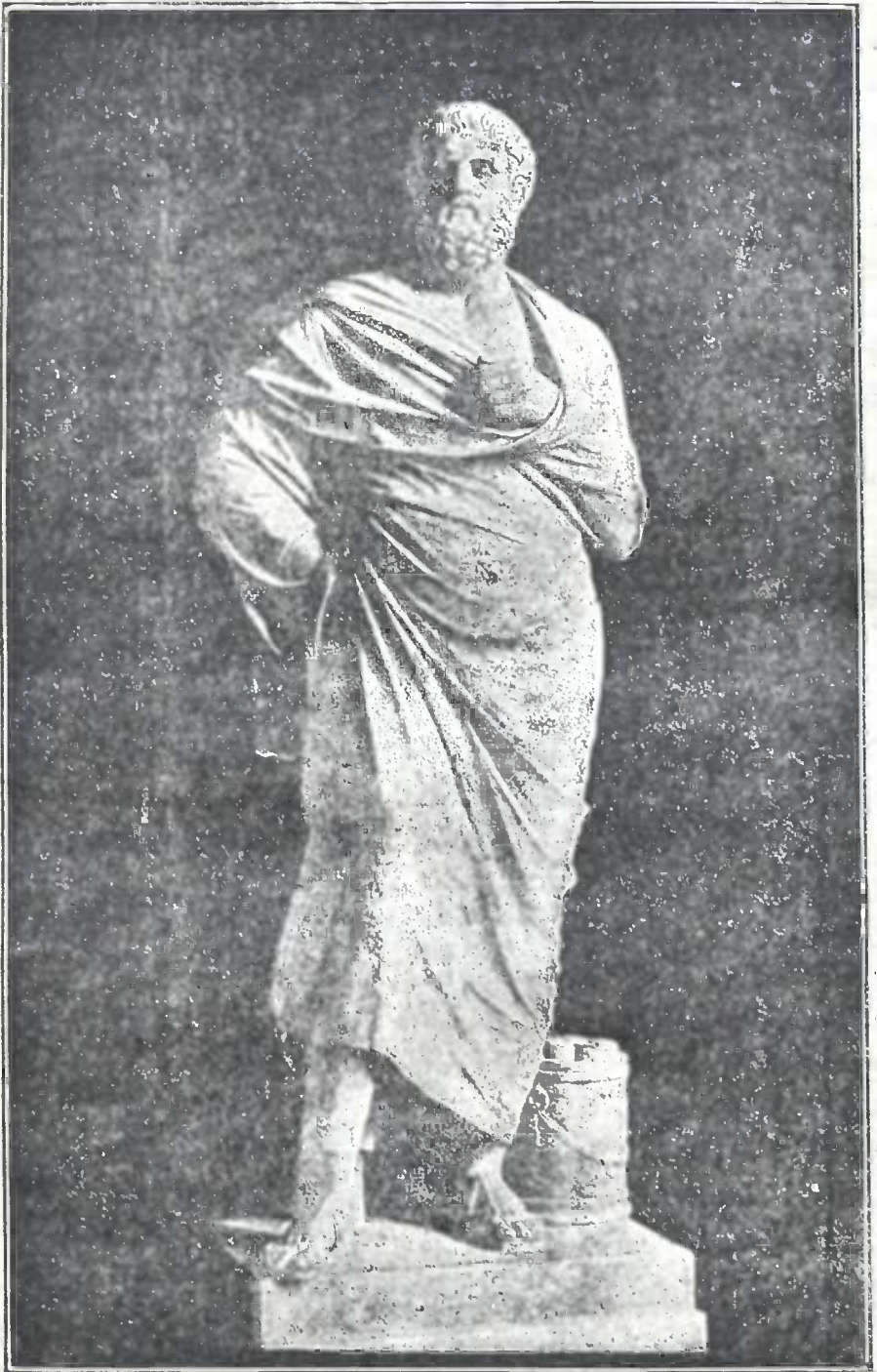
ესხილასი.

და იბრძოდა სპარსელების წინააღმდეგ მარათონის ველზე, სალამინთან და პლატეასთან. მისი პიესების რიცხვი სულ უკანასკნელი 70 მაინც იყო; ჩვენამდე კი მხოლოდ 7-ს მოუღწევია: მიჯაჭვული პრომეთეოსი, სპარსელები, შვიდნი თებას წინააღმდეგ, ორესტია—(ტრილოგია) აგამენონი, ხოფეორები და ევმედინები, და ბოლოს ჰიკეთიდები (მფარველობის მთხოვნელნი). ზოგი მხრით ესხილასის დრამა ჯერ კიდევ პირვანდულია. ხოროს ჯერ კიდევ პირველი ადგილი უკავია დრამაში; აქტიორი მხოლოდ ორია სცენაზე; დრამაში მეტი მოთხრობაა.

და ნაკლები მოქმედება. მაგრამ ამ ნაკლთან ესხილოსის დრამებს ბევრი მეტად ღრმა სცენიური ღირსება აქვს. ესხილოსი ახერხებდა მალალისა და გამშვენებულის ერთ გამოეთქვა სულის უსასტიკესი მოძრაობა. არასოდეს არავის არ გამოუთქვამს და არ დაუხატავს მეტის სიძლიერით მძვინვარება, მძულვარება, ზიზღი, შურისძიების სიყვარული: ესხილოსი გმირული და ზეადამიანური პოეტია.

11. სოფოკლე. ამასვე ვერ ვიტყვით სოფოკლესე, რომელსაც მეტი გემოვნება, სისწორე და ერთიანობა აქვს; მაგრამ სამაგიეროდ სოფოკლე ვერ გამოიწვევს მაყურებელში განცვიფრების უნებლიეთ ყვირილს, როგორც ამას ესხილოსის დრამა შერებოდა. იშვიათია, რომ სოფოკლე გატაცებული იყოს, მაგრამ ისიც იშვიათია, რომ იგი სადმე მისუსტდეს. მის დრამაში ხოროს კიდევ აქვს დიდი ადგილი, მაგრამ აქ იგი მოწმეა მოქმედებისა და არა თვით მოქმედი. სოფოკლე დაიბადა კოლონაში 495 ან 498-ში; იგი მოკვდა ღრმად მოხუცებული. მის დრამებიდან ჩვენამდე მოუღწევია მხოლოდ შვიდს: ანტიგონა, ელექტრა, ტრახინელი ქალები, მეფე ედიპოსი, აიაქსი, ფილოკტეტე, ედიპოსი კოლონაში.

12. ევრაზიდე. ყველაზე მეტი კამათი გამოიწვია მესამე დიდებულმა ტრადიკოსმა ევრიპიდემ. არისტოფანე შემთხვევას არ გაუშვებდა, რომ არ ჩაეწიხლა იგი. მიზეზი ის იყო, რომ ევრიპიდე არ იყო ნამდვილი კლასიკი: მის დრამაში მოქმედება ბევრად უფრო რთულია; არის საეფექტო ადგილები და მოულოდნელი შემთხვევები; ხორო მხოლოდ ფორმისათვის არის გამოყვანილი — მოქმედებასთან მას არავითარი კავშირი აღარ აქვს; ძველი ლეგენდები სრულებით შეცვლილია; მოქმედი პირები ხშირად დაფლეთილ-დაგლეჯილ ტანი-სამოსიანი საწყლები და გლახები არიან; მათი საუბრის ენა ჩვეულებრივი ენაა, თითქო ესეც არის სოკრატესთან საუბარი გაუთავებიათო. ევრიპიდე პირველი იყო, რომელმაც დახატა ადამიანის ჩვეულებრივი გულისთქმანი; თუ იგი არ ამაღლებულა კაცობრიობაზე, სამაგიეროდ წარმოგვიდგინა ადამიანი თა-

სოფოკლესი.

ვის სისუსტითა და ნაკლით. ევრიპიდე უფრო ახლოა ჩვენზე, ვიდრე დანარჩენი ტრალიკოსები საბერძნეთისა.

ევრიპიდე

ევრიპიდე დაიბადა სალამინზე 480 წელს და მოკვდა 406-ში მაკედონიაში; ჩვენამდე მოუღწევია 18 ტრაგედია; ამათგან საუკეთესონი არიან—ალკესტა, მედეა, იფიგენია ტავ-

რიდაში, ჰიპოლოტე. სატირიულ დრამებიდან საუკეთესოა „ციკლოპი“.

13. ბერძნულ კომედიის დასაწყისი. თვითონ სახელი „კომედია“—ნადიმის სასიმღერო—უჩვენებს, თუ საიდან წარმოსდგა ეს დარგი დრამატიულ ხელოვნებისა. ბახუსის დღესასწაულის შემდეგ იმართებოდა ნადიმი, რომლის დროსაც ბევრ უმართებულო ლექსებს მღეროდნენ და თან თამაშობდნენ. ამ გვარ ლექსებს პირველად თავი მოუყარა და პიესისებური ხასიათი მისცა სუზარიონ მეგარელმა. კომედია გახდა დიალოგიური სატირა, რომელსაც სიმღერით ამბობდნენ. ნამდვილ კომედიის შემქნელად ითვლება ეპიხარმოს კოსელი, რომელიც სიცილიაში ცხოვრობდა. მის თხზულებათაგან ერთსაც არ მოუღწევია ჩვენამდე. ვიცით მხოლოდ, რომ პლაგატუსი ბაძავდა მას, მაგრამ ორიგინალზე ბევრად ნაკლები იყო.

14. კომედიის პოლიტიკური ხასიათი ათინაში. ათინაში კომედია ყველაზე უწინ პოლიტიკური იყო. პოეტებს თავისუფლად შეეძლოთ სასაცილოდ გამოეყვანათ არა მარტო მოქმედება და აზრები, არამედ თვით ცოცხალი პირებიც კი. კომედია საშინელი იარაღი იყო პარტიის ხელში. ეჭვს გარეშეა, რომ ბერძნულმა კომედიამ ბევრი სიცუდე გამოაშუღავნა და ბიწიერება სამართლიანად გაჰკიცხა, მაგრამ მას იერიში მიუტანია უკეთილშობილეს და უწმინდეს საქმეზედაც, გადაუმახინჯებია უწმინდესი განზრახვანი, სასაცილოდ აუგდია პატრონება, მამულის შვილობა, სიმამაცე და ადამიანის ბუნების საუკეთესო გრძობანი აბუჩად აუგდია. კლეონი სასტიკად იყო გაკიცხული, მაგრამ არც სოკრატე დაუზოგავთ. თეატრს არ უნახავს შემდეგ ის თავისუფლება, რომლითაც ბერძნული თეატრი სარგებლობდა. ბერძენი ავტორი არ კმაყოფილდებოდა იმითი, რომ პიესის გმირებს თავის ნებაზე ალაპარაკებდა; მას უფლება ჰქონდა პირდაპირ გამოეთქვა მაცურებლები-სათვის თავისი აზრები და კერძო შეხედულებანი ეგრედ წოდებულ პარაბაზისის დროს: ხორო სცენიდან ორკესტრის ადგილას გადადიოდა და მიუბრუნდება საზოგადოებას; პიესის ავ-

ტორი ან თვითონ ან ზოროს მეთაურის პირით ელაპარაკებოდა მაყურებლებს თავის გრძნობებზე და კერძო საქმეებზე. ყველაზე მეტად ასეთის თავისუფლებით სარგებლობდა არისტოფანე.

15. ანისტოფანე. როდის დაიბადა და ან როდის მოკვდა არისტოფანე, არ არის ცნობილი. ვიცით მხოლოდ, რომ პირველი მისი კომედია წარმოადგინეს 427 და უკანასკნელი 390-ს. ამ ხნის განმავლობაში იგი განუწყვეტლივ სწერდა პიესებს; ზოგი მათგანი კარგი იყო, ზოგი ცუდი, მაგრამ ყველა თავისებური კი იყო. არისტოფანე განსხვავდება კომედიის

ანისტოფანე.

სხვა მწერლებისაგან არა მარტო, გაბედულის სიტყვით, მწარე დაცინვით და გასაოცარ ფანტაზიით, არამედ თავის პოეზიის გრაციითა და მიზნიდევლობით; ტყვილა როდი უთქვამს პლა-

ტონს, რომ „გრაციებმა“ თავიანთ მუდმივ სადგომად ამოირჩიეს. არისტოფანეს სულიო. მაგრამ ამასთანავე არც ერთი ავტორი არ ყოფილა არისტოფანესავით უმართებულო, უშვერი და თავხედი. ათინის უძლიერესი პოლიტიკური მოღვაწეები გამოიყვანა მან სცენაზედ. გადმოცემით, როცა ერთ პიესაში ვერც ერთმა აქტიორმა ვერ-გაბედა კლეონის როლი შეესრულებინა, თვითონ ავტორი გამოვიდა სცენაზე, ითამაშა კლეონის როლი და ხალხისაგან დიდი მოწონებაც დაიმსახურა. კლეონი კი სიბრაზით გულზე სკდებოდა. არისტოფანეს კომედიებიდან ჩვენამდე მოუღწევია თერთმეტს; ამათგან უფრო ცნობილია „მხედრები“, „მშვიდობიანობა“, „ღრუბლები“, „ქალების კრება“ და სხვა.

16. ბერძნული პროზა; პირველი ისტორიკოსები. ბერძნული პროზა მეხუთე საუკუნეზე ზევით არ აღის. პირველად თავი დაანებეს ღმერთების ენას და დაბალ პროზას მოჰკიდეს ხელი ფილოსოფოსებმა—თალეს მილეტელმა, ანაქსაგორას კლადომენელმა, ჰერაკლიტე ეფესელმა და ამათთან ერთად ეგრედ წოდებულ ლოგოგრაფებმა, რომელნიც თავს უყრიდნენ ძველ გადმოცემათ და ლეგენდებს. ჰეროდოტემდე საბერძნეთში არ ყოფილა ნამდვილი, თავის სახელის ღირსი პროზა.

17. ჰეროდოტე. ჰეროდოტე დაიბადა 484 წელს ქ. ჰალიკარნასში. ცნობის მოყვარეობით გატაცებულმა აღრევე შეუდგა მოგზაურობას და იყო აზიაში, აფრიკაში და ევროპაში. დიდ ძალი ცნობები და მოთხრობები შეჰკრიბა ჰეროდოტემ ამ მოგზაურობის დროს და შემდეგ გამოიყენა თავის დიდ ისტორიისათვის. საგანი ამ ისტორიისა არის აზიის ბრძოლა საბერძნეთის წინააღმდეგ; მაგრამ შეხვდება თუ არა ავტორი მოთხრობის დროს ახალ ხალხს, აგვიწერს მას და მოგვითხრობს მის ისტორიას. ამ გვარად, სანამ ჰეროდოტე ბერძენ-სპარსთა ომიანობის მოთხრობას შეუდგებოდეს, ჯერ გვაცნობს სპარსეთის უზარ-მაზარ იმპერიის შექმნის ისტორიას, ჰეროდოტეს ისტორია გაყოფილია ცხრა წიგნად, თითოეულ წიგნს რომელიმე მუზას სახელი ჰქვია.

ჰეროდოტეს ნაშრომი მიუბაძველია; იგი გულუბრყვილო და წარმტაცი მოთხრობაა, გაყვარებს ყველაფერს, რაც ავტორს უნახავს ან გაუგონია; მოთხრობა მისი მარტივია, მაგრამ ინტე-

ჰეროდოტე.

რესითა და ადგილობრივ ელფერით აღსავსე. ამასთან ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ ჰეროდოტეს ისტორიკოსის უპირველესი თვისება აქვს—სიმართლე. როდესაც კი იგი ამბობს „ეს მე ვნახეო“, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ სიმართლეს არ ღალატობს; ჩვენი დროის აღმოჩენანი, განსაკუთრებით ეგვიპტეში და ასირიაში, საუკეთესოდ ამტკიცებენ ჰეროდოტეს სიმართლის-მოყვარეობას.

18. თუკიდიდე. „პელოპონეზის ომიანობის“ ავტორი თუკიდიდე სრულებით არა ჰგავს ჰეროდოტეს. თუკიდიდე უფრო

მეცნიერია მეთოდით, ნაკლებ გრძნობიერი და უფრო სასტიკი იგი ეკუთვნის ისეთ პირებს, რომელნიც ლოლიკის, მსჯელობის ძლიერებით მოქმედებენ ადამიანზე და არა გრძნობებისა და გულისთქმათა აღძვრით. ენა თუკიდიდესი მოკლედ მოჭრილი და ხან და ხან ძნელი გასაგებია, სტილი წმინდა ატიკუ-

თუკიდიდე.

რი აქვს. როგორც ნათქვამი გვქონდა, თუკიდიდეს ათინაში მნიშვნელოვანი თანამდებობა ჰქონდა, მაგრამ ამფოპოლისთან არ გამარჯვებამ შეაძულა იგი ხალხს და გაძევებულ იქნა.

19. მჭერმეტყველებსა საბერძნეთში. ჰერიკლე; კლეონი; ღიზასი. ძნელი არ არის იმის მიხედვრა, თუ საიდან გაჩნდა საბერძნეთში მჭერმეტყველება. ბერძნები მოძრავი, ენაჭარტალა ხალხია, იმ თავითვე შეჩვეული სახალხო კრებას და საჯარო მსჯელობას. მიუხედავად ამისა, პერიკლემდე ჩვენ არ ვიცით არც ერთი ნამდვილი ორატორი. პერიკლეს სი-

ტყვეებიდან ჩვენამდე არც ერთს არ მოუღწევია, მაგრამ თუკბ-
დესა და პლუტარხოსის საშუალებით ჩვენ ვიცით მის მჭერმე-
ტყველების ბუნება და ხასიათი: იგი იყო მტკიცე, პირდაპირი,
სურათებით აღსავსე, წარმტაცი და თან თავდაჭერილიც; მსმე-
ნელებზე საოცარი გავლენა ჰქონდა პერიკლეს მჭერმეტყვე-
ლებას. ევპოლისის სიტყვით, ერთად ერთი პერიკლე სტო-
ვებდა ღრმა კვალს მსმენელის გულში. მის შემდეგი ორატო-
რები კლეონი და სხვები მეტის უდიერობით ლაპარაკობდნენ,
მაგრამ მათ აკლდათ ძლიერება და ღირსება. ყველაზედ ცნო-
ბილი ამ ღროს ათინაში იყო ლიზიასი, რომელსაც დაწერილი
ჰქონდა 200-ზე მეტი სიტყვა, წარმოთქმით კი მხოლოდ რამ-
დენიმე წარმოუთქვამს. ლიზიასი მოსწონდათ კარგის გამოთქმი-
სა და სიტყვების ლამაზად შერჩევისათვის; იგი ნამდვილი ატი-
კელი ორატორი იყო, მაგრამ იგი არ იყო დიდი ორატორი.

20 ფილოსოფიის დასაწყისი საბერძნეთში. მილეტისა
და ელეას სკოლები. გონიერი და გონება-მახვილი ბერძენი
ხანგრძლივად ვერ დაკმაყოფილდებოდა ძველ მითოლოგიის
პოეტურ არაკებით. იმ დღეს, რა დღესაც ბერძენს აღარ სჯერო-
და, რომ მსოფლიო და მისი მოვლენანი ძველის და სხვა ღმერთე-
ბის ჟინის (კაპრიზის) ნაყოფია, საბერძნეთში დაიბადა ფილო-
სოფია. თალესი, მილეტის სკოლის შემქნელი, 600 წლის წი-
ნეთ ქრისტეს დაბადებამდე ასწავლიდა, რომ მსოფლიოს პირ-
ველი პრინციპი (მიზეზი—*causa prima*, სუბსტანცია) წყალი
არის და რომ სხეულები მხოლოდ წყალის სხვა-და-სხვა სახეა.
თალესი ითვლება აგრეთვე პირველ გეომეტრად, პირველ ასტრო-
ნომად და პირველ ფიზიკად ბერძენთა შორის. ანაქსიმანდ-
როსი, თალესის თანამემამულე და მოწაფე, და ანაქსიმენე,
ანაქსიმანდროსის მოწაფე, მსოფლიოს პირველ პრინციპად აღი-
არებდნენ ჰაერს. ელეას სკოლა (ლუკანია, დიდი საბერძნეთი
ან სამხრეთი იტალია) უფრო შორს წავიდა, ქსენოფანოსი
ენერგიულად შეებრძოლა ძველ მითოლოგიას. „არის მხოლოდ
ერთი ღმერთი; იგი ყოველის მხედველი, ყოველის მსმენელი
და ყოველის მცოდნეა; იგი უძრავია და არ საჭიროებს მარცხ-

ნივ და მარჯვნივ მიტრიალდეს თავის ნების ასასრულებლად— გაუჭირვებლად განაგებს იგი ყველაფერს მხოლოდ თავის აზრით“. პარმენიდემ კიდევ უფრო განავითარა ქსენოფანოსის შეხედულება ერთად-ერთ ღმერთზე. ჰერაკლიტე ეფესელი (მეექვსე საუკუნის დასასრული) კი ამტკიცებდა, რომ მსოფლიო არც ღმერთისა და არც ადამიანის შექმნილია: მის არსებობას არც დასაწყისი აქვს და არც დასასრული; მისი პირველი პრინციპი არის ცეცხლი, მუდამ ცოცხალი და მუდამ ცვალებადი.

21. პითაგორასი და მისი სკოლა. პითაგორას სამოსელი, რომელიც დაიბადა მეექვსე საუკუნის პირველ ნახევარში, დიდი მოგზაური იყო: მან მოიარა ფინიკია, ეგვიპტე, ბაბილონი და სხვა. ბოლოს დაარსა კროტონაში (იტალია) რელიგიური ძმობასებური საზოგადოება, რომელსაც სასტიკი წესდება ჰქონდა: აკრძალული იყო ცოლის შერთვა, წევრები ერთად სასტიკ ცხოვრებას ატარებდნენ, აკრძალული იყო ხორცეულის ჭამა; მთელი ცხოვრება უაღრეს სჯგნებზე ფიქრში უნდა ეტარებინათ. პითაგორასი თავის დროის უდიდესი მათემატიკოსი იყო; რაც შეეხება მის ფილოსოფიას, იგი ასწავლიდა ერთ-ღმერთობას, სულის უკვდავებას და მეტამფსიხიზმის, ე. ი. სიკვდილის შემდეგ სულის ერთის ცხოველიდან მეორეში გადასახლებას.

22. ემპედოკლე, ანაქსაგორა და დემოკრიტე. ემპედოკლე აგრიგენტელს (სიცილია, 450 წელი) უკავია შუა ადგილი ელემენტებსა და იონიელებ შორის; მისის შეხედულებით, მსოფლიოს პირველი პრინციპი ერთი კი არა ოთხი იყო: ეთერი, ჰაერი, მიწა და წყალი; არსთა წარმოშობას იგი ბუნებრივ ევოლიუციით (განვითარებით) ხსნიდა. ემპედოკლეს სწამდა უაღრესი პრინციპი — სიყვარული, რომელიც აერთებს ზემოთ-დასახელებულ ელემენტებს. ემპედოკლეს აზრები მიიღო და განავითარა ანაქსაგორა კლაძომენელმა, რომელიც ათინაში გადასახლდა 460 წელს და აქ შეიქნა მასწავლებელი და მეგობარი პერიკლესი. ანაქსაგორას შეხედულებით, მსოფლიო წარმოადგენს ურიცხვ პირვანდულ ელემენტებს, რომ-

მელთა რაოდენობა არასოდეს არ იცვლება: არაფერი არ იკარგება, არაფერი არ ჩნდება. ამ უძრავ და უგონებო ელემენტებზე მალლა სდგას უაღრესი ელემენტი, ძლიერებისა და გონების პატრონი; სახელი მისი Nus (გონება). დემოკრიტე აბდერელიც იმ აზრისაა, რომ მატერია შესდგება ალურიცხველ განუყოფელ ნაწილებისაგან, რომელთაც ატომები ჰქვია; მაგრამ ამ ატომების მოძრაობა ფატალური და აუცილებელია და არა უაღრეს გონების გამოწვეული. ცისა და დედა-მიწის გამ-

დემოკრიტე.

გებელი კანონი „აუცილებლობა“. დემოკრიტეს თანამემამულე და მეგობარი პროტაგორა ფილოსოფიის განთქმული

მასწავლებელი იყო (სოფისტი); იგი ქადაგებდა, რომ ცოდნა, როგორც უნდა იყოს იგი, სარწმუნო არ არის, რადგან ადამიანისათვის ჭეშმარიტი მხოლოდ ის არის, რასაც გრძნობათა საშუალებით იღებს; ცოდნის გრძნობების საშუალებით მიღება კი (პერცეპცია) თითოეულ ინდივიდს თავისი საკუთარი (სხვების არ მზგავსი) აქვს. ამ გვარად არ არსებობს ჭეშმარიტება, რადგან იგი იცვლება ადამიანის პიროვნების მიხედვით.

23. სოკრატე. სოკრატე დაიბადა ათინაში 469 წელს. იგი იყო ძველების მკეთებელ სოფრონისკეს შვილი და პირველ ხანებში მამის ხელობას ადგა; მაგრამ მალე თავი დაანება და მთელის თავის არსებით ფილოსოფიის შესწავლას მოჰკიდა ხელი. სოკრატე სახით მეტად უშნო რამე იყო და თან მეტად ღარიბიც, მაგრამ მაინც საოცარი გავლენა ჰქონდა ახალგაზდობაზე. სოფისტებსავით არ იღებდა იგი ფულს სწავლებისათვის — სოკრატე დადიოდა და ეძებდა ცნობის მოყვარე ხალხს ქუჩებზე, მეიდნებზე, გიმნაზიებში, ელაბარაკებოდა მათ, აძლევდა კითხვას, კითხვაზე უპასუხებდა, ეხმარებოდა კითხვების ახსნასა და გადაწყვეტაში. სოკრატე უბრალო და ბუნებრივი იყო, მაგრამ ასეთ გარეგნობის ქვეშ იმალებოდა მახვილი ჰკუთვანება. მის სწავლების დამახასიათებელი თვისება ის იყო, რომ სრულებით გვერდს უვლიდა მეტაფიზიკურ კითხვებს, რომელიც ასე აინტერესებდა მის წინამორბედ ფილოსოფოსებს: სოკრატე გარდა ზნეობრივ კითხვებისა, ყველაფერში სკეპტიკი იყო; მისთვის ფილოსოფიის მიზანი ადამიანის ცოდნაა; გარეშე ზნეობისა, გარეშე „იცან თავი შენი“ არ შეიძლება იყოს სერიოზული ფილოსოფია. სოკრატეს ბევრი მტრები აუჩნდა აზრის ასეთ დამოუკიდებლობის გამო; იგი სოფისტების რიცხვში ჩასთვალეს, თუმცა ხშირად სასაცილოდ ხდიდა მათ. არისტოფანემ თავის ერთ კომედიაში („ღრუბლები“). სოკრატე ახალგაზდობის გამრყენელად გამოიყვანა. სოკრატეს უსაყვედურებდნენ ახლო მეგობრობას ალკიბიადესთან. 229 წელს ფილოსოფოსი სამართალში მისცეს „ახალგაზდობის გარყვნისა და ათინაში ახალ ღმერთების შემოყვანისათვის“. თავის მართლე-

ბა არ იკადრა სოკრატემ—მან წარმოსთქვა თავისი აპოლო-

სოკრატე.

გია ისეთის სიტყვებითა და კილოთი, რომ მოსამართლეები გულნატკენნი დარჩნენ. უდანაშაულო ფილოსოფოსს გადაუწ-

ყვიტეს სიკვდილით დასჯა ერთის საწამლავის საშუალებით. სოკრატე მოკვდა ნამდვილ ბრძენისა და მართალის კაცის აღუშფოთველობით. სიკვდილის ჟამს მას გარს ეხვია მტირალი მოწაფეები, რომელთაც ფილოსოფოსი ანუგეშებდა. სოკრატეს არა დაუწერია რა, მაგრამ მისი აზრები გადმოგვცეს ჩვენ მისმა მოწაფეებმა—პლატონმა და ქსენოფონმა. რელიგიურ კითხვებში სოკრატე წინააღმდეგი იყო მრავალ-ღმერთობისა და სწამდა მსოფლიო განგების არსებობა; რაც შეეხება ფილოსოფიას, სოკრატეს ძალა მის ზნეობრივ სწავლაშია: იმ დროს, როცა ყველა ამტკიცებდა, რომ ავი და კარგი ერთმანერთისაგან არ განირჩევა, იგი გაბედულად ამტკიცებდა პიროვნებისაგან დამოუკიდებელ უაღრეს ზნეობის არსებობას. ასეთ შეხედულების სიღრმადე და სიწმინდე, თან მოწამებრივი სიკვდილი ფილოსოფოსისა ადვილად ხსნის იმ გარემოებას, რომ სოკრატეს სახელი ასე განთქმულია და ასეთივე დარჩება მომავალშიც.

თ ა ვ ი ზე-XXI-ე

საზოგადოებრივი ცხოვრება მოქალაქისა საბერძნეთში, განსაკუთრებით ათინაში. *)

სარჩევი. 1. ზა იყო ბერძენი მოქალაქე.—2. ბერძენ მოქალაქის ცხოვრება; აგორა (მეიდანო):—3. პნიქსი.—4. საზოგადოებრივ თანამდებობის (მაგისტრატურის) ასრულება.—5. სამხედრო სამსახური.—6. ფლოტი.—7. ბერძენების სარწმუნოება და ქურუმები.—8. მსხვერპლი და ლოცვა.—9. საბერძნეთის დღესასწაულები.—10. ბერძნულ თემების კერძო დღესასწაულები.—11. თეატრი.

1. რა იყო ბერძენი მოქალაქე? ბერძენი მოქალაქე ისეთი უპირატესობიანი არსებაა, რომელიც ეხლა ჩვენთვის ძნელი წარმოსადგენია. პირველად ყოვლისა იგი ნამდვილი ანისტოკრატ-

*) ბიბლიოგრაფია: პერო—საზოგადოებრივი და კერძო უფლება ათინაში; გროტი, კურციუსი, რეინაზი, დარენბერგი.

ტა იყო, თუნდაც ლატაკი ყოფილიყოს და თავის გამოსაკვებად ერთი სარდნის თევზის მეტი არ ჰქონოდაც ღღეში. მართლაც, იგი ეკუთვნოდა ვიწრო, კარ-ჩაკეტილ კლასს, რომელსაც ბევრი უპირატესობა ჰქონდა და რომლის წევრობა მხოლოდ მემკვიდრეობის ძალით შეიძლებოდა. ენითა და ჩამომავლობით ბერძენი მოქალაქე ჰელადის წევრი იყო; მაგრამ მისი მოვალეობა ამ დიდ სამშობლოს წინაშე ისე ბუნდოვანი და გამოურკვეველი იყო, რომ არ ასრულებდა ამ მოვალეობისა არაფრად მიიჩნდა და არც სინილისი აწუხებდა ამისათვის; ბერძენი იბადებოდა, მოქმედებდა და კვდებოდა თემისათვის, სადაც დაბადებულან, უმოქმედნათ და მომკვდარან მისი წინაპარნი; აქ არიან მისი ღმერთები და წინაპართა საფლავები; აქ ანთია მისი კერა, სადაც მხდარან მისი წინაპარნი და დასხდებიან ჩამომავალნი. ვიკტორ ჰიუგოს ლექსი — „მუხლი მოიყარე მიწაზე, სადაც მამაშენს მამა ჰყავს და დედაშენს დედა“ ბევრად უფრო შეეფერება ძველ საბერძენეთის თემის შვილს, ვიდრე ჩვენ, რომელნიც იშვიათად და დროებით თუ ვინახულებთ სამშობლო ქალაქს. თემის ფარგალში, რომელსაც არ გადასცილდება მოქალაქის ჰორიზონტი, მხოლოდ მოქალაქეს აქვს უფლება საქმეებზე მსჯელობისა და კენჭის ყრისა, მოსამართლეობისა და მეომრობისა, დღესასწაულებზე და სადღესასწაულო ნადიმეებზე დასწრებისა. ბერძენ მოქალაქის მთელი სიცოცხლე უნდება იმ მოვალეობათა ასრულებას, რომელთაც ადებს მას სახელმწიფო, თემი. მიუხედავად ამ მოვალეობათა სიმძიმისა, მოქალაქე არ ჩივის: მან იცის, რომ ეს მის მდგომარეობისა და ღირსების ფასია და როცა საღამოს დაღალულ-დაქანცული ბრუნდება თავის ღარიბ ქოხში, იმდენი ძალა კიდევ შერჩენია, რომ ამაყად და თან სიბრალულით შეხედოს ვაჭრობით გამდიდრებულსა და ჩასუქებულ მეტექს.

2. ბერძენ მოქალაქეს ცხოვრება; აგორა (მეადანა). აგორა თავდა-პირველად ბაზრობის ადგილი იყო, რომელიც შემდეგ თითქმის ყველა ბერძნულ თემებში სახალხო კრების ადგილად გადაიქცა. მაგრამ ბერძნული აგორა ჩვენებურ ბაზარს რო-

დი ჰგავდა: ათინაში, მაგალითად, აგორაზე მშვენიერი ხეივნები იყო ჭადრისა და ალვის ხისა. აგორაზევე იყო ჩვეულებრივ სენატის სასახლე, რამდენიმე სასამართლო და ტაძარი. ვაჭრებზე უბნებად იყვნენ დაყოფილი სავაჭრო საქონლის მიხედვით და მეტ წილად პირ და პირ გაშლილ ჰაერზე ან პატარა კარავებში ვაჭრობდნენ, როგორც ეს ეხლაც ხდება ბევრ პატარა ქალაქში. ერთი რამ კი იყო ისეთი აგორაზე, რასაც ეხლანდელ ბაზარში ვერ შეხვდებით—ეს არის ფულის გამსესხებლები და დამცვლენები, რომელნიც აქ ელოდნენ თავიანთ კლიენტებს. როგორც ჩვენ დროშიაც, ბერძნული ბაზარი შუადღემდე იყო საესე ხალხითა და მოძრაობით. მაგრამ არც შემდეგ იყო იგი ცალიერი: უსაქმური ახალგაზდობა აქ ჰკლავდა თავის დროს სეირნობაში ან სადალაქოებში ჯდომით და მასლაათობით.

3. პნიქსა. ათინის აგორა ბოლომდე იყო მთელის თემის გული. მაგრამ რადგან მას ბევრგვარი დანიშნულება ჰქონდა და ამიტომ დიდძალი ხალხი იკრიბებოდა აქ, ამიტომ სახალხლო კრებების აქ მოხდენა გასაჭირი შეიქნა. ამ მიზნისათვის გამონახეს საგანგებო შემოღობილი ადგილი, რომელსაც პნიქსს უწოდებდნენ და რომლის მდებარეობა კარგად არ იციან.

სახალხლო კრება დილა ადრიან იწყებოდა, რაც აუცილებელია თბილ ქვეყნებში. ვინც დაიგვიანებდა, უფლება აღარ ჰქონდა მიეღო კრებაში მონაწილეობისათვის დანიშნული ჯილდო. „წავიდეთ კრებაზე, მოქალაქენო, ამბობს ხორო არისტოფანეს ერთ კომედიაში; თესმოთეტმა გამოაცხადა, რომ მხოლოდ ის მიიღებს სამ ობოლს, ვინც გათენებისას მივა გამტვერული, ენა გადმოვარდნილი და უსმელ-უქმელი“. ხალხის სადგომ ადგილს შემოვლენული ჰქონდა წითელი თოკი, რომელიც ნებას არ აძლევდა არა მოქალაქეთ კრებას შერეოდნენ. სკითელი მეშვილდისრენი ასრულებდნენ კრების პოლიციელების თანამდებობას. კრების დაწყებამდე სამსხვერპლო გოქებს დაჰკლავდნენ; გზირი (ჰეროლდი) წაიკითხავდა ლოცვას და ბოლოს განსახილველ კანონ-პროექტს წააკითხვინებდა.

ტუ საგანი საკამათო იყო, გზირი კრებას მიჰმართავდა ჩვეულებრივის წინადადებით—„ვის სურს ლაპარაკი“-ო. მსურველი ზეთისხილის ფოთლების გვირგვინით თავზე ადიოდა ამალლებულ ადგილზე (ტრიბუნა) და იწყებდა ლაპარაკს, კითხვა ხელების აწევით გადაწყდებოდა ხოლმე. ხმების დათვლა მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში იცოდნენ, მაგალითად, ოსტრაკისმის დროს (საშიშ მოქალაქის გაძევება).

4. საზოგადოებრივ თანამდებობის (მაგისტრატურის) ასრულება. თანამდებობის პირების არჩევანი წილისყრით შემდეგ ნაირად ხდებოდა: თესმოთეტს წინ ედგა ორი ვაზა, ერთში თეთრი და სხვა ფერის ლობიო ეყარა, მეორეში კანდიდატების სახელები; არჩეულად ითვლებოდა ის კანდიდატი, რომლის სახელი თეთრ ლობიოსთან ერთად ამოვიდოდა ვაზიდან.

აქედან გამომდინარე, რომელიც შესდგებოდა ძველ არხონტებისაგან, არესის გორაზე იკრიბებოდა. პელოპონეზის ომიანობის დროს არეოპაგმა დაჰკარგა პოლიტიკური მნიშვნელობა; მაგრამ ათინის აღების შემდეგ ისევ დაიბრუნა ძველი გავლენა. არეოპაგი არსებობდა რომაელების გაბატონების შემდეგაც.

ჰელადასტემა ჯერ ფიცს მიიღებდნენ და შემდეგ მოსამართლეობდნენ აგორასთან მდებარე სასამართლოებში. სასამართლოში შესვლისას ჰელიასტი იღებდა პატარა მარკას და საქმის გათავების შემდეგ ამ მარკის მაგიერ იღებდა სამ ობოლს. არისტოფანე მწარედ დასცინის ჰელიასტებს ერთს თავის კომედიაში, მაგრამ თან ბევრ საინტერესო ცნობას იძლევა ამ დაწესებულების შესახებ. „მე გეტყვით, თუ რა ავადმყოფობა სჭირს ჩვენ ბატონს, ამბობს ხსენებულ კომედიაში მონა ქსანთიასი; მასავით არავის უყვარს სასამართლო, მოსამართლეობა—აი მისი სათაყვანო საგანი და თუ სასამართლოში პირველ რიგში არ ზის, უბედურია. ღამე თვალს არ მოხუჭავს ან თუ ერთს წუთას მიიძინა, გონება მისი კლეპსიდრისაკენ მიფრინავს. იგი ისე მიჩვეულია საარჩევანო კენჭის ხელში ჭერას, რომ გამოღვიძებისას სამი თითი ისე აქვს გაკეთებული, თითქოს მართლა კენჭი ეჭიროს ხელში. როგორც სასტიკსა და შეუბრალებელ მოსა-

მართლეს მას არასოდეს არ დაავიწყდება გადაწყვეტილების ხაზი გაუსვას და სახლში დაბრუნებისას ფრჩხილები ამოვსებული აქვს თაფლის სანთლით ფუტკარსავით. იმის შიშით, რომ საჭიროების დროს კენჭი არ დააკლდეს, მას სახლი კენჭებით აქვს სავსე. ეს არის მისი სიგიჟე; აქ რჩევა არ გადის; იგი კიდევ უფრო მოსამართლეობს“. კლემსიდრი წყლის საათი იყო, რომელსაც სასამართლოში ხმარობდნენ, რომ თავის დასაცველი სიტყვა განსაზღვრულ დროს არ გადასცილებულიყო. „გადაწყვეტილების ხაზი“, რომელსაც მოსამართლე ფრჩხილით გაუსვამდა თაფლის სანთლის პატარა ფიცარზე, მაჩვენებელი იყო იმისი, თუ როდის უნდა გაეთავებინა ბრალდებულს თავისი სიტყვა და როდის შესდგომოდნენ მოსამართლეები საქმის გადაწყვეტას.

„ოქნთმეცია“-ს მოვალეობა იყო საპატიმროების ყურის გდება და სიკვდილით დასჯის სისრულეში მოყვანა.

„ოცდაათი“ — ჩვენი დროის მომრიგებელ მოსამართლეს ჩამოჰგავდა. ამათ ერთი ადგილი არ ჰქონიათ სამართლის ქმნისათვის—ისინი გადადიოდნენ ქალაქის ერთი ადგილიდან მეორეზე. ათინში არ იყო არც საგანგებო ბრალმდებელი, არც ადვოკატი. თვითონ მოქალაქენი იყვნენ ერთმანერთის ბრალმდებლები და თავს თვითონვე იცავდნენ. ვისაც არ შეეძლო კარგის სიტყვის თქმა, რომელიმე სახელ-განთქმულ რიტორს მიჰმართავდა და ეს უწერდა შესაფერ სიტყვას. ასეთ რიტორებ შორის იყვნენ ისოკრატესი და ლიზიასი. ყოფილა ისეთი შემთხვევები, როცა რიტორი ორივე მხარეს უწერდა სასამართლოში წარმოსათქმელ სიტყვას. რიტორის ასეთი მდგომარეობა ადვილი არ იყო, მაგრამ ჩვენი დროის ადვოკატებიც კი მოახერხებდნენ სასახლოდ ესარგებლნათ მითი.

5. **სამსკდრო სამსახური.** ათინაში ყოველი მოქალაქე ჯარის კაცი იყო 18 წლიდან 50-მდე; მაგრამ ნამდვილ სამსახურისათვის იწვევდნენ ჩვეულებრივ ახალგაზდებს. ჯარის უფროსები იყვნენ სტრატეგები; სტრატეგებს ირჩევდა ხალხი; მათი რიცხვი ათი იყო, მაგრამ ჯარში ორი ან სამი ასრულებ-

და თავის მოვალეობას. ხანდახან, როცა თემი მეტად საშიშ მდგომარეობაში იყო ან საჭირო იყო სტრატეგებ შორის არსებულ შურის მოსპობა, ირჩევდნენ ერთ სტრატეგს. სტრატეგები მთავრობის ნამდვილი მეთაურები შეიქნენ მას შემდეგ, რაც ომიანობა გახშირდა და მათი სამსახური ყოველ დღიურ საჭიროებად გადაიქცა.

ქოზლიტები იყვნენ ბერძენთა ჯარის უმთავრესი ძალა; ეს მძიმედ შეიარაღებული ინფანტერია (ქვეითა ჯარი) იყო ომის ბედის გამწყვეტი. ჰოპლიტი ატარებდა ბრინჯაოს აბჯარს, მოკლე შუბს, მოკლე ხმალსა და დიდ ფარს; შემდეგ აბჯარის მაგიერ ატარებდნენ ტყავის ან კანაფის პერანგს (ხირლა), რომელსაც აცმული ჰქონდა ლითონის ბალთები.

პელტასტები მსუბუქად შეიარაღებულ ქვეითა ჯარს შეადგენდნენ; სახელი პელტასტი წარმოსდგა ტყავ გადაკრულ ფარის სახელისაგან—პელტა.

იყო კიდევ სხვა მსუბუქად შეიარაღებული ჯარები და კვალერიაც (ცხენოსანი ჯარი), რომელიც უმთავრეს ჯარის ორივე მხარეზე მოქმედებდა.

გარდა ხმლისა ბერძენ ჯარის კაცს ჰქონდა კიდევ შემდეგი იარაღები: სხვა და სხვა გვარი შუბი, შეილდისარი (კრეტელები იყვნენ განთქმული მეშვილდისრენი) და შურდული, რომელიც სპარსელებთან ომიანობის შემდეგ შემოიღეს.

6. ფლოტი. ბერძნები ძველადაც იყვნენ და ეხლაც შესანიშნავი მეზღვეურები არიან. მეზღვეურობა პირველად ფინიკიელებისაგან ისწავლეს ბერძნებმა, მაგრამ მალე მასწავლებლებს აჯობეს. ბერძენთა შორის პირველი მეზღვეურები ათინელები იყვნენ. ათინამ შექმნა პირეა, მაგრამ პირეა იყო ძიზეზი ათინის სიდიადისა. თემისტოკლედან დაწყებული ეგოს-პატამოსის ბრძოლამდე ათინის ფლოტი 300-400 გემს უდრიდა. გემების ეკიპაჟი შესდგებოდა მეზღვეურ ჯარის კაცებისაგან, ნიჩბის მომსმელებისა და მატროსებისაგან. გემი სხვა და სხვა ნაირი იყო—ტრირემა, ქვადრირემა, ქვინქვერემა: სამი წყება ნიჩბის მომსმელებისა ერთი მეორეს ზევით, ოთხი წყება, ხუთი წყება.

ბოლოს ათ და თხუთმეტ წყებამდე ავიდნენ. მაგრამ ამ კითხვის შესახებ ცოტა რამ ვიცით: არ ვიცით, მაგალითად, როგორ იყო მომართული ეს წყეები ერთი ერთმანერთზე, და, მგონი, არც გვეცოდინოს.

სამხედრო ფლოტის მიზეზით ათინაში შემოღებული იყო **ტრაქანასა**, მეტად-მნიშვნელოვანი **ლიტურგია** ან გადასახადი, შეძლებულ მოქალაქეებზე გაწერილი. საჭიროების მიხედვით შეძლებულ მოქალაქეთ ავალებდნენ ტრიერარქობას, ე. ი. იმდენ ფულის გამოღებას, რამდენიც საჭიროა ერთის ტრიერემის მოწყობა-შენახვისათვის. ტრიერარხია, როგორც ვხედავთ, მეტად მძიმე მოვალეობა იყო მოქალაქისათვის; ამიტომაც ათინაში მალე იჩინა თავი ერთმა კომბინაციამ, რომელიც კანონიერად ითვლებოდა და რომელსაც **ანტიდოზისი** ან ქონების გაცვლა ერქვა. როდესაც ტრიერარქად დანიშნული მოქალაქე ჰყიპრობდა, რომ მას უსამართლოდ არგუნეს ეს მოვალეობა, რადგან მეორე მოქალაქე მასზე მდიდარი იყო, მას უფლება ჰქონდა ტრიერარქობა უფრო მდიდრისათვის გადაეცა. მაგრამ თუ ეს უარზე დადგებოდა, მაშინ პირველი წინადადებას იძლეოდა ქონების გაცვლის შესახებ. დემსთენე ჩავარდა ერთხელ ასეთ უცნაურ მდგომარეობაში.

7. ბეჰმნიკების საწმუნოება და ქურუმები. საწმუნოებას დიდი ადგილი ეკავა ძველ ბერძნის ცხოვრებაში. არ იყო ისეთი აკტი მის ცხოვრებაში, რომ იქ საწმუნოებას ადგილი არ ჰქონებოდა. რელიგია მისდევდა მას ჯარში, მოგზაურობაში, დღესასწაულებზე და თეატრშიაც კი.

ათინაში ქურუმობა შეეძლო მხოლოდ სრულ უფლებიან მოქალაქეს. ზოგიერთი ქურუმი უცოლშვილო უნდა ყოფილიყო; დანარჩენებს კი ცოლის შერთვის უფლება ჰქონდათ. ზოგი საქურუმი თანამდებობა უძველეს დროიდან ერთ გვარში იყო მემკვიდრეობით, ზოგი საარჩევანო იყო და ზოგიც იყიდებოდა. იყვნენ ქურუმი ქილებიც. ქურუმები ჩვეულებრივ გრძელ თეთრ ტანისამოსს ატარებდნენ; ათინის ჰიეროფანტს კი წითელი ტანისამოსი ჰქონდა; ასევე იცვამდნენ ევ-

შენიღების ქურუმი ქალები. მთავარ-ქურუმებს თანაშემწეები ჰყავდათ; ესენი ყურს უგდებდნენ ტაძრებს და ზრუნავდნენ მათზე. არისტოფანეს, რომელიც ყველაფერს დასცინის, არ დავიწყებია ქურუმებიც თავის კომიკურ გაღერებაში. „ძილი არ შეგეძლო, ამბობს ერთის კომედლის მონა-კარიონი, როცა მთავარ-ქურუმის თანაშემწე მიაშობდა, თუ როგორ გაატარეს ღამე ესკულაპის ტაძარში: მე ყურადღება მივაქციე ფაფით სავსე ქვებს და საშინელი სურვილი მქონდა ახლო მივპარულიყავ. მაგრამ ავიღე თავი თუ არა, დავინახე, რომ ქურუმი წმინდა სუფრაზე დალაგებულ ქაღებსა და ინდის ხურმას იტაცებდა; შემდეგ შემოაღარა საკურთხეველზე დალაგებულ დანარჩენ ქაღებს, აკურთხა და პატარა ტომარაში უკრა თავი. მე გადავსწყვიტე მიმებაძა ასეთ წმინდა მაგალითისათვის და პირდაპირ ფაფიან ქვებისაკენ გავსწიე“. — უბედურო, მიაძახა მასთან მოსაუბრე ქალმა კარიონს, ღმერთის აღარ შეგეწინა? მონა ურცხვად აძღვეს შემდეგ პასუხს: „როგორ არა! მე მეწინაოდა, რომ ღმერთს არ მიესწრო ჩემთვის ქვაბამდე. როგორიც ქურუმი, ისეთი ღმერთი იქნება მეთქი, ვამბობდი გუნებაში“.

8. მსხვერპლი და ლოცვა. მსხვერპლი ორგვარი იყო:

1) უსისხლო—მიწის ნაყოფი, ღვინო და ქაღები და 2) საკლავები—ღორი ღემეტრას, თხა ბახუსს და სხვ. უაღრესი ღმერთები თეთრ მსხვერპლს თხოულობდნენ; მიწისა და ზღვის ღმერთები შავს. ლოცვის დაწყებამდე მლოცველი უნდა განწმენდილიყო; ამ მიზნისათვის იყო, რომ ტაძრების შესავალში იდგა წყლის ქურჭლები, სადაც განსაწმენდელი წყალი იდგა. ამგვარ განწმენდას ადგილი ჰქონდა ბერძნის ცხოვრების თითქმის ყოველ აკტში. განწმენდა შეიძლებოდა აგრეთვე ცეცხლითა და კვამლით. ლოცვა მოკლე და წინდაწინვე განსაზღვრული იყო ძველის ფორმულით. ბერძენი ლოცვის დროს ფეხზე იდგა. მუხლის მოყრა და მიწაზე განრთხმა აღმოსავლეთის ჩვეულებაა.

9. საბერძნეთის დღესასწაულები. ჩვენ უკვე გვქონდა ლაპარაკი საბერძნეთის ოთხ უდიდეს დღესასწაულზე. ისინი

მთელ საბერძნეთისათვის საერთო იყვნენ; ყოველ ბერძენს, რომელსაც კი ვისიმე სიკვდილი ან ღვთის გამოება არ ედო ბრალად და სრულ უფლებიანი მოქალაქე იყო, შეეძლო მონაწილეობა მიეღო ამ დღესასწაულებში. თამაშობაში გამარჯვებულთ აქ საგანგებო პატივის სცემდნენ: ოლიმპიაში, რომაელების გავლის შემდეგაც კი, ორასზე მეტი ბრინჯაოს ძეგლი გამარჯვებულებისა ამშვენებდა ქუჩებსა და მეიდნებს.

თამაშობა, ოლიმპიაში მაინც, სირბილით იწყებოდა; შემდეგში კი მოცილენი გადახტომით იწყებდნენ და განაგრძობდნენ შუბისა და დისკოს (რკინის რგოლი) სროლით, სირბილით და ათაგებდნენ ქიდაობით. ვინც ყველა ხუთ გამოცდიდან გამარჯვებული გამოდიოდა *პენტატლონის* გამარჯვებულს ეძახდნენ. სირბილში მოცილეთ უნდა გაერბინათ ორ ვერსტზე მეტი. გადამხტომს გრძელი კეტი უნდა სჭეროდა ხელში. საუკეთესო გადამხტომი ფაილოს კროტონელი 15 მეტრზე მეტი გადამხტარა და ეს სამაგალითოდ ითვლებოდა. შუბის სროლა ბევრ ახსნას არ თხოულობს; აგრეთვე დისკოს სროლაც—იღებდნენ ძრიელ მძიმე რკინის რგოლს და სცდილობდნენ რაც შეიძლება შორ გადაესროლათ. ქიდაობა უფრო ადვილი გასაგებია ჩვენთვის, ჯერ კიდევ არსებობს იგი ჩვენში. ერთ დროს კრივი და ქიდაობა შეაერთეს ერთად და გამოვიდა ეგრედ წოდებული *პანკრატიონი*, რომლის დროსაც მებრძოლნი შეუბრალებლად სცემდნენ ერთმანერთს ტყვიის ლურსმებით შეიარაღებულ ხელთათმანიან მუშტებს,

ოლიმპიაშივე იყო ეტლებისა და ცხენების დოლი; ეხლანდელი დოლი აჩრდილიდა ამ ძველ დოლისა. ბერძნებს მეტად უყვარდათ ეს სპორტი, რომელიც ხშირად ძალიან საშიში იყო, განსაკუთრებით ეტლების დოლი.

10. *თემების კერძო დღესასწაულები*. ყოველ თემს თავისი კერძო დღესასწაული ჰქონდა; მაგალითად ფთინაში პანათინელი, ელეფზინისა და დონისოსის დღესასწაულები. პანათინელი დღესასწაული მოდიოდა შუა ივლისში. იგი შესდგებოდა მსხვერპლების შეწირვისა და ყოველგვარ თამაშობი-

საგან. დღეობის უკანასკნელ დღეს მართავდნენ ხოლმე თეთრად გამოწყობილ ათინელ ქალიშვილების პროცესიას.

ელევზინის დღეობა (სექტემბერში) აერთებდა ელევზისა და ათინას. საღმრესასწაულო პროცესია მიდიოდა ათინიდან ელევზისში, სადაც ეგრედ წოდებულ ელევზინის საიდუმლოს ზიარს ხდიდნენ პროცესიაში მონაწილეთ. მხოლოდ მეცხრე დღეს შეეძლო დაბრუნებულიყო ათინაში საიდუმლოს მოზიარედ გამხდარი.

დიონისის დღეობა ბახუსის პატივსაცემლად სამი იყო. ამ დღესასწაულიდან წარმოსდგა, როგორც ნათქვამი გვექონდა, ბერძნული დრამა.

11. თეატრი. თავდაპირველად ბერძნული თეატრი მეტად მარტივი იყო: სულ უბრალო ფარდული, რომელსაც წარმოდგენის შემდეგ აიღებდნენ ხოლმე, მაგრამ თეატრმა მალე ისე დიდი ადგილი დაიკავა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით ათინაში, რომ ძველი სიმარტივე მალე დაიკარგა— დაიწყეს მდიდრულისა და მიზნის შესაფერ შენობების აგება.

ბერძნებმა იცოდნენ ადგილის მდებარეობისა და წყობილების გამოყენება. მაყურებლების ადგილები ჩვეულებრივ სერზე იყო გამართული და, თუ შესაძლებელი იყო, კლდეში გამოჭრილი. ამ ადგილების პირდაპირ სწორი ადგილი იყო— აქ თავდაპირველად იმართებოდა ხოროს ცეკვა დიონისის პატივსაცემლად; ამ ადგილს ერქვა **ორკესტრი**; როცა ძველ დრამაში ხოროს აქტიორები მიემატა, მათთვის მოძრავი სცენა გააკეთეს, რომლის მაგიერ მალე ქვის სცენა ააშენეს. პირველი თეატრი ათინაში ამ ფვარად აშენებული დიონისის თეატრი იყო.

ბერძნული თეატრი გაშლილ ჰაერზე იყო: იქ თავისუფლად ისხდნენ და ადვილი იყო ადგილის პოვნა და სურვილისამებრ გამოსვლა. დიონისის თეატრში პირველ რიგში, სადაც ორკესტრის ადგილი იწყებოდა, გამართული იყო რამდენიმე საპატიო საჯდომი მარმარილოსაგან, ორკესტრი, რომელიც ხოროს სასიარულო ადგილი იყო, უერთდებოდა სცენას კიბით.

თვითონ სცენა თავდებოდა კედლით, რომელსაც რამდენიმე კარი ჰქონდა. იმ ადგილას, სადაც აქტიორები თამაშობდნენ, ჰროსცენიუმი ერქვა.

ქალები არ გამოდიოდნენ საბერძნეთში სცენაზე; აქტიორები ატარებდნენ ნიღაბს (მასკას), რომელიც პირველ ხანებში ხის ფოთლებისა და კანისაგან კეთდებოდა და შემდეგ დახატულ ტილოსაგან. აქტიორის სახის უმოძრაობა, რაც ჩვენთვის საოცარი იქნებოდა, სრულებით არ აკვირვებდა ბერძნებს, რადგან მიჩვეული იყვნენ. სიმალლისათვის აქტიორები კოტურნებით (მაღალი ქოში) დადიოდნენ სცენაზე.

დეკორაცია ძველად მეტად მარტივი იყო; სამაგიეროდ მაშინისტის ხელოვნება კარგა განვითარებული უნდა ყოფილიყო—ღმერთების ჰაერში ასვლა და იქიდან ძირს ჩამოსვლა ადვილი მოსახერხებელი არ არის.

თ ა ვ ი მ-XXII-ე

მოქალაქის კერძო ცხოვრება საბერძნეთში, განსაკუთრებით ათინაში*).

საჩქევა 1. ბერძნული ოჯახი.—2. ოჯახის ცხოვრება.—3. ბავშვის პირველი აღზრდა.—4. საბერძნეთის სკოლები: პალესტრა და გიმნაზია.—5. ეფებოსები ათინაში.—6. მონები.—7. კერძო სახლები.—8. ავეჯი.—9. ჭურჭლეულობა.—10. ტანისამოსი.—11. პურის ჭამა.—12. მოგზაურობა და სტუმართ-მოყვარეობა.—13. მკურნალობა.—14. სიკვდილი და დასაფლავება.

1. ბერძნული ოჯახი. ძველი ბერძნული ოჯახი როგორც ბუნებრივი, ისე რელიგიური კავშირიც იყო. ქორწინების დანიშნულება იყო საოჯახო კერას განგრძობა და ამ კერასთან წინაპართ სულებისათვის მსხვერპლის შეწირვა. ამიტომაც იყო,

* ბიბლიოგრაფია—წინა თავში ნაჩვენები ავტორები. კულანჯი და ჯალონის „მონობის ისტორია“.

რომ უცოლშვილო კაცს ცუდის თვალით უყურებდნენ ძველ საბერძნეთში; ზოგიერთ უფრო სასტიკ თუ სამართლიან თემში კი სასჯელიც მოელოდა ამისთანა პირს. ქორწინება ჩვეულებრივ ერთ და იმავე თემის შვილთა შორის ხდებოდა. ქორწინებას წინ უსწრობდა ნიშნობა. საზოგადოდ კანონიერი და ქორწინება შესდგებოდა სამის აქტისაგან: პირველი აკტი უნდა მომხდარიყო სადედოფლოს მამის კერასთან, მეორე აკტი იყო გადასვლა მამის კერიდან საქრმოს კერასთან და მესამეც საქმროს კერასთან. ეს უკანასკნელი უფრო სიმპატიური იყო: საქმროს მამა ყვავილების გვირგვინით კარებთან შეხვდებოდა სასძლოს და სახლში მიიღებდა, თან ფლეიტა უკრავდა და საქორწილო სიმღერები გაისმოდა. მეორე დღეს მოდიოდნენ ნათესავები და მეგობრები და საქორწილო საჩუქრები მოჰქონდათ. ეს უკანასკნელი ჩვეულება ისეთთაგანია, რომელსაც ადვილად ვერ ივიწყებს ხალხი.

2. ოჯახის ცხოვრება. ქსენოფონის ერთ თხზულებაში, რომელსაც ეკონომია ჰქვია, სხვათა შორის მოყვანილია ახალგაზდა ცოლქმრის საუბარი. ისომახოსი, კაცი გონიერი და გულკეთილი, წვრთნის თავის ახალგაზდა მეუღლეს. „საჭიროა ვიცოდეთ ჩვენ ჩვენი მოვალეობა, რომელიც ღვთაებას დაუღვია ჩვენზე, და რაც შეიძლება უკეთ შევასრულოთ იგი. კანონი, რომელიც აერთებს კაცსა და ქალს, ამტკიცებს ღვთაების ამ განზრახვას. თუ ღვთაება აერთებს კაცსა და ქალს ჩამომავლობისათვის, კანონი აერთებს მათ ოჯახობისათვის. ქალს უფრო შეჰფერის სახლში დარჩენა, ვიდრე მუდამ გარეთ ყოფნა, კაცისთვის კი სირცხვილია სახლში იჯდეს და არ ზრუნავდეს საქმეებისთვის გარეთ. თუ კაცი ღვთაების განზრახვის წინააღმდეგ იქცევა, ეს უწესოება არ გამოეპარება ღმერთებს, და იგი დასჯილი იქნება თავის მოვალეობის არაფრად ჩაგდებისათვის ან ქალის საქმის შესრულებისათვის!“

ახალგაზდა ქმარი განაგრძობს ამ გვარად ახალგაზდა ცოლის ჰკუის სწავლებას, ცოლი კი ყურადღებითა და ღიმილით უსმენს მას, ხანდახან გულუბრყვილო კითხვებსაც იძლევა და

ამ კითხვებიდან სჩანს, რომ თუმც მას კარგი განზრახვები აქვს, ჯერ იგი სრულებით გამოუცდელია. ამ სასიამოვნო და ცოცხალ დიალოგის წაკითხვის შემდეგ სურვილი გებადება, რომ ყოველი ათინელი ცოლ-ქმარი ისომახოსისა და მისი ცოლის მსგავსი იყოს. მაგრამ ნამდვილად კი ვერც არ ყოფილა, და არისტოფანემ, ამ შეუბრალებელმა მწერალმა, დაგვიტოვა სურათი სულ სხვა გვარ ოჯახისა. ისომახოსი ურჩევს თავის ცოლს დარჩეს ჰინაიკიონში (სახლის საქალებო განყოფილება), და თვითონ ეს რჩევა ამტკიცებს, რომ ათინელი ქალები ხშირად გამოდიოდნენ ხოლმე სახლიდან. დორიელების თემებში, განსაკუთრებით სპარტაში, ქალებს მეტი თავისუფლება ჰქონდათ. ამასთან ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ ღარიბის ცოლი ცხოვრობდა ისე, როგორც ჩვენ დროს სცხოვრობს— დიდიდან საღამომდე საოჯახო მუშაობაში იყო გართული. ქსენოფონის ისომახოსი, რომელიც შეძლებულ კაცად სჩანს, საკმაოდ ძნელ საქმეს ავალებს თავის ცოლს. „მე ვურჩიე ცოლსო, ეუბნება ისომახოსი სოკრატეს, ნუ იქნება მონასავით ერთ ადგილას დამჯდარი, არამედ, როგორც კარგი დიასახლისი, ფეხზე უნდა იდგეს საქსოვის წინ, ასწავლოს, რაც კარგად იცის, ისწავლოს, რაც ნაკლებად იცის, ყური უგდოს პურის ცხობას. ჩემის აზრით, ყველა ეს ოჯახის ყურის-გდებაც იქნება და სეირნობაც. მე მას ვუთხარი, რომ კარგი ვარჯიშობა იქნება მისთვის პურის მოზელა და ტანისამოსის გაბერტყავასუფთავება— ასეთ შრომის შემდეგ იგი მეტის სიამოვნებით სჭამს პურს, უფრო საღი იქნება და ფერიც კარგი ექნება“. ქსოვა და მონების ყურის გდება ძნელი მოვალეობა არ არის, რაც შეეხება პურის ზელასა და ცხობას, ისომახოსი ბევრს თხოულობდა შეძლებულ ათინელ დიასახლისისაგან.

ჰ. ბავშვთა შარველი აღწერა. დაბადებისათანავე ბავშვს გაბანდნენ და სახვევებში გაახვედნენ (სპარტაში არა). მეხუთე დღემდე მამას უფლება ჰქონდა მიეღო ან უარ-ეყო ბავშვი: შეორე ბედი უფრო ხშირად ქალებს ეწვევოდათ ხოლმე. როცა მამა ბავშვს მიიღებდა, კერასთან სადღესასწაულო ცერემონია

უნდა მომხდარიყო. ძიძა ბავშვით ხელში სირბილით შემოუვლიდა სახლის საკურთხეველს, მშობლები უკან მიჰყვებოდნენ. შემდეგ გაიმართებოდა ნადიმი. სახლის კარებზე ზეთის ხილის ფოთლების გვირგვინი იყო მიკრული, თუ ახლად შექმნილი ვაჟი იყო, და თუ ქალი, ტილოს ნაჭერი. მეათე დღეს ბავშვს სახელს დაარქმევდნენ. მდიდარ ოჯახში ძიძად ლაკონელი ქალი ჰყავდათ ჩვეულებრივ: ექვს წლამდე ბავშვი ჰინაიკიონში იყო. ამ დროიდან კი იგი იწყებდა სკოლაში სიარულს. არისტოფანეს ერთ თავის კომედიაში აწერილი აქვს ათინელ ბავშვის ძველი აღზრდა. „მე გეტყვით, თუ როგორი იყო ძველი აღზრდა, როცა მე სამართალს ვასწავლიდი და თავმდაბლობას პატივს სცემდნენ. პირველად ყოვლისა ბავშვისაგან ერთ სიტყვას ვერ გაიგონებდი. ქუჩაში, როცა მუსიკის სკოლაში მიდიოდნენ, ერთი უბნის ბავშვები მწყობრად ჩამწყრივებული მიდიოდნენ, თუნდ დიდი თოვლიც ყოფილიყო. მასწავლებელთან ისინი სწავლობდრენ სიმღერას „საშინელი პალადა, რომელიც ანგრევს ქალაქებს“ ან „ხმა მოისმა შორიდან“ და ეს სწავლება დინჯ ანტიურ ჰარმონიის სწავლება იყო. თუ რომელიმე ეშმაკობას გაბედავდა ან რბილად და ნაზად იმღერებდა, მუშების მტრად გამოაცხადებდნენ და სცემდნენ.“

4. საბეჭდოების სკოლები. ზადესტრა და გიმნაზია. სკოლას, ათინაში მაინც, არავითარი ოფიციალური ხასიათი არ ჰქონდა და სწავლება თავისუფალი იყო. სკოლაში ბავშვები სწავლობდნენ წერა-კითხვას, ანგარიშს, მუსიკასა და გიმნასტიკას. სწერდნენ თაფლის სანთლის პატარა ფიცრებზე ლითონის ან სპილოს ძვლის ჯოხით (stylon). ჰეროდოტეს დროიდან ხმარებაში შემოვიდა ქალაქისებური მასალა, რომელსაც ეგვიპტის პაპირუსისაგან აკეთებდნენ; სწერდნენ აგრეთვე ტყავზედაც. მაგრამ ტყავის საწერად შემზადება დაიწყეს მხოლოდ მეორე საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე, პერგამონის მეფის ემენოს მეორეს დროს; აქედან წარმოსდგა სახელი ამ ქალაქისა — პერგამენტი. მუსიკას დიდი ადგილი ეკავა აღზრდაში,

როგორც საზოგადოდ ბერძნის ცხოვრებაში*). რაც შეეხება გიმნასტიკას, რომელსაც ეხლა ასე ცოტა ყურადღებას აქცევენ, ბერძნების ცხოვრებაში მეტად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა: ბერძენი დიდი მოტრფიალე იყო ფიზიკურ სილამაზისა და სხეულის ჰარმონიულ განვითარებისა. ორგვარი დაწესებულება იყო, სადაც ახალგაზღობას გიმნასტიკას ასწავლიდნენ—პალესტრა, რომელსაც რომელიმე ცნობილი ატლეთი ინახავდა, და გიმნაზია—საზოგადო დაწესებულება, სადაც მხოლოდ მოზრდილებს იღებდნენ. ათინაში განთქმული გიმნაზიები იყო—ლიკეონი, კინოსარგესი და აკადემია.

5. ეფებოსები ათინაში. თუ ათინა ისეთ სასტიკ ყურადღებას არ აქცევდა ბავშვების აღზრდას, როგორც სპარტა, სამაგიეროთ არ სტოგებდა ახალგაზდას უყურადღებოდ, როცა იგი განსაზღვრულ ასაკის შეიქნებოდა. 18 წლის ათინელი როდი იყო სრულებით თავისუფალი: ჯერ კიდევ სასწავლო ჰქონდა მას, ჯერ კიდევ უნდა ეშრომნა; ამ ასაკში იგი ხდებოდა ეგრედ წოდებული ეფებოსი და ორას წლის განმავლობაში სამხედრო აღზრდა უნდა მიეღო. ცნობები ეფებოსების შესახებ ჩვენ წარწერებიდან ვიცით და გარდა ათინისა სხვაგანაც იყო ეს ჩვეულება, რასაც, რასაკვირველია, თავისი გავლენა ჰქონდა ბერძენთა ტომის ფიზიკურსა და გონებრივ განვითარებაზე.

6. მონები. რომ მონები არა, საბერძენეთის თემი, ისე როგორც იგი იყო მოწყობილი, ყოველად შეუძლებელი იქნებოდა. მონობის არსებობით აიხსნება ის გარემოება, რომ ღარიბ მოქალაქესაც კი შეეძლო მთელი დღე გაეტარებინა აგორაზე ან სასამართლოში. ბერძნული მონები უეჭველად ისეთივე საქმიანები იყვნენ, როგორც ეხლა ინდოელი და ანამელი ბავშვებია, რომელნიც აღმოსავლეთის სახლებში ფუსფუსებენ და

*) ჩვენამდე ძალიან ცოტას მოუღწევია ძველ ბერძნულ მუსიკიდან. დელფის გათხრის დროს 1894 წელს იპოვეს „აპოლონის ჰიმნი“, რომელიც თითქმის სავსებით აღადგინეს და პარიზში შეასრულეს.